

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดย
ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิภากรณ์ เครือจันทร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2563

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดย

ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง

จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิทยาภรณ์ เครือจันทร์

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ วชิรขจร)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. Renliang Li)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

..... คณบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาแว มะแส)

____ / ____ / ____

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
ชื่อผู้เขียน	วิภาภรณ์ เครือจันทร์
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)
ปีการศึกษา	2563

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และแนวทางการพัฒนาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกรณีของชุมชนป่าชายเลนจังหวัดนครศรีธรรมราชแห่งหนึ่ง การศึกษาค้นคว้านี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจจากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน คือ สป่า โคลนและอาหารทะเลสด มีการดำเนินการท่องเที่ยวโดยกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีปัญหาสำคัญ คือ 1) ขาดการวางแผนงาน 2) ขาดการจัดโครงสร้างองค์การที่ชัดเจน และ 3) ชุมชนมีส่วนร่วมที่จำกัด ผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ 5 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและพัฒนาบุคลากรเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) การพัฒนาสินค้าท้องถิ่นและกิจกรรมการท่องเที่ยว 3) สร้างความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4) ส่งเสริมการตลาดเชิงรุกด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 5) การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนและภาคีเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

ABSTRACT

Title of Thesis	Participatory Action Research in Development of Community Based Tourism Management System for Sustainable Development: A Case Study of a Mangrove Forest Community in Nakhon Si-Thammarat Province.
Author	Wipaporn Kruejan
Degree	Master of Arts (Social Development Administration)
Year	2020

The objectives of this research are to study problems and obstacles for managing community-based tourism (CBT) and search guidelines for a system of community-based tourism management for sustainable development. The method of participatory action research is used through community participation in analyzing problems and formulating a strategic plan for community-based tourism management for sustainable development. The research finds that the attractive activities from this mangrove forest community-based tourism are derived from natural resources in the community, namely mud spa and fresh seafood managed by Mangrove Forest Conservation Group. The important management problems of the CBT are comprised of lack of planning, lack of clear organizational structure, and limited community participation. The team of participants jointly formulated five strategic issues for development – including 1) developing management system and developing staffs' capabilities for support of the CBT, 2) development of community

products and tourism activities, 3) creating cooperation for the management of the CBT, 4) promoting proactive marketing of the CBT, and 5) creating relationship within the community and with their networks for sustainable development.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม อาจารย์ที่ปรึกษาที่คอยให้คำแนะนำ สละเวลาให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะตลอดการวิจัย พร้อมทั้งได้ช่วยเหลือแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่พบในงานวิจัยด้วยความเอาใจใส่และสนับสนุนการดำเนินงานจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน กลุ่มคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าศาลา โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา และเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ที่ได้สละเวลาในการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยร่วมกัน ทั้งยังมีส่วนร่วมในการช่วยให้คำแนะนำและการดูแลข้าพเจ้าเป็นอย่างดีตลอดการปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ชุมชน

ขอขอบคุณครอบครัว เพื่อน ๆ พี่ ๆ ที่เป็นกำลังใจให้ข้าพเจ้าได้ดำเนินงานวิจัยและสามารถก้าวผ่านปัญหาอุปสรรคมาได้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าหวังว่างานวิจัยฉบับนี้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ผู้ที่สนใจในการพัฒนาชุมชนการท่องเที่ยว ในการเพิ่มพูนความรู้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสืบต่อไป

วิภาภรณ์ เครือจันทร์

สิงหาคม 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ค
ABSTRACT	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามในการวิจัย.....	5
1.3 วัตถุประสงค์	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวคิดการท่องเที่ยว	10
2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว	11
2.1.2 รูปแบบการท่องเที่ยว.....	11
2.1.3 องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว.....	12
2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน	16
2.2.1 นิยามความหมาย.....	16
2.2.2 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	18

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	21
2.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	21
2.3.2 การก่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	23
2.3.3 ศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	24
2.3.4 ประโยชน์จากท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	25
2.3.5 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว.....	27
2.3.6 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism).....	28
2.4 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	30
2.4.1 ความหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	31
2.4.2 องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	32
2.4.3 ความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน.....	37
2.5 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม.....	38
2.5.1 ความหมายของการจัดการทรัพยากร.....	38
2.5.2 องค์ประกอบการจัดการทรัพยากรร่วม.....	39
2.6 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	41
2.6.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	41
2.6.2 กระบวนการมีส่วนร่วม.....	42
2.7 แนวคิดการพัฒนาชุมชน.....	43
2.7.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน.....	43
2.7.2 ความสำคัญของการพัฒนาชุมชนกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	44
2.8 แนวคิดการทำงานเป็นทีม.....	44
2.8.1 ความหมายของทีม.....	45
2.8.2 ความหมายของการทำงานเป็นทีม.....	45
2.8.3 ความสำคัญของการทำงานเป็นทีม.....	46

2.8.4 องค์ประกอบของการทำงานเป็นทีม.....	46
2.8.5 ขั้นตอนการทำงานเป็นทีม	48
2.9 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	50
2.10 วิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	52
2.10.1 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	52
2.10.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน.....	53
2.10.3 การมีส่วนร่วมและการจัดการทรัพยากรร่วม.....	54
2.11 แนวคิดนำการวิจัย	56
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	58
3.1 วิธีดำเนินการวิจัย	58
3.2 การเข้าสู่ชุมชน.....	61
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	63
3.3.1 การศึกษาเอกสาร	64
3.3.2 การวิจัยภาคสนาม	64
3.4 การตรวจสอบข้อมูล.....	66
3.4.1 แหล่งบุคคล	66
3.4.2 แหล่งเวลา	66
3.4.3 แหล่งสถานที่	66
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน	66
3.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูล	66
3.5.2 การเขียนรายงาน.....	67
บทที่ 4 รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	68
4.1 ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง.....	68
4.2 การก่อตั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน	76

4.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	84
4.3.1 สิ่งอำนวยความสะดวก.....	85
4.3.2 ที่พัก (โฮมสเตย์)	86
4.3.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน	87
4.3.4 สิ่งดึงดูดใจ	95
4.3.5 คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน	97
4.3.6 การมีส่วนร่วมของชุมชน	104
4.4 การมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน.....	106
4.4.1 ด้านสิ่งแวดล้อม	106
4.4.2 ด้านสังคม/วัฒนธรรม	107
4.4.3 ด้านเศรษฐกิจ	108
บทที่ 5 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	110
5.1 ปัญหาสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	110
5.1.1 ปัญหาด้านการบริหารจัดการ	110
5.1.2 ปัญหาด้านการมีส่วนร่วม	112
5.2 อุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	112
บทที่ 6 วิเคราะห์ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	114
6.1 การประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน	114
6.1.1 ขั้นการเตรียมความพร้อมชุมชนวิจัย	115
6.1.2 ขั้นการออกแบบเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์การจัดการเชิง ยุทธศาสตร์.....	117
6.2 การนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ	125
6.2.1 กรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน	125
6.2.2 กรณีศึกษากิจกรรมการพัฒนาศักยภาพภาคพื้นที่ในชุมชน	131

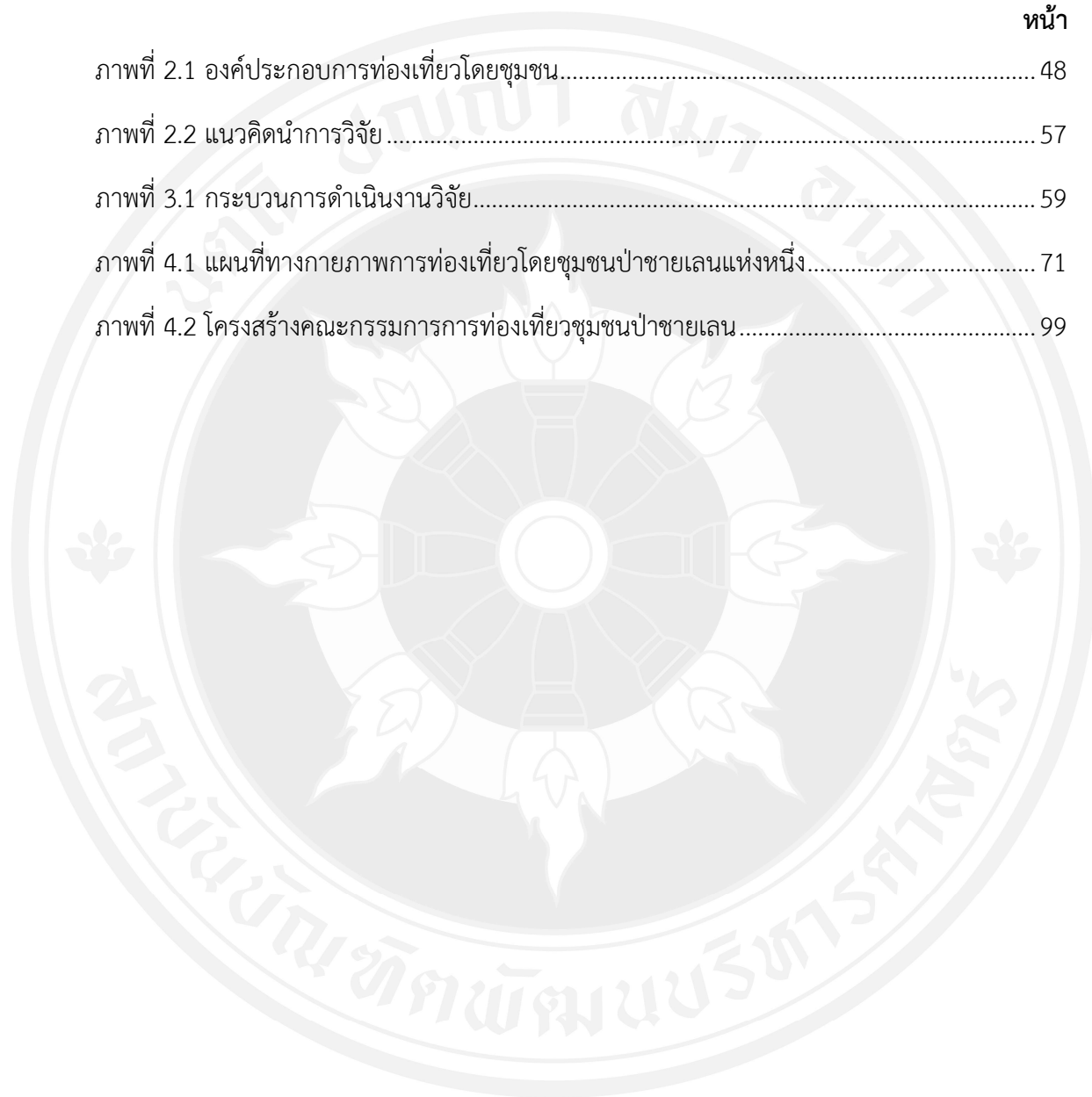
6.2.3 กิจกรรมที่ 3 การร่างธรรมนูญการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีมุสลิม.....	135
6.3 สรุปผล.....	135
6.3.1 สรุปกรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน	136
6.3.2 สรุปกรณีศึกษากิจกรรมอบรมพัฒนามัคคุเทศน์	139
บทที่ 7 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	145
7.1 สรุปผลการศึกษา	145
7.2 อภิปรายผล.....	150
7.2.1 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	150
7.2.2 หัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	152
7.2.3 หน่วยงานสนับสนุนภายนอกที่เข้าไปส่งเสริม	153
7.2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	154
7.3 ข้อเสนอแนะ	156
7.3.1 ข้อเสนอแนะต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน	156
7.3.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	158
7.3.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	159
บรรณานุกรม.....	160
ภาคผนวก.....	166
ประวัติผู้เขียน.....	185

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงการแบ่งเป้าหมาย SDGs ออกเป็นด้านต่าง ๆ.....	19
ตารางที่ 2.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	23
ตารางที่ 2.3 องค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	33
ตารางที่ 2.4 บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในทีม.....	49
ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการผลิตในชุมชน.....	74
ตารางที่ 4.2 โปรแกรมการท่องเที่ยว 1-day trip อัตราบริการ 1,050 บาท ต่อคน.....	92
ตารางที่ 4.3 โปรแกรมการท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน ราคา 1,850 บาท.....	93
ตารางที่ 4.4 ฤดูกาลท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน.....	94
ตารางที่ 4.5 หลักการปฏิบัติในการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	103
ตารางที่ 6.1 ตารางการวิเคราะห์ SWOT Analysis.....	122
ตารางที่ 6.2 ตารางยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	123
ตารางที่ 6.3 บทบาทหน้าที่ในการดำเนินงาน.....	128
ตารางที่ 6.4 ประเด็นการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ชุมชนป่าชายเลน.....	132
ตารางที่ 6.5 ตารางสรุปการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่โครงสร้างองค์กร.....	136
ตารางที่ 6.6 ตารางสรุปผลประเด็นการพัฒนาศักยภาพ.....	141

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	48
ภาพที่ 2.2 แนวคิดนำการวิจัย.....	57
ภาพที่ 3.1 กระบวนการดำเนินงานวิจัย.....	59
ภาพที่ 4.1 แผนที่ทางกายภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง.....	71
ภาพที่ 4.2 โครงสร้างคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน.....	99

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวนับว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งของผู้มีเวลาว่าง ที่นอกเหนือจากการใช้ชีวิตในกิจวัตรประจำวันหลัก นั่นคือ การทำงาน ซึ่งการท่องเที่ยวเป็นการเปิดโอกาสในชีวิตให้มีการแสวงหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสถานที่ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ๆ ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมมากขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวได้มีการเปลี่ยนแปลงและมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เนื่องจากบริบทของพื้นที่ทางสังคมที่มีแนวคิด ค่านิยม ในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน จะสะท้อนถึงแนวการใช้ชีวิต การทำกิจกรรมท่องเที่ยวและแนวคิดการเดินทางของผู้คน ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจของสังคม กล่าวคือ เมื่อมีการท่องเที่ยวก็จะเกิดการพัฒนารูปแบบสินค้าและบริการเชิงพาณิชย์เพื่อตอบสนองของผู้คน

ทั้งนี้การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก อาจเกิดผลกระทบเชิงบวกที่มีการขับเคลื่อนทางรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นและกระแสที่เน้นปริมาณเดินคู่ขนานกัน ก็จะส่งผลกระทบเชิงลบอย่างรวดเร็วเช่นกัน อาทิ ปัญหาขยะมลพิษทางอากาศ การเสื่อมสลายทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทรุดโทรม เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ากระแสการพัฒนาที่เน้นมิติทางเศรษฐกิจเป็นหลัก จะนำไปสู่ผลกระทบเชิงลบอย่างมาก จึงเกิดการนำมาสู่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ “การจัดการท่องเที่ยวที่เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาทั้งสามมิติ ได้แก่ มิติสังคม มิติเศรษฐกิจ และมิติสิ่งแวดล้อม จึงกลายเป็นแนวความคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และเกิดเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่หลากหลาย นั่นคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน”(สุทธิดา ศิริบุญหลง, 2554, น.15)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism CBT) กล่าวคือ ชุมชนเป็นหลักในการจัดการการท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ คุณภาพชีวิต และมรดกทาง

วัฒนธรรม ซึ่งแนวคิด CBT ปราบกฏครั้งแรกในงานเขียนของ P. E. Murphy เรื่อง “Tourism: A Community Approach” (1985) เป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการบริหารจัดการที่ดำเนินการโดยชุมชนในประเทศกำลังพัฒนา (อ้างจาก Lopez-Gunzman; Borges & Castillo-Canalejo, 2011, pp. 36 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561)

สำหรับประเทศไทยหลังวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 เป็นต้นมา ส่งผลให้คนเกิดการว่างงานและกลับสู่ภูมิลำเนาท้องถิ่นเดิม และจากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ประเทศไทยได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่จัดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต ระบบนิเวศภายในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้คนในชุมชน พร้อมทั้งได้ยกระดับฟื้นฟูวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนให้ดีขึ้น ลูกหลานกลับมาบ้านได้มีงานทำ และชุมชนได้มีการปรับตัวทางเศรษฐกิจและรับมือกับการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวนโยบายกระแสหลักที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ ที่ผ่านม่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงและเชื่อมโยงกันอย่างไร้พรมแดน แนวโน้มการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีการเติบโตในทิศทางบวก นักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งให้ความสนใจกับการเดินทางไปสัมผัสความจริงแท้ดั้งเดิมของพื้นที่ต่าง ๆ ในไทยเพิ่มมากขึ้น มีการกระจายตัวสู่ชุมชน ส่งผลให้หลายชุมชนมีการตั้งรับการมาเยือนของนักท่องเที่ยวและนำการท่องเที่ยวมาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนร่วมด้วย (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2560)

นอกจากนี้ภาพรวมสถานการณ์ท่องเที่ยวภายในประเทศไทยที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากรายได้จากการท่องเที่ยวในประเทศไทย ณ เดือนเมษายน 2561 ขยายตัวจากช่วงเดียวกันของปีที่ผ่านมาร้อยละ 16.07 โดยรายได้ของนักท่องเที่ยวต่างประเทศขยายตัวร้อยละ 17.55 และรายได้ของนักท่องเที่ยวไทยขยายตัวร้อยละ 12.21 สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจไทยที่เจริญเติบโตรายได้ส่วนหนึ่งมาจากการท่องเที่ยว รัฐบาลจึงเล็งเห็นถึงการกระจายรายได้ของการท่องเที่ยวไปสู่ชาวบ้านโดยตรงจากการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้เม็ดเงินจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวลงไปสู่เศรษฐกิจฐานรากของประเทศซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐที่ต้องการให้เศรษฐกิจฐานรากขับเคลื่อนประเทศ (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก, 2561, น.1)

ด้วยเหตุนี้ภาครัฐจึงได้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มมากขึ้น มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปในทิศทางที่ยั่งยืน โดยภายใต้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้มีแนวการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจบริการและการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความสามารถของระบบนิเวศ และศักยภาพของพื้นที่ รวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มในทุกมิติ ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวจึงเป็นความหวังใหม่ของการพัฒนาที่จะสร้างรายได้ให้กับประเทศ มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่หากการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจถูกขับเคลื่อนเพียงอย่างเดียว ก็จะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต

วัฒนธรรมในพื้นที่นั้น ๆ หากไม่มีรูปแบบการจัดการที่ดีเหมาะสมและคำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนา

กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกระบวนการทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวต่างๆ และมีส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชนนั้นมีจุดขายที่หลากหลาย ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต การอนุรักษ์ รวมทั้งมีการพัฒนารูปแบบเพื่อสร้างความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งมีความสอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ยั่งยืน (มธุสร ปราบไพร, 2545; พจนาสวนศรีและสมภพ ยี่จ่อหอ, 2556; วีระพล ทองมา, 2559; ณัฐพัชร มณีโรจน์, 2560; ปทุมพร แก้วคำ และคณะ, 2561)

อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี โดยเฉพาะการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการบริหารจัดการ โดยชุมชนมักถูกคาดหวังในการมีรูปแบบการบริหารจัดการที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรของการท่องเที่ยว แต่ตรงกันข้ามกลับพบว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนส่วนใหญ่ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ประเพณีของคนในท้องถิ่น เนื่องจากหลายปัจจัย เช่น ขาดการบริหารงานแบบมืออาชีพ ไม่สามารถดึงศักยภาพของชาวบ้านในชุมชนมาใช้ในการทำงานร่วมกัน อีกทั้งชาวบ้านในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าบางชุมชนที่มีการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งก็ยังไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพราะความเข้มแข็งที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนยังขาดความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรงสนับสนุนความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชนในระยะยาว (Sudthanom Tancharoen, 2017)

จากความสำคัญดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน” จะต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เพื่อเป็นกุญแจในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยใช้การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาควิชาการ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน โดยเฉพาะภาคประชาชนหรือคนในชุมชนมา “ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์” โดยมุ่งการสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง มีการบริหารจัดการที่สมดุล โดยยึดหลักความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อมิให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ และป้องกันการทิ้งปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กับแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยต้องเป็นกิจกรรมใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ มุ่งเน้นการบูรณาการการทำงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มุ่งเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและมีการรับฟังความเห็นระหว่างกัน ทั้งชุมชน ประชาชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและหาทางออกเพื่อเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย

นอกจากนี้ในสถานการณ์ที่เกิดภาวะวิกฤติของโรคระบาด COVID-19 ทำให้สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องประสบกับปัญหาที่ต้องหยุดการให้บริการอย่างกระทันหัน บางแห่งอาจจะต้องหยุดกิจกรรมโดยไม่มีกำหนด ส่งผลกระทบต่อรายได้ของคนในชุมชนและระบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างมาก ทำให้ต้องมีการให้ความสำคัญอย่างมากต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะต้องมีการวางแผนรับมือในการรองรับนักท่องเที่ยวและการวางแผนเพื่อการปรับตัวต่อสถานการณ์ และในทุกสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีปรับตัวอย่างไร และมีรูปแบบการบริหารจัดการอย่างไร ที่จะเป็นการกระตุ้นกลยุทธ์การตลาดเชิงรุก เชิงรับ เชิงป้องกัน และเชิงแก้ไขต่อสถานการณ์การท่องเที่ยวต่าง ๆ

การพัฒนานาบนฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ปัญหาและยกระดับระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะเป็นกระบวนการในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนในรูปแบบใหม่ที่จะมุ่งเน้นกระบวนการเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ โดยคนในชุมชนเป็นหลักในการพัฒนา เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ที่ใช้กระบวนการร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน พัฒนาโจทย์การพัฒนา ร่วม ร่วมปฏิบัติการวางแผนและการดำเนินการพัฒนาร่วม พร้อมทั้งร่วมสรุปและติดตามประเมินผลการดำเนินการพัฒนาของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้การวิจัยเชิงปฏิบัติการจะทำให้เกิดการสร้างแนวทางในเชิงกลยุทธ์ของการวางแผนการพัฒนาในแต่ละกลยุทธ์ที่สามารถรองรับต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทางการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี เพื่อที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม

สำหรับชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนและทำกิจกรรมสร้างรายได้จากทุนในชุมชน มีการบริหารจัดการโดยคนในชุมชน และจากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า การดำเนินงานมีปัญหาเรื่องระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยังไม่ชัดเจน ยังไม่สามารถสร้างสมดุลและการกระจายการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้ได้รับประโยชน์ร่วมกันอย่างทั่วถึง พร้อมทั้งยังส่งผลต่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่จะมุ่งให้เกิดความยั่งยืนได้

จากประสบการณ์ในการได้ศึกษาของผู้วิจัย ในขณะที่ได้ศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้วิจัยได้มีโอกาสในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและร่วมปฏิบัติการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ในประเด็นการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็น

ระยะเวลา 7 เดือน ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2560 ถึง เดือน พฤษภาคม 2561 พร้อมทั้งมีการติดตามการพัฒนาชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าระบบการบริหารจัดการการมีส่วนร่วมและการสร้างความสมดุลในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนยังไม่มีรูปธรรมที่เป็นชัดเจน ซึ่งยังไม่ได้เกิดการสร้างกระบวนการที่เป็นระบบของการกระจายการมีส่วนร่วมและการกระจายผลประโยชน์ของคนในชุมชน ซึ่งมีฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นจากปัญหาสาเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเป็นวิจัยที่ใช้เทคนิคกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน คือ คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ตั้งแต่การร่วมคิดค้นปัญหาจากชุมชน การตระหนักในความสัมพันธ์ร่วมกัน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ การร่วมวางแผนหาแนวทางในการแก้ปัญหา การร่วมตัดสินใจในการเลือกแนวทางในการปฏิบัติ ร่วมดำเนินการปฏิบัติตามแนวทางที่เลือก ร่วมประเมินและติดตามผลพร้อมทั้งร่วมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความตอบสนองต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

1.2 คำถามในการวิจัย

- 1.2.1 ชุมชนป่าชายเลน มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร
- 1.2.2 ชุมชนป่าชายเลน มีปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนอย่างไร
- 1.2.3 ชุมชนป่าชายเลน มีแนวทางในการแก้ไขและพัฒนา รวมทั้งมีการนำแนวทางดังกล่าวไปดำเนินการ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไร
- 1.2.4 การดำเนินดังกล่าวก่อให้เกิดประสิทธิผลมากน้อยเพียงใดและส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- 1.3.1 เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในกรณีของชุมชนป่าชายเลน

1.3.2 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกรณีของชุมชนป่าชายเลน

1.3.3 เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกรณีของชุมชนป่าชายเลน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษานเฉพาะกรณี (Case Study) ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพื้นที่การท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงการอนุรักษ์ป่าชายเลนและการพักโฮมสเตย์หรือการพักร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เป็นการนำทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน อาทิ โคลนทะเล ป่าโกงกาง มาเป็นกิจกรรมของการท่องเที่ยว ซึ่งกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการดำเนินการภายใต้องค์การวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาทั้งในศักยภาพของคนและการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนทั้งมิติสังคม มิติสิ่งแวดล้อม และมิติเศรษฐกิจ ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยได้มีประสบการณ์ในการศึกษาพื้นที่ชุมชนการท่องเที่ยววิสาหกิจชุมชนฯ นี้มาเป็นระยะเวลา 7 เดือน ทำให้ได้ทราบถึงปัญหาและความสำคัญของการพัฒนาในพื้นที่ ความน่าสนใจดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาชุมชนป่าชายเลนดังกล่าว เป็นสนามในการวิจัยครั้งนี้

ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีวิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเฉพาะเจาะจง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมทั้งมีส่วนช่วยในการสนับสนุนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดการพัฒนาในชุมชนได้ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน และมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าว ประกอบด้วย กลุ่มแกนนำนักวิจัยอาสาสมัครร่วมในพื้นที่ คือ คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน จำนวน 10 คน ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านชุมชนป่าชายเลน จำนวน 1 คน ผู้นำศาสนาหรือโต๊ะอิหม่ามจำนวน 1 คน ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 จำนวน 2 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 คน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 3 คน ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน จำนวน 10

คน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา จำนวน 1 คน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 1 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 31 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ การวิจัยน้ืองศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ปัญหาอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และศึกษาการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตด้านเวลา คือ ระยะเวลาในการวิจัยทั้งหมด 1 ปี ตั้งแต่เดือนมกราคม 2563 จนถึงเดือนธันวาคม 2563 โดยศึกษาการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนในช่วงระหว่าง ปี 2556-2563

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็นประโยชน์ในการเป็นแนวทางการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เหมาะสมตามความต้องการและศักยภาพในการจัดการด้วยตนเอง เพื่อการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.5.2 เกิดแผนแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในเชิงกลยุทธ์ของการพัฒนา ที่เป็นประโยชน์ในการเป็นแบบอย่างของการพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่พื้นที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่สนใจและเป็นแผนแนวทางการพัฒนาในอนาคตขององค์กรและชุมชนได้

1.5.3 เกิดการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และมีการกระจายผลประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชน

1.5.4 เกิดแผนแนวทางการพัฒนาอาชีพและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมในรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม

1.5.5 การนำแผนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปร่วมกำหนดเป็นแผนการพัฒนาชุมชนแก่หน่วยงานรัฐในพื้นที่ อาทิ องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าศาลา กรมการพัฒนาชุมชนอำเภอ เป็นต้น

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง รูปแบบกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนครอบคลุมมิติ 3 ด้าน ได้แก่ สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ เป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่คำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนาชุมชนและการ

จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนา มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของชุมชนการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.6.2 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีแนวทางการดำเนินงานและการบริหารการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ชาวบ้านเป็นคนกำหนดทิศทางการพัฒนา โดยนำเอาองค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) สิ่งอำนวยความสะดวก 2) กิจกรรมการท่องเที่ยวและกระบวนการเรียนรู้ 3) ที่พักหรือโฮมสเตย์ในชุมชน 4) การจัดการที่มีประสิทธิภาพ และ 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน

1.6.3 การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ยึดหลักการมีส่วนร่วม การพัฒนาความคิด และการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาาร่วมกันด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ

1.6.4 การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ กำหนดทิศทางในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนป่าชายเลน โดยการมีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน พร้อมทั้งร่วมกำกับติดตาม ประเมินผลของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.6.5 การทบทวนหลังการปฏิบัติ หมายถึง การสรุปทบทวนภายหลังเสร็จสิ้นการดำเนินงานในแต่ละระยะมี 4 คำถามหลักในการสรุปทบทวน ได้แก่ สิ่งที่คาดว่าจะได้รับการทำงานคืออะไร สิ่งที่เกิดขึ้นจริงคืออะไรทำไมจึงแตกต่างกัน มีสิ่งดีๆเกิดขึ้นหรือไม่ ทำไมเราจะทำอะไรต่อไปให้ดีขึ้น ข้อเสนอแนะที่นำไปปฏิบัติได้ ซึ่งดำเนินการช่วงท้ายของการดำเนินโครงการพัฒนา

1.6.6 ทรัพยากรร่วม หมายถึง ทรัพยากรในชุมชนที่เป็นของส่วนรวม ที่ชาวบ้านในชุมชนใช้ร่วมกัน โดยในชุมชนบ้านหน้าทัพ มีทรัพยากรร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ ป่าชายเลน ระบบนิเวศทางทะเล ที่รวมไปถึงสัตว์ทะเล พืช และสิ่งแวดล้อมร่วมในชุมชน

1.6.7 การจัดการทรัพยากรร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกันในด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีกติกา หรือกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ และดูแลรักษา พร้อมทั้งการจัดการความขัดแย้งอย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรมและเชื่อมโยงกับเครือข่าย

1.6.8 การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่บูรณาการเป้าหมาย 3 เสาหลักสำคัญ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ในการรักษาความสมดุลระหว่างกัน เพื่อการตอบสนองต่อคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นหลังได้

1.6.9 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย แคนนำ

ชุมชน ชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษา
ชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ การวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาการ
จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การปฏิบัติการพัฒนา การประเมินผลและการร่วมรับผลประโยชน์ของการ
พัฒนาร่วมกัน เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติการได้อย่างแท้จริงในการพัฒนา

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์เพื่อประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

- 2.1 แนวคิดการท่องเที่ยว
- 2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2.4 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2.5 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม
- 2.6 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.7 แนวคิดการพัฒนาชุมชน
- 2.8 แนวคิดการทำงานเป็นทีม
- 2.9 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.11 กรอบแนวคิดการศึกษา

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization: WTO) แห่งสหประชาชาติ ได้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวไว้เมื่อปี พ.ศ. 2506 ว่าเป็นการเดินทางภายใต้เงื่อนไข ดังนี้ 1) การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยประจำไปยังที่อื่น ๆ โดยความสมัครใจ 2) การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งที่ไม่ใช่เพื่อรายได้หรืออาชีพ ทั้งนี้การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อการพักผ่อน การเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสถานที่ต่าง ๆ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเกี่ยวข้องไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการนำเที่ยว การลงทุน การจัดการ เพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ เกิดการกระตุ้นภาค

เศรษฐกิจในพื้นที่ขึ้น อาทิ การกระจายรายได้และการจ้างงานในประเทศ การเพิ่มดุลการค้าและบริการของประเทศ เป็นต้น พร้อมกันนี้การท่องเที่ยวยังช่วยส่งเสริมการฟื้นฟูวัฒนธรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวทำให้ประชาชนเกิดความรักและภูมิใจในท้องถิ่น นำสู่การสร้างสภาพจิตที่ดีและสร้างพื้นฐานสังคมที่ดี

การท่องเที่ยวในประเทศไทย ได้มีพัฒนาการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2467 สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำแหงเพชรอัครโยธิน ครั้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการรถไฟ ซึ่งการท่องเที่ยวไทยสมัยนั้นเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมธรรมชาติและสถานที่ราชการต่าง ๆ และได้มีการนิยามการท่องเที่ยวไว้หลายความหมายดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

ฐิรชญา มณีเนตร (2552) กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางของมนุษย์จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งหรือการเดินทางจากสถานที่พำนักอาศัยไปยังสถานที่พักพิงชั่วคราว ด้วยความสมัครใจและเหตุผลของการท่องเที่ยวไม่ใช่เพื่อรายได้ ซึ่ง McIntosh R.W. & Gupta S. (1980) อ้างถึงใน มาศศุภา นิมบุญจาซ (2558, น.10) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อจุดหมายต่าง ๆ โดยมีมูลเหตุจูงใจ 4 ประเภท ดังนี้ 1) ด้านกายภาพ หมายถึง ความต้องการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ 2) ด้านวัฒนธรรม หมายถึงความต้องการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ 3) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หมายถึง ความต้องการพบปะผู้คนใหม่ ๆ 4) ด้านสถานภาพและเกียรติภูมิ หมายถึง ความต้องการในการพัฒนาตนเอง

กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา (2555, น.1-2) และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2549) อ้างถึงใน ธงชัย ภูวนาถวิจิตร (2553, น.60-65) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเพื่อสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์เพื่อประชุมสัมมนา เพื่อการศึกษาหาความรู้เพื่อการศึกษาและติดต่อธุรกิจ ตลอดจนเพื่อการเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง

ดังนั้น การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยหนึ่งที่อยู่ปกติ ไปยังสถานที่หนึ่งเป็นการชั่วคราวเพื่อวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวด้วยความสมัครใจและพึงพอใจของผู้เดินทาง

2.1.2 รูปแบบการท่องเที่ยว

วารัชต์ มัชฌมบุรุษ (2552) ได้อธิบายถึงรูปแบบการท่องเที่ยว โดยการกำหนดรูปแบบจากองค์การท่องเที่ยวโลก ประกอบด้วย 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural Base Tourism) ประกอบด้วยการท่องเที่ยว 5 ประเภท ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล การท่องเที่ยวเชิงนิเวศธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Base Tourism) ประกอบด้วยการท่องเที่ยว 3 ประเภท ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานชมวัฒนธรรมประเพณี การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism) ประกอบด้วยการท่องเที่ยว 10 ประเภท ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวเชิงกีฬา การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม และการท่องเที่ยวแบบผสมผสาน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวในประเทศไทยมีความหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและขึ้นอยู่กับบริบททรัพยากรในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมที่ขึ้นต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ไม่สามารถแยกตัวออกจากเศรษฐกิจได้ การพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญหลายประการเพื่อการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีได้ และสามารถตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวและชุมชนหรือพื้นที่การท่องเที่ยวได้ ดังจะกล่าวถึงในประเด็นต่อไปนี้

2.1.3 องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542, น. 7-9) ได้เสนอว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ 1) ด้านทรัพยากรแห่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) 2) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) 3) การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันในระบบย่อย เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีนักท่องเที่ยวไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือเพื่อการศึกษา ในการท่องเที่ยวนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมีการแปรรูปทรัพยากร และอาจจะไม่มีการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับระบบย่อยต่าง ๆ รวมทั้งต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมระบบอื่น ๆ ด้วย เช่น ระบบชุมชน เศรษฐกิจ ระบบนิเวศ สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ขาดระบบการจัดการที่ดีเข้ามาเกี่ยวข้องของ ก็ยากที่จะเป็นการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน

นอกจากนี้ พยอม ธรรมบุตร (2549, น.1-3) ได้มีการอธิบายถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว แบ่งออกได้ 5 ประเภท ได้แก่

1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ได้แก่การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น สนามบิน ระบบคมนาคม การขนส่งทางอากาศ ทางบกและทางน้ำ ซึ่งจะเอื้อให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปถึงจุดหมายหรือแหล่งท่องเที่ยวได้

2) การมีที่พักแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Accommodation) ที่ต้องการค้างคืนได้แก่ ที่พักประเภทต่าง ๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ที่พักแรมประเภทต่าง ๆ เป็นต้น

3) แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุดของการเดินทาง เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น ดอนอินทนนท์ ป่าชายเลน หรือการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นต้น

4) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) และกิจกรรมนันทนาการ (Tourist Activities Recreational Activities) การท่องเที่ยวที่ได้หมายถึงการเข้าไปเที่ยวชมความงามของธรรมชาติและสถานที่เท่านั้น แต่เป็นการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวร่วมด้วย เช่น การดำน้ำ การร่วมปลูกป่าชายเลน ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นกิจกรรมที่สร้างประสบการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักจะก่อให้เกิดรายได้เสมอ

5) บริการเบ็ดเตล็ดให้นักท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

นอกจากนี้ Buhalis (2000) ได้อธิบายองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว ไว้ตั้งนี้ องค์ประกอบที่สำคัญทางการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย 6 ประการหรือ 6A's ดังนี้

1) แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ, แหล่งท่องเที่ยวที่

มนุษย์สร้าง, สถาปัตยกรรมและการจัดกิจกรรมพิเศษ

2) การเข้าถึง (Accessibility) คือ ระบบการคมนาคม, สถานีขนส่งผู้โดยสาร และยานพาหนะ

3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) คือ ร้านอาหาร การจัดเลี้ยง และการบริการการท่องเที่ยว ถูกเตรียมโดยคนกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าบ้าน

4) ที่พัก (Accommodations) คือ ที่พัก ที่คอยให้บริการนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม

5) กิจกรรม (Activities) คือกิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างที่นักท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่

6) การให้บริการของแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary services) ได้แก่ ธนาคาร โรงพยาบาล ไปรษณีย์ และโทรคมนาคม

เทิดชาย ช่วยบำรุง (2552, น.20) J. Pelasol (2012) และ มาศศุภา นิรมบุญจาช (2558, น. 10) กล่าวถึงการท่องเที่ยวที่เป็นอุตสาหกรรมสำคัญของการพัฒนา ซึ่งการท่องเที่ยวเป็นการรวมตัวก่อให้เกิดอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ โดยองค์ประกอบการท่องเที่ยวประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ดังนี้

1) ที่พัก (Accommodation) หมายถึง สถานที่ที่จัดไว้เพื่อให้คนเดินทางหรือนักท่องเที่ยวได้เข้าพัก พร้อมการบริการอาหารและเครื่องดื่ม ทั้งนี้การพัฒนาธุรกิจที่พักรูปแบบต่าง ๆ ยังเป็นแรงผลักดันให้มีการแข่งขันกันสูงขึ้นทั้งในระบบมาตรฐานการบริการที่สูงขึ้น และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมควบคู่การกับบริหารจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว ระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติ และมีความยั่งยืนของการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

2) การคมนาคม (Accessibility) เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญเนื่องจากมีบทบาทในการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น ธุรกิจการบิน การเดินเรือ และการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ รถโดยสารรถไฟ รถไฟฟ้า เป็นต้น

3) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) หมายถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวได้ เช่น สิ่งดึงดูดใจประเภทแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สิ่งดึงดูดใจประเภทวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น

4) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อให้เอื้อประโยชน์และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ถนน แผนที่ อินเทอร์เน็ต ศูนย์ให้บริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

5) กิจกรรมต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยว (Activity) หมายถึง ผลผลิตทางด้านการท่องเที่ยวที่ถูกสร้างขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นนอกเหนือจากการไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น โดยรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ จะแตกต่างกันตามประเภทของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเล เป็นต้น

6) การบริการจัดการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary service) เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้อให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วยการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ ได้แก่ การตลาด ระบบข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยว นโยบายการท่องเที่ยว การวางแผนอำนวยความสะดวกเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า ความพร้อมด้านการท่องเที่ยวสามารถที่จะรองรับนักท่องเที่ยว หรือช่วยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวที่จะเลือกเดินทางมาสู่สถานที่แห่งนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่สิ่งที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยตรง แต่ก็มีอิทธิพลมากในการตัดสินใจเลือกเดินทางมายังสถานที่นั้น ดังนั้น ความพร้อมด้านการท่องเที่ยว (6A's) หรือองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction), เส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility), สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenities), ที่พักในแหล่งท่องเที่ยว (Accommodations), กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities), การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary services)

ทั้งนี้ จากแนวคิดการท่องเที่ยว จะพบว่าหากการท่องเที่ยวที่เน้นการเติบโต จะทำให้ขาดมิติในเชิงความยั่งยืน ซึ่งจะเกิดผลกระทบต่อสิ่งรอบข้างของการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจึงถือเป็นอุตสาหกรรมแห่งความหวัง ที่สร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นอันดับต้น ๆ และมีความสำคัญโดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อันส่งผลให้ความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศดีขึ้น ทั้งนี้การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แม้ว่าการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น มีการลงทุนและสร้างรายได้เข้าประเทศ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านและชุมชนที่เกิดการปรับตัวไม่ทัน ทั้งด้านสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตของประชาชนในสถานที่นั้น ๆ หากไม่มีการจัดการที่ดีพอ ทำให้การท่องเที่ยวที่เน้นการเติบโตเพียงอย่างเดียว นั้น มีความขัดแย้งกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development Goals) SDGs ในเป้าหมายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ 1) เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน 2) เป้าหมายที่ 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและเติบโตทางเศรษฐกิจ 3) เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ 4) เป้าหมายที่ 12 แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน 5) เป้าหมายที่ 14 การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล 6) เป้าหมายที่ 15 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก และ 7) เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังนั้นการท่องเที่ยวที่จะสร้างความยั่งยืนและมีความสมดุลกับทุกมิติ จึงต้องมีหลักในการพัฒนาที่ยั่งยืน เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการวางแนวทางการขับเคลื่อนภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.2.1 นิยามความหมาย

การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ได้ถูกพูดถึงขึ้นองค์การสหประชาชาติ ให้ความสนใจเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาตั้งแต่ ช่วงปี พ.ศ.2515 โดยมีการจัดการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมในระดับโลกขึ้นเป็นครั้งแรก ที่กรุงสต็อกโฮล์มประเทศสวีเดน และในปี 2526 ได้จัดตั้ง คณะกรรมาธิการโลกในเรื่อง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) เพื่อทำการศึกษา เรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา และต่อมาได้เผยแพร่เอกสารชื่อ Our Common Future เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือย เพื่อให้มีการพัฒนาที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม เอกสารฉบับนี้มีส่วนสำคัญต่อการประชุมสุดยอดของโลก หรือ The Earth Summit ที่กรุง ริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ซึ่งในการประชุมครั้งนั้นมีหนังสือประกอบการประชุมเล่มหนึ่งที่เรียกว่า Brultland Report ได้ให้คำจำกัดความคำว่าพัฒนาที่ยั่งยืน ไว้ดังนี้(การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development, ออนไลน์, 2561; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561, น. 485) “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป”

ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการจำนวนมากมองว่า การเติบโตอย่างยั่งยืน (sustainable growth) มีความขัดแย้งกันภายในตัวเอง ที่มองว่าการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจจะส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถไปรวมกันได้ แต่อย่างไรก็ตาม Brultland Report อธิบายว่า การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ เป็นเงื่อนไขสำคัญของการบำรุงสภาพแวดล้อมที่ดี และต้องมีการบูรณาการเข้าร่วมในเชิงสังคมด้วย เป็นการบูรณาการที่มีเป้าหมายการรักษาความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจเพื่อการอำนวยความสะดวกซึ่งกันและกัน

แนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้จำแนก 3 แนวทาง กล่าวคือ แนวทางที่หนึ่ง แนวคิดความยั่งยืนอย่างเข้ม (strong sustainability) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับทุนทางธรรมชาติ มองว่าทุนทางธรรมชาติ เมื่อถูกทำลายแล้วไม่สามารถหาทุนอื่น มาผลิตทดแทนได้ ซึ่งเชื่อว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวทางที่สอง แนวคิดความยั่งยืนอย่างอ่อน แนวคิดที่ยอมรับถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่มีมุมมองเสริมว่า ทุนมนุษย์ (human capital) และสิ่งประดิษฐ์อันเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของมนุษย์นั้นสามารถทดแทน ทุนธรรมชาติ ที่สูญสลายไปได้ และแนวทางที่สาม แนวคิดความยั่งยืนสมดุล ซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองแนวคิดก่อนหน้า โดยแนวคิดนี้ได้จำแนก ทุนธรรมชาติ ออกได้ 3

ประเภท ได้แก่ 1) ทุณธรรมชาติที่พื้นตัวไม่ได้ 2) ทุณธรรมชาติที่พื้นตัวได้ช้า และ 3) ทุณธรรมชาติที่พื้นตัวได้เร็ว โดยในแนวคิดที่สาม ยอมรับว่าการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญในทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่หากจะมุ่งแต่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียวก็ไม่ได้ ดังนั้น การพัฒนาจะต้องสร้างความสมดุลขึ้น โดยต้องให้ความสำคัญทั้งทุณธรรมชาติที่พื้นตัวช้าและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จนเกิดมาเป็นแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มี 3 เสาหลัก หรือเรียกได้ว่า “โครงสร้างเสาหลัก 3 เสา ของการพัฒนาที่ยั่งยืน” ประกอบด้วย เสาหลักด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยสามารถอธิบายเสาหลักแต่ละด้านได้ดังต่อไปนี้

เสาหลักที่หนึ่ง เศรษฐกิจ หมายความว่า องค์การธุรกิจต้องมีการดำเนินงานที่ดี มีความสามารถทางการแข่งขัน มีการรับค่าตอบแทนที่เหมาะสม เป็นต้น

เสาหลักที่สอง สังคม หมายความว่า การพัฒนาที่ให้ความสำคัญ เสมอภาคระหว่างคนรุ่นเดียวกันและอนาคต

เสาหลักที่สาม สิ่งแวดล้อม หมายความว่า องค์การจะต้องมีความรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนา ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้หลายรูปแบบ ดังนี้ สุทธิดา ศิริบุญหลง (2554) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมถึง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โครงการพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอะไรที่ไกลกว่าเพียงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคม เพื่อลดการบริโภคนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปในระดับที่ยังรักษาความสมดุลที่ดีทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดย ไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมา และยังทำกันอยู่หลายแห่งให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน อยู่ดีกินดีและอยู่เย็นเป็นสุข พร้อมกันนี้ ชูศักดิ์ วิทยากัด (2554) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนบนพื้นฐานของหลักการที่เรียกว่า “ความยุติธรรมระหว่างสองรุ่น” (Integration Equity) กล่าวคือ การพัฒนาแบบยั่งยืนสามารถครอบคลุมสองลักษณะได้แก่ ประการแรก เน้นเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบมีขีดจำกัดโดยมุ่งเน้นวิถีของประชาชนที่มีเศรษฐกิจพอเพียง สามารถอยู่ได้ท่ามกลางกระแสวิกฤติหรือเศรษฐกิจที่ปั่นป่วน โดยวิธีการแรก คือ “เน้นหลักความพอดี” และการตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานเท่าที่จำเป็น ประการที่สอง เน้นเรื่อง การอนุรักษ์ธรรมชาติหรือทรัพยากรธรรมชาติเพราะว่าธรรมชาติไม่ได้มีไว้เพื่อให้มนุษย์นำไปใช้อย่างฟุ่มเฟือยและล้างผลาญ วิธีของการรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรหรือการใช้สอยให้คุ้มค่าและได้ใช้น้อยลง อย่างไรก็ตามประเด็นนี้กำลังเป็นที่น่าสนใจของมวลหมู่ธรรมชาติ เพราะว่าความสัมพันธ์กับประชากรการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเพิ่มประชากร และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังขาดความสมดุล อย่างไรก็ตามวิธีการพัฒนาแบบยั่งยืนควรจะสามารถทำได้อย่างน้อยสามด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านนิเวศวิทยา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้าน และทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็นศูนย์กลางหรือ เป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่ดีกินดีและมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้ และรุ่นต่อ ๆ ไป”

นอกจากนี้ Reinhard Steurer และคณะ (Steurer; Langer; Konrad & Martinuzzi, 2005, น.272 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561, น.488) เสนอเสาหลักที่ 4 คือ การมุ่งเน้น กระบวนการบริหารจัดการที่จะนำไปสู่ความการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมและความโปร่งใสในการบริหารจัดการ หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ตลอดทั้งกระบวนการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจและการตรวจสอบได้ 2) การไต่ตรองสะท้อนกลับ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านการกำกับดูแลและการประเมินผลที่ก่อให้เกิดการสะท้อนกลับไปกลับมา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงแก้ไข 3) การบูรณาการ หมายถึง การบูรณาการ 3 เสาหลัก เข้าร่วมกัน โดยการรักษาความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ 4) การรักษาความเสมอภาคของคนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคต หมายถึง คนรุ่นปัจจุบันจะต้องตระหนักและมีการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่นำทุนทางธรรมชาติมาใช้จนเกินความจำเป็น จนส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสูญสลายไป ซึ่งควรมีการเฝ้าระวังและมีมาตรการในการจัดการทรัพยากร

แนวความคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการปรับกระบวนการทัศน์เส้นทางใหม่ของการพัฒนาที่เป็นเส้นทางที่ปรับสมดุลมากขึ้นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ด้วยลักษณะที่เป็นองค์รวม เห็นแก่ส่วนรวม และมีความรอบคอบมากขึ้น

2.2.2 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับองค์การระหว่างประเทศที่มีการพัฒนาแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้มีการพัฒนาเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเชื่อมโยงกันทั้งมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย ที่มีการจัดทำขึ้นโดยองค์การสหประชาชาติ (United National; UN) เมื่อ พ.ศ. 2559 ดังนี้ 1) การขจัดความยากจน 2) การขจัดความหิวโหย สามารถเข้าถึงอาหารที่มีโภชนาการที่เหมาะสมและเพียงพอ 3) การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี 4) การได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกัน 5) ความเท่าเทียมทางเพศ 6) การมีน้ำสะอาดและการมีสุขอนามัยที่ดี 7) การมีพลังงานที่สะอาดและราคาถูกลง 8) ส่งเสริมงานที่มีคุณค่าและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ 9) การส่งเสริมอุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีถือเป็น

กัญญาสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม 10) ลดความเหลื่อมล้ำของประชากร 11) การพัฒนาเมืองและชุมชนอย่างยั่งยืน การสร้างหลักประกัน ในการเข้าถึงที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย และราคาที่เหมาะสม รวมทั้งการยกระดับชุมชนแออัด การลงทุนเรื่องการขนส่งสาธารณะ การสร้างพื้นที่สีเขียว สาธารณะการปรับปรุงการวางผังเมืองและการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ทุกภาคส่วน 12) มีการบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน ต้องส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 13) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 14) การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพื่อจัดการและปกป้องระบบนิเวศทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน จากภาวะมลพิษที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์บนบก 15) การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก เป็นการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศ การจัดการป่าไม้ และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 16) การสร้างสังคมสันติสุข การสร้างคามยุติธรรมและสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม และ 17) การมีส่วนร่วมของประชาชนในเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (มูลนิธิมั่นพัฒนา, 2562: น.18-19)

จากการให้นิยามและความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เป็นการคำนึงถึงมิติของ 3 เสาหลักสำคัญ พร้อมด้วย เสาที่ 4 เรื่องของการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเน้นการสร้างความร่วมมือ ประกอบด้วยการวางเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของสหประชาชาติ สามารถสรุปเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการตอบสนองต่อมิติการพัฒนาที่ยั่งยืนหลัก 3 เสา และเสาที่ 4 การพัฒนาความร่วมมือในการบริหารจัดการ โดยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 เป้าหมาย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงการแบ่งเป้าหมาย SDGs ออกเป็นด้านต่าง ๆ

ด้าน	เป้าหมาย SDGs
ด้านสังคม	เป้าหมายที่ 1 : ขจัดความยากจน
	เป้าหมายที่ 2: ขจัดความหิวโหย
	เป้าหมายที่ 3: การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี
	เป้าหมายที่ 4: การศึกษาที่เท่าเทียม
	เป้าหมายที่ 5: ความเท่าเทียมทางเพศ
	เป้าหมายที่ 10: ลดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียม
	เป้าหมายที่ 11: เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน
	เป้าหมายที่ 16: สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก

ด้าน	เป้าหมาย SDGs
ด้านเศรษฐกิจ	เป้าหมายที่ 7: พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ เป้าหมายที่ 8: การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายที่ 9: อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน เป้าหมายที่ 11: เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน
ด้านสิ่งแวดล้อม	เป้าหมายที่ 6: การจัดการน้ำ และสุขาภิบาล เป้าหมายที่ 12: แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 13: การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป้าหมายที่ 14: การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล เป้าหมายที่ 15: การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก
ด้านความร่วมมือการพัฒนาที่ยั่งยืน	เป้าหมายที่ 17: ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แหล่งที่มา : พัฒนาและปรับปรุงจาก (มูลนิธิมั่นพัฒนา 2562, น.18-19)

การพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมพร้อมด้วยการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เป็นกรอบแนวคิดในการวางแผนการพัฒนาโดยมุ่งสร้างความสมดุลของการพัฒนาให้มีการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อมิติใดมิติหนึ่ง แต่จะไปมีการพัฒนาทุกมิติร่วมกัน

ซึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น ได้ กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนไปใช้เป็นหลักแนวคิดพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 10 ด้านสำคัญ ที่มีการดำเนินการภายใต้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2561, น.8) ดังนี้ 1) การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน 2) การลดการบริโภคที่มากเกินไป ลดความจำเป็นที่ก่อให้เกิดของเสีย 3) การรักษาความหลากหลาย 4) การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนการพัฒนา 5) การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น 6) การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น 7) การปรึกษากันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 8) การฝึกอบรมบุคลากร 9) การตอบสนองต่อตลาดการท่องเที่ยว 10) การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้นำมาสู่การหาแนวทางเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา มุ่งเน้นการเติบโต

ทางมิติเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว จึงทำให้ขาดความยั่งยืน สมดุลในมิติสังคมและมิติสิ่งแวดล้อม อันเป็นหลักสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน พร้อมด้วยมิติการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้การที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงมิติของการพัฒนา 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนา พร้อมด้วยการคำนึงถึงถึงเป้าหมายการพัฒนาที่ขัดแย้งกับการท่องเที่ยวที่เน้นเติบโต มาเป็นฐานในการวางแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว เพราะการขับเคลื่อนการพัฒนาที่จะสร้างความต่อเนื่อง ประสบความสำเร็จและยั่งยืนได้ในเชิงการท่องเที่ยว ไม่ใช่แค่เพียงเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ความสมดุลของสังคมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยแนวทางที่ไม่ขัดแย้งต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จะช่วยให้เกิดการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการป้องกันการเกิดผลกระทบในเชิงลบ การขัดแย้งต่อแนวการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือการถูกละเลยจากการพัฒนา เพราะการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม จะต้องไม่ทิ้งผลเสียให้แก่มิติอื่น ๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงได้เกิดการท่องเที่ยวทางเลือกที่หลากหลาย หนึ่งในนั้นคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการในการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

นับตั้งแต่ได้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) และเริ่มได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 1990 มาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งระยะเวลากว่า 20 ปี แนวคิดที่ว่าด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีนักวิชาการต่าง ๆ อธิบายถึงนิยามความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุปความหมายโดยรวมได้ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีเป้าหมายเพื่อการสร้างโอกาสให้นักท่องเที่ยวและชุมชนได้มีประสบการณ์ร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน สร้างการสัมผัสแบบใหม่ให้นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) การดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะไม่มุ่งเน้นผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องคำนึงถึงความสมดุลของการบูรณาการประโยชน์ร่วมของสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน 3) การบริหารจัดการและการเป็นเจ้าของการท่องเที่ยว จะต้องเกิดการบริหารจัดการโดยคนในชุมชน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและความโปร่งใสเป็นสำคัญ 4) การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องมีการกระจายผลประโยชน์ภายในชุมชนอย่างทั่วถึงเป็นธรรม และมีการแบ่งส่วนของรายได้ไป

ทำกิจกรรมการพัฒนาสังคมหรือชุมชน กิจกรรมเพื่อส่วนรวม 5) เสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าวัฒนธรรมท้องถิ่น การเสียสละเพื่อส่วนรวม เคารพในความแตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม 2561, น.9-13 ; สินธุ์ สโรบล 2546, น.60; ทศพล มิตรวงศ์ 2560, น.2-4)

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางการท่องเที่ยวโดยสมาชิกในชุมชน จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชน และมีชุมชนเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เน้นเพียงการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมด้วย โดยการท่องเที่ยวเป็นเรื่องราวของการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือนร่วมกันกับคนในชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องคำนึงถึงการดูแลรักษาทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน ไม่ทำลายวิถีชีวิตหรือทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ โดยให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งของการพัฒนาชุมชน มุ่งเน้นสำคัญคือชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทุกคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ สร้างความภาคภูมิใจให้ตนเองและชุมชนยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เกิดการเคารพศักดิ์ศรีของคนและเกิดผลตอบแทนอย่างเป็นธรรมแก่คนในท้องถิ่น เป็นการสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน ที่ไม่ใช่รายได้หลัก และได้มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชนร่วมด้วย (ทิพย์สุดา พุฒจรและคณะ 2556, น.242-259)

ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงนับเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่นำเสนอการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ การสัมผัสประสบการณ์ในพื้นที่ที่ท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน พร้อมทั้งยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป (Richards and Wilson 2006) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนถือเป็นรูปธรรมชัดเจนในการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนโดยแท้ ทั้งยังเป็นสะพานเชื่อมระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยวในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิต ประสบการณ์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างความภาคภูมิใจแก่คนในท้องถิ่น ทั้งยังนำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืน (ปาริฉัตร ศรีหะรัญและพรพิมล ข้าเพชร 2561, 119-120)

2.3.2 การก่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งประกอบด้วยชาวบ้าน ในฐานะของผู้ให้การบริหารท่องเที่ยว แก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน การริเริ่มในการจัดทำกรท่องเที่ยวโดยชุมชน นับว่าเป็นการจัดทำกรท่องเที่ยวทางเลือก (alternative tourism) ซึ่งเกิดขึ้นและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงกลางทศวรรษที่ 1990 โดยมีต้นกำเนิดจากการวิพากษ์ของกระแสหลัก ที่เรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นเชิงปริมาณด้านเศรษฐกิจ จนลืมนำถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในเชิงของคุณภาพทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม อีกทั้งการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนก็เริ่มจะมีกระแสในการเข้ามาสร้างความสมดุลในการทำกรท่องเที่ยว เพื่อการแก้ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการระงับตัวของผลประโยชน์ ทั้งนี้จะนำมาสู่แนวความคิดกรท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มุ่งให้ชุมชน ชาวบ้านเป็นเจ้าของและบริหารกรท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง ซึ่งกรท่องเที่ยวโดยชุมชนจะส่งผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวกระจายสู่ชุมชนอย่างทั่วถึง และยังเป็นกรฟื้นฟูความผูกพัน วัฒนธรรม แบบแผนการดำรงชีพของคนในชุมชนขึ้นมา เกิดกรสร้างอาชีพ สร้างรายได้ในชุมชน พร้อมทั้งกิจกรรมในการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยังผลไปถึงกรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคมในชุมชนร่วมด้วย

กรท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการก่อเกิดในหลายรูปแบบ โดยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีการดำเนินการจัดกิจกรรมกรท่องเที่ยวโดยชุมชน สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดกรท่องเที่ยวโดยชุมชน

ปัจจัยการก่อเกิด	ลักษณะของการก่อเกิด
1. การริเริ่มของชาวบ้านโดยตรง	เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน นำโดยผู้นำชุมชนที่เป็นที่เคารพของชาวบ้าน ความพยายามในการสร้างกรพัฒนาในชุมชน และการสร้างความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เห็นพ้องร่วมกันในการจัดการกรท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. การรื้อฟื้นตลาดโบราณคดีที่ชบเซาเป็นเวลานาน	เกิดจากการสนับสนุนของภาคีเครือข่ายภาครัฐและหน่วยงานในพื้นที่พร้อมด้วยชุมชน ฟื้นฟูแหล่งสำคัญทางโบราณคดี เพื่อกรอนุรักษ์และกรท่องเที่ยวโดยชุมชน
3. การสนับสนุนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น	เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อกรกระจายและสร้างประโยชน์แก่ชาวบ้านให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการกรท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ตลาดน้ำอัมพวา

ปัจจัยการก่อเกิด	ลักษณะการก่อเกิด
4. การสนับสนุนของภาครัฐ	เป็นการจัดตั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากการสนับสนุนของภาครัฐที่มีการรณรงค์โครงการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ โครงการ Amazing Thailand Campaign โครงการ OTOP Tourism Village ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี เป็นต้น
5. การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน	การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มักพบในประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา เพื่อให้เกิดการดึงนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาเรียนรู้ชุมชนที่ห่างไกล ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม ที่จะส่งผลให้ชาวบ้านได้มีรายได้ มีงานทำ ได้เกิดการพัฒนาตนเองมากขึ้น
6. แรงบันดาลใจจากการกระตุ้นของนักท่องเที่ยว	จากพื้นที่ชุมชนที่ไม่ได้เปิดเป็นการท่องเที่ยว แต่เป็นสถานที่ที่มีความน่าดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปพักผ่อนหรือทำกิจกรรมอยู่เสมอ จนก่อให้เกิดแรงบันดาลใจของคนในชุมชนอยากจะทำและพัฒนาและผลักดันให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

แหล่งที่มา: พัฒนาและปรับปรุงจาก (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม 2561, น.9-13)

2.3.3 ศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนาให้ชุมชนมีศักยภาพที่สำคัญในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ประกอบด้วยศักยภาพที่สำคัญ 3 ประการ คือ ศักยภาพคน ศักยภาพพื้นที่ และศักยภาพด้านการบริหารจัดการ ดังนั้นชุมชนที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงควรตระหนักในทั้ง 3 ศักยภาพ ดังต่อไปนี้

1) ศักยภาพคน เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรในการจัดการทรัพยากรและวัฒนธรรม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การตัดสินใจร่วมกัน การรวมกันจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อเป็นตัวแทนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการประสานงาน โดยศักยภาพคนจะเริ่มต้นที่คนจะต้องรู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าหรือการนำเสนอแก่ผู้มาเยือน ต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคี ทำงานร่วมกันได้ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุดของชุมชน เนื่องจากชุมชนจะต้องมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน ตั้งแต่ร่วมกันคิด วางแผนการดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานและเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ นอกจากนี้ในด้านศักยภาพคน ยังต้องมีการเสริมด้านการเรียนรู้

โดยมีการพัฒนาลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่างมีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือนสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือนได้

2) ศักยภาพพื้นที่ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี สิ่งแวดล้อม หรือแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในชุมชน คนในชุมชนต้องร่วมกันดูแล หวงแหน อนุรักษ์และเห็นคุณค่าในทรัพยากรในชุมชนของตนเอง สามารถนำมาจัดการบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสม คุ่มค่า ยังยืน ทั้งนี้ชุมชนเองจะต้องมีความพร้อมที่เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ด้วย รวมทั้งชุมชนจะต้องมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีประชาธิปไตย หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาร่วมกัน

3) ศักยภาพด้านการจัดการ หมายถึง ชุมชนต้องมีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ มีความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนต้องร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางหรือรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนของตน จึงควรประเมินความเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน อาทิ เป็นการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมและพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยว โดยร่วมกันกำหนดเป้าหมายหรือทิศทาง การท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ในด้านการจัดการจะต้องมีการวางกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว โดยมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้พร้อมทั้งมีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก 2561, น.3-5)

2.3.4 ประโยชน์จากท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงการพัฒนาทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาชน โดยเฉพาะภาคประชาชน ในชุมชนท้องถิ่น ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ความอยู่รอดของชุมชนขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน คนในชุมชนมีความเชื่อมโยงผูกพันกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนถือว่าเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวให้ผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

สร้างความร่วมมือของหน่วยงานในการทำงานเป็นพันธมิตรร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมโดยที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมและประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนในการนำเสนอ “ของดี” ชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้ ทำให้เกิดการสืบค้น ถิ่นทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น พร้อมด้วยชุมชนมีการบริหารจัดการและร่วมกันกำหนดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้การที่มีนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมคนท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้นอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจสามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของตน

3) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคน โดยจากความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น หรือชาติพันธุ์ความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้เกิดการมีพื้นที่ทางสังคม ได้รับการยอมรับจากคนภายนอก เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนช่วยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทของชุมชนต่อการท่องเที่ยว มีกระบวนการในการจัดการความรู้ภายในชุมชน สร้างระบบในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาการท่องเที่ยวภายในชุมชนโดยชุมชนเอง มีการพัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว ให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในการนำเสนอปัญหาและความต้องการกับหน่วยงานภายนอก การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายในการเสนอประสบการณ์และความสำเร็จในการพัฒนา

4) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่นการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชนแรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน คือ วิถีชีวิตที่แตกต่าง วัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นรายได้เสริมที่สามารถนำรายได้นั้นไปดำรงชีพ โดยที่คนในชุมชนยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิมหรือเป็นการสร้างทางเลือกเรื่องรายได้ให้กับบางครอบครัว ในการสร้างอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างงานให้กับคนในชุมชนการท่องเที่ยวโดยชุมชน จัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและสาธารณประโยชน์ (ศศิวิมล คงเถื่อน 2560, น.38-40)

2.3.5 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้นำมาซึ่งผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจเข้ามาสู่ชุมชนท้องถิ่น และประเทศอย่างมากมายมหาศาล แต่ในขณะเดียวกันนั้น การนำมาซึ่งผลประโยชน์ก็ได้นำมาซึ่งผลกระทบเชิงลบอย่างมากคืนมาเช่นกันหลายประการ โดยสามารถจำแนกผลกระทบจากการท่องเที่ยวได้ 3 ด้านด้วยกัน คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม โดย บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้อธิบายถึงผลกระทบ ดังนี้

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ด้านบวก การท่องเที่ยวจะสามารถช่วยให้เกิดการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ เกิดการกระตุ้นการผลิตในชุมชนมากขึ้น มีการนำรายได้เข้าสู่ชุมชน สำหรับด้านลบ ปัญหารายได้ไม่ตามฤดูกาลท่องเที่ยวไม่สม่ำเสมอ ปัญหาค่าครองชีพของชุมชนสูงขึ้น เกิดการแก่งแย่งชิงผลประโยชน์ในชุมชน

ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านบวกพบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ความร่วมมือร่วมใจและอนุรักษทรัพย์ากรท่องเที่ยวในชุมชน ร่วมกันให้คงอยู่สืบทอดลูกหลาน เกิดความเข้มแข็งของชุมชน กระตุ้นความภาคภูมิใจ นอกจากนี้การท่องเที่ยวในชุมชนยังช่วยป้องกันการอพยพย้ายถิ่นของคนในชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มาจากคนในชุมชน เกิดขึ้นในชุมชน ก็จะเกิดการจ้างงาน สร้างอาชีพให้คนในชุมชน ซึ่งโดยธรรมชาติของคนมักจะมีผูกพันและรักถิ่นฐานบ้านเกิด เมื่อมีโอกาสในการทำงานในชุมชน ก็จะไม่อยากย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น สำหรับผลด้านลบ พบว่า อาจจะทำให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และค่านิยมคนในชุมชน

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการท่องเที่ยวช่วยสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว เกิดการร่วมด้วยช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อมภายในชุมชน รักษาสภาพภูมิทัศน์สิ่งแวดล้อมในชุมชน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของชุมชน สำหรับด้านลบ การท่องเที่ยวอาจจะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ มลภาวะชุมชน เช่น ปัญหาขยะ การเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าในการทำกิจกรรมท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน แม้ว่าจะเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายด้าน แต่ถ้าหากชุมชนหรือ กลุ่ม องค์กร ตัวแทนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่มีระบบการบริหารจัดการที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็จะสามารถสร้างผลกระทบในเชิงลบได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการท่องเที่ยวจะต้องมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่คำนึงความสมดุลของ 3 องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ยั่งยืน

จากการทบทวนแนวคิดความหมายและนิยามของการท่องเที่ยวโดยชุมชน สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางการท่องเที่ยวโดยสมาชิกในชุมชน จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชน และมีชุมชนเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เน้นเพียงการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมด้วย พร้อมกันนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเข้มแข็งได้ ต้องเกิดจากการริเริ่มคิดสร้างสรรค์โดยคนในชุมชนเป็นหลักสำคัญ เนื่องจากการทำด้วยหัวใจ จะสร้างให้เกิดความรัก ห่วงแหน และอยากมีการพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ที่สำคัญก็จะต้องมีความพร้อมที่จะเปิดโอกาสในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีศักยภาพจะต้องมีทุนศักยภาพ 3 ประการ คือ ศักยภาพคน ศักยภาพพื้นที่ และศักยภาพของการบริหารจัดการ โดยทั้ง 3 ส่วนนี้ เป็นทุนสำคัญที่ผลักดันให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ยังส่งผลกระทบให้กับชุมชนทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ หากชุมชนยังไม่สามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเหมาะสม สมดุลและเป็นรูปธรรมชัดเจน ก็อาจจะส่งกระทบในเชิงลบได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวชี้วัดถึงความยั่งยืนของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ และตอบโจทย์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.3.6 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism)

จากการประชุมระดับโลกเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ในปี 2535 นับเป็นจุดเริ่มในการผลักดันความคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่อง “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ กล่าวคือ 1) กระแสความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ 3) กระแสความต้องการในการพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นท้องถิ่น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2549, น.93-97) ชุมชนการท่องเที่ยวพยายามเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ตามกระแสการท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์ของความยั่งยืน

David B. Weaver (1998, pp.15) ได้ให้ความหมายของ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไว้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการ รักษาสภาพพื้นที่ทรัพยากร วัฒนธรรมแหล่งท่องเที่ยวให้มีสภาพคงเดิม สามารถที่จะมีชีวิตรอยู่และเติบโตได้อย่างไม่มีขีดจำกัดในตัวของมันเอง พร้อมทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายและเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีการกำหนดกฎ กติกา ระเบียบในการละเว้นหรือข้อปฏิบัติต่อแหล่งท่องเที่ยว สอดคล้องกับ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, น.8-9) ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไว้ว่า การท่องเที่ยวที่มีการจัดการที่ดี สามารถดำรงไว้ซึ่ง

ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างต่อเนื่อง มีการปรับปรุงการบริหารจัดการท่องเที่ยวสม่ำเสมอ มีการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบไปด้วย 1) การพัฒนาทรัพยากรที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกที่พร้อม สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ดี มีการประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว มีการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม 2) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว มีการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง 3) การพัฒนารัฐกิจการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรด้วย 4) การพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการแสวงหานักท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์เป้าหมายของแหล่งท่องเที่ยว มีความสนใจและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในการจัดการดำเนินการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนเอง มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง ร่วมกันและเกิดการกระจายผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน อันจะทำให้ชุมชนเกิดความหวงแหนและตระหนักในการอนุรักษ์ร่วมกันเพื่อความยั่งยืนของการท่องเที่ยว 6) การพัฒนาจิตสำนึกการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวให้แก่ผู้เกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวทุกฝ่าย

นอกจากนี้ อุษาวดี พูลพิพัฒน์ (2545, น.38-48) ได้อธิบายถึงหลักการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่ควรคำนึงในการบริหารจัดการท่องเที่ยว โดยมีหลักการดังนี้

- 1) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี
- 2) ลดการบริโภคสิ่งของไม่จำเป็น เพื่อการลดของเสียในชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวอีกด้วย
- 3) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยขยายฐานเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน
- 4) การประสานความร่วมมือเครือข่ายกันพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาในพื้นที่ เป็นต้น เพื่อเป็นการช่วยขยายศักยภาพในการท่องเที่ยว
- 5) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างการมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกัน อาทิ การรักษาทรัพยากรร่วมกันในการท่องเที่ยว การจัดการผลตอบแทนการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

6) การวิจัยและติดตามผลการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นการตรวจสอบ ประเมินผล และการวางแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เป็นมีประสิทธิภาพนำไปสู่ ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้การนำไปสู่ความยั่งยืนนั้น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องมีลักษณะเด่นชัด 3 ประการ คือ 1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่อง นั้นหมายถึงความต่อเนื่องของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม โดยจัดว่าเป็นทุนศักยภาพหลักของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) การท่องเที่ยวที่มี คุณภาพ คือ เป็นการเน้นคุณภาพของ 3 ส่วนหลักในการจัดการท่องเที่ยว กล่าวคือ สิ่งแวดล้อม คุณภาพ ประสพการณ์คุณภาพของนักท่องเที่ยวที่ได้รับจากชุมชน และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนใน ชุมชน 3) การท่องเที่ยวที่มีความสมดุล ระหว่างทรัพยากรในชุมชน สังคมวัฒนธรรมในท้องถิ่นและ ความต้องการในเชิงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหรือเรียกอีกนัยว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ (อรรถพล ใจงาม 2557, น.35-36)

จากความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องถูก นำมาใช้อย่างชาญฉลาด เหมาะสม สมดุล ต้องมีการคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร ควบคู่กับการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนการท่องเที่ยวไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นหากมีการจัดการท่องเที่ยวโดย ชุมชนอย่างยั่งยืนจะ ตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ได้ 8 เป้าหมาย ดังต่อไปนี้ 1) เป้าหมายที่ 1 ความยากจน 2) เป้าหมายที่ 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ 3) เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ 4) เป้าหมายที่ 12 แปนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน 5) เป้าหมายที่ 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 6) เป้าหมายที่ 14 การใช้ประโยชน์จาก มหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล 7) เป้าหมายที่ 15 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศ 8) เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งหัวใจที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าว นั้น จะต้องมีหลักการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดี มาเป็นกลไกหรือกระบวนการที่สำคัญในการ ขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมด้วย

2.4 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยการจะพัฒนาสู่ชุมชนและ เกิดความยั่งยืนตามแนวของการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบยั่งยืนได้นั้น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน นับเป็นสิ่งสำคัญเป็นการอย่างมาก เนื่องจากองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะเป็น ส่วนที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการดำเนินงาน การบริหารจัดการ การกระจายผลประโยชน์จากการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเสมอภาค เป็นธรรม เห็นถึงการจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนอย่างสมดุล พร้อมทั้งเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละด้านอย่างเหมาะสม จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในการกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน และรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและเกิดการยอมรับร่วมของคนในชุมชน

2.4.1 ความหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากกระแสการพัฒนาสังคมที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย 1) กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก 2) กระแสของตลาดการท่องเที่ยว มีปริมาณนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ที่ต้องการศึกษาเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม อันเป็นประเด็นหลักของสังคมโลกเพิ่มขึ้น 3) กระแสการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากประชาชนระดับรากหญ้า เพื่อบรรลุแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทั้งนี้กระแสดังกล่าวได้ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่มุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องและเหมาะสมกับพื้นที่การท่องเที่ยวพร้อมกับสอดคล้องกับกระแสการพัฒนาของสังคม ทำให้เกิดมุมมองการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่ต้องคำนึงสำคัญ 4 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด 2) มิติด้านการเมือง กิจกรรมท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผน และการตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน 3) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น 4) มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้เกิดกับชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้องกระทำอย่างมีหลักการ เหมาะสม สอดคล้องกับพื้นที่ชุมชนการท่องเที่ยวและมุ่งคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเหมาะสมและยังสามารถเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้ (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม 2561, น.9-13)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการแนวคิดที่เหมาะสมกับพื้นที่อย่างแท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่คนในชุมชนเป็นคนกำหนดทิศทาง การท่องเที่ยว กล่าวคือ ชุมชนอยู่ในบทบาทของเจ้าของกิจกรรมการท่องเที่ยว และหมู่บ้านที่จัดการท่องเที่ยวนั้นต้องมีการเตรียมการและวางแผนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะเน้นให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นศูนย์กลาง

2.4.2 องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากนิยามของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีลักษณะสำคัญ คือ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งชนภูมิ แสงผล (2555, น.35-39) และ พจนา สวนศรีและสมภพ ยี่จ่อหอ (2556) อ้างถึงใน ฌฎพัชร มณีโรจน์ (2560, น.56-73) อธิบายว่า องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมี 4 ด้าน คือ 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม กล่าวคือ ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น 2) ด้านองค์กรชุมชน กล่าวคือ ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และมีทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา 3) ด้านการจัดการ กล่าวคือ มีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน 4) ด้านการเรียนรู้กล่าวคือ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือนสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งชาวบ้านเองและผู้มาเยือน

นอกจากนี้ ตามแนวคิดของ Dikeman (1996) อ้างถึงใน มาศศุภา นิมบุญจาช (2558, น. 42-56) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบจัดการท่องเที่ยวว่ามี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง กิจกรรมการท่องเที่ยว ที่พักแรม และสิ่งอำนวยความสะดวก สามารถแสดงองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.3 องค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ชื่อ	องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542, น.2-45) และสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2557, น.20-30)	<ol style="list-style-type: none"> 1) พื้นที่การท่องเที่ยวทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผน ปฏิบัติการ รับผลประโยชน์ ร่วมติดตามตลอดร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน 3) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีองค์กรในการจัดการท่องเที่ยว มีการจัดการกองทุนในการจัดการเพื่อเอื้อประโยชน์ให้ทั่วถึงในชุมชน มีความรับผิดชอบในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ควบคุมการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต 4) กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างมีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน
ธนภูมิ แสวงผล (2555, น.35-39)	<ol style="list-style-type: none"> 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวมีทุนทรัพยากรที่เป็นอัตลักษณ์ 2) องค์กรชุมชน ชุมชนมีความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของการท่องเที่ยว มีความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน 3) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีระบบการจัดการท่องเที่ยว การวางแผนการท่องเที่ยวชัดเจน การควบคุมการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม มีการกระจายผลประโยชน์และเกิดการตั้งกองทุนเพื่อชุมชน 4) การเรียนรู้และกิจกรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวจะสร้างการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว
Dickman (1996)	<ol style="list-style-type: none"> 1) สิ่งดึงดูดใจ จะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน อัตลักษณ์ของชุมชน 2) ที่พักแรม ที่พักหรือโฮมสเตย์ในชุมชน ที่พักในแหล่งท่องเที่ยวหรือใกล้เคียง 3) การเข้าถึง ความสะดวกในการเดินทาง การเข้าถึงการติดต่อประสานงาน การเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยว 4) กิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมได้ 5) สิ่งอำนวยความสะดวก ความสะดวกสบายในการทำกิจกรรมท่องเที่ยวที่ควรได้รับ

ชื่อ	องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
ณัฐพัชร มณีโรจน์ (2560: 30-32)	1) สิ่งดึงดูดใจ ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน ทิวทิวทางสังคมที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน
และบุญเลิศ ตั้งจิต วัฒนา (2542: 30-34)	2) การมีส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วยการมีส่วนร่วมแบบร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการสร้างการรับรู้ในการจัดการท่องเที่ยว ร่วมรับผิดชอบในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน ในฐานะเจ้าของทรัพยากรร่วมที่พร้อมรับผลกระทบทั้งทางบวกและลบ ทางตรงและอ้อมจากการท่องเที่ยว
	3) การจัดการอย่างยั่งยืน เป็นการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 1) การวางแผนการท่องเที่ยว กำหนดเป้าหมาย/แผนงาน 2) จัดสรรทรัพยากร งานความสัมพันธ์ของงานต่าง ๆ เพื่อการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว บริหารจัดการบุคคลในการทำงาน 3) การกำกับดูแลระบบงานให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ 4) มีระบบการควบคุมติดตาม ตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่อง ประเมินผลเพื่อการปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยว สร้างระบบกลไกในการดำเนินงาน รวมทั้งการกำหนดกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว จัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชนอย่างทั่วถึง จัดสรรเงินกองทุนเพื่อการพัฒนาชุมชน และการคำนึงถึงความยั่งยืนมิติของความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มิติสังคม มิติเศรษฐกิจที่ต้องเกิดขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
	4) กิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมให้มากที่สุด เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการศึกษา เรียนรู้ ลงมือปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับชุมชน เจ้าของภูมิปัญญา เพื่อนำไปสู่การสร้างประสบการณ์จากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
	5) สิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งต่าง ๆ ที่มีเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ทำให้การเดินทางสะดวกสบาย ได้แก่ การขนส่ง การเดินทาง ร้านอาหาร ร้านเครื่องดื่ม ที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน (Homestay) ร้านจำหน่ายของที่ระลึก รวมถึงข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว และข้อมูลการเดินทางท่องเที่ยว
	6) องค์กรชุมชนและเจ้าของภูมิปัญญา เป็นการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในการประสานงานกันเป็นระบบ ในการบันทึกจัดทำข้อมูลภูมิปัญญา การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ชื่อ	องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
	<p>7) สร้างการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว กิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ใช้ชีวิตเช่นเดียวกับคนในชุมชน เพื่อสร้างประสบการณ์จริงให้กับนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงการสร้าง ความตระหนักให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนเจ้าบ้าน</p> <p>8) การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน โดยการท่องเที่ยวจะต้องสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน ได้แก่ รายได้ที่เกิดขึ้นจากการขายสินค้าในชุมชน การท่องเที่ยว บ้านเรือนที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว รวมถึงสมาชิกในชุมชนก็จะต้องได้รับประโยชน์ร่วมด้วย</p>

แหล่งที่มา: พัฒนาและปรับปรุงจาก (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม 2561, น 20-25)

จากการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุป องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการผสมผสานแนวความคิดของนักวิชาการหลาย ท่าน เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาชุมชน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน โดยนักท่องเที่ยวจะได้รับประสบการณ์ การท่องเที่ยวที่ได้เรียนรู้ทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวและความรู้ใหม่ ๆ โดยองค์ประกอบจัดการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนมี 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

1) สิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งต่าง ๆ ที่มีเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ทำให้การเดินทาง สะดวกสบาย ได้แก่ การขนส่ง การเดินทาง ร้านอาหาร ร้านเครื่องดื่ม ร้านจำหน่ายของที่ระลึก รวมถึงข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว และข้อมูลการเดินทางท่องเที่ยว

2) กิจกรรมการท่องเที่ยวและกระบวนการเรียนรู้ คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมให้มากที่สุด ได้มีส่วนร่วมในการศึกษา เรียนรู้ ลงมือ ปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับชุมชน เจ้าของภูมิปัญญา เพื่อนำไปสู่การสร้างประสบการณ์จากการมีส่วนร่วม อย่างแท้จริง พร้อมทั้งในกิจกรรมจะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้า บ้าน โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว อาทิ ใช้ชีวิต เช่นเดียวกับคนในชุมชน เพื่อสร้างให้นักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงการสร้าง ความตระหนักให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนเจ้าบ้าน โดยทรัพยากรการท่องเที่ยว คือ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งดึงดูดใจ อาทิ ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน แหล่งท่องเที่ยว ชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน

3) ที่พักหรือโฮมสเตย์ในชุมชน คือ ที่พักในแหล่งท่องเที่ยวหรือใกล้เคียง โดยที่พักแบบโฮมสเตย์จะเป็นที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน (Homestay)

4) การจัดการที่มีประสิทธิภาพ คือ เป็นการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 1) การวางแผนการท่องเที่ยว กำหนดเป้าหมาย/แผนงาน 2) จัดสรรทรัพยากร งานความสัมพันธ์ของงานต่าง ๆ เพื่อการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว บริหารจัดการบุคคลในการทำงาน 3) การกำกับดูแลระบบงานให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ 4) มีระบบการควบคุมติดตาม ตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่อง ประเมินผลเพื่อการปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยว 5) สร้างระบบกลไกในการดำเนินงาน รวมทั้งการกำหนดกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว จัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชนอย่างทั่วถึง จัดสรรเงินกองทุนเพื่อการพัฒนาชุมชน และการคำนึงถึงความยั่งยืนมิติของความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มิติสังคม มิติเศรษฐกิจที่ต้องเกิดขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

5) การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นกระบวนการที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว โดยการร่วมออกแบบร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการสร้างการรับรู้ในการจัดการท่องเที่ยว ร่วมรับผิดชอบในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน ในฐานะเจ้าของทรัพยากรร่วมที่พร้อมรับผลกระทบทั้งทางบวกและลบ ทางตรงและอ้อมจากการท่องเที่ยว พร้อมกันนี้ยังมีการดำเนินการโดยใช้ฐานของกลุ่ม/องค์กรในชุมชนที่เข้มแข็งในการบริหารจัดการหรือเป็นศูนย์ประสานงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในการประสานงานกันเป็นระบบ การบันทึกจัดทำข้อมูลภูมิปัญญาหรือแหล่งข้อมูลสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทั้งนี้องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 5 องค์ประกอบดังกล่าว จะนำมาซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน ได้แก่ รายได้ที่เกิดขึ้นจากการขายสินค้าในชุมชน การท่องเที่ยว บ้านเรือนที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว รวมถึงสมาชิกในชุมชนก็ต้องได้รับประโยชน์ร่วมด้วย

จากการสรุปองค์ประกอบสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะนำมาสู่การใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาเพื่อการพัฒนาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวมุ่งสร้างปฏิสัมพันธ์ และความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้ เข้าใจถึงความเป็นชุมชน พร้อมทั้งการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืน เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการ

ท่องเที่ยว สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่ดีในชุมชน และวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน เพื่อการมุ่งสู่เป้าหมาย คือ การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน โดยในทุก ๆ กระบวนการของการจัดการท่องเที่ยวจะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกคน ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมพัฒนา ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมแบ่งและรับผลประโยชน์ร่วม และร่วมทบทวนตรวจสอบติดตามประเมินผล เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.4.3 ความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดีจะนำมาสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นกรอบเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสุนทรียภาพ โดยเป็นการใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าที่มีในชุมชนอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาอัตลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมได้อย่างยาวนาน เกิดผลกระทบน้อยมากที่สุด และสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีหลักการสำคัญ 4 ประการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2545, น.93-97) ดังนี้

- 1) ชีตความสามารถในการรับรองของพื้นที่ทั้งระบบนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม
- 2) ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการและรับประโยชน์ร่วมกัน
- 3) การท่องเที่ยวที่ให้ความรู้และประสบการณ์ต่อนักท่องเที่ยวด้วยความปลอดภัย สุขอนามัยการเรียนรู้เกี่ยวกับพื้นที่
- 4) การมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

พร้อมกันนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548, น.18-21) ได้อธิบายให้เห็นถึงความสำคัญและแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต โดยการจัดการจะคำนึงถึงความยั่งยืน 3 มิติ ได้แก่ 1) มิติการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เป็นการพัฒนาแนวคิดความรู้ ความเข้าใจและสร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อาทิ การมีมัคคุเทศน์ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นต้น 2) มิติการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นการสร้างความพึงพอใจ ตามความปรารถนาและสนใจแก่นักท่องเที่ยว ที่จะศึกษาเรียนรู้ ทำกิจกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม 3) มิติด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์

จากการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การเป็นมัคคุเทศน์ การจ้างงานในชุมชนการท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงเป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การท่องเที่ยวเกิดความยั่งยืนและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนสังคม โดยสำคัญยิ่งด้านทรัพยากรชุมชนที่เป็นทรัพยากรร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มาประยุกต์ใช้ในการสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาด้านศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิสาหกิจชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ที่มีองค์ประกอบสำคัญในการท่องเที่ยวชุมชน 5 ประการและหลักสำคัญของการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.5 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยการใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา ชุมชนต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีศักยภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นการใช้ทรัพยากรร่วมของชุมชนหลายอย่าง เช่น บางหมู่บ้านใช้ป่าชายเลนร่วมกันในการประกอบอาชีพหรือการท่องเที่ยวป่าชายเลน ซึ่งป่าชายเลนถือว่าเป็นถือว่าเป็นทรัพยากรร่วม ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรร่วม คำถามคือ ทรัพยากรร่วมนั้นชุมชนจะจัดการอย่างไร ซึ่งมีแนวคิดทฤษฎีโดยจะกล่าวตามลำดับต่อไปนี้

2.5.1 ความหมายของการจัดการทรัพยากร

ทรัพยากรร่วม (common-pool resources) หมายถึง ทรัพยากรที่มีได้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่เป็นทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน อาทิ แม่น้ำ ป่าไม้ เป็นต้น (สุจิตรา สามัคคีธรรม สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และสุวิมล ไชยพันธ์พงษ์ 2561, น.10-33) ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในสังคม ล้วนแต่เป็น CPR ทั้งสิ้น พร้อมกันนี้พัฒนาการของการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ ทำให้ CPR ที่เดิมเคยเป็นพื้นที่ที่ชุมชนร่วมใช้ประโยชน์ด้วย เป็นแหล่งอาหาร แหล่งพักผ่อนของชุมชน ไม่ได้เป็นสมบัติส่วนบุคคลของใคร กลับถูกทำเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และความ เป็น CPR ก็เริ่มลดน้อยลง และถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นสมบัติส่วนตัว ซึ่งนักวิชาการชาติตะวันตกในศตวรรษที่ 20 เชื่อว่า ชุมชนไม่สามารถจัดการ CPR ได้ เนื่องจากไม่มีผู้รับผิดชอบหลักในด้านนี้ จนอาจจะเกิดการดักตวงผลประโยชน์จากทรัพยากรจนทำให้ขาดความ

สมดุลงานธรรมชาติไป แต่อย่างไรก็ตาม Elinor Ostrom นักวิชาการในสาขา “Economic Governanc” จาก Indiana University และ Arizona State University สหรัฐอเมริกา ได้ยืนยันว่า ‘ชุมชนสามารถจัดการ CPR ได้ และ CPR ควรถูกบริหารจัดการโดยชุมชน มากกว่าจะรวมศูนย์ให้อยู่ภายใต้การดูแลของภาครัฐ หรือโอนไปเป็นของเอกชน’

แนวคิด CPR ได้รับอิทธิพลจาก Polycentricity หมายถึง การมีศูนย์กลางในการตัดสินใจหลายๆ ศูนย์ โดยการจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องดำเนินการโดยองค์กรที่รวมศูนย์อำนาจขนาดใหญ่ มีสายการบังคับบัญชา และเป็นมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งแนวคิด Policentricity สนับสนุนการจัดการสาธารณะที่กระจายอำนาจไปยังหลายศูนย์และหลายขนาด แต่จุดเน้นสำคัญก็คือการมีส่วนร่วมของชุมชน

Elinor Ostrom ได้จำแนกทรัพยากรออกเป็นประเภทต่างๆ โดยพิจารณาจากคุณลักษณะสำคัญ 2 ด้าน คือ หนึ่ง “เมื่อใช้ประโยชน์แล้ว ปริมาณของทรัพยากรจะลดลงหรือไม่” (subtractability of use) และสอง “ความสามารถกีดกันผู้อื่นมิให้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้หรือไม่”(excludability) ซึ่งพบว่าทรัพยากรร่วม เป็นทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์แล้วจะลดลงพร้อมทั้งยังมีความสามารถในการกีดกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้น้อย อาทิ ดิน น้ำ ป่า เป็นต้น ในปัจจุบัน CPR ที่ใช้แล้วหมด จะเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงและจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีมาตรการในการจัดการทรัพยากรให้อยู่อย่างยาวนาน นับว่าเป็นประเด็นหลักที่ต้องมีการพิจารณาถึงแนวทางในการพัฒนาหรือการจัดการทรัพยากรร่วมอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน เพื่อเป็นการแสดงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรร่วมที่มีประสิทธิภาพของคนในชุมชนร่วมกัน

2.5.2 องค์ประกอบการจัดการทรัพยากรร่วม

CPR เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยสถานการณ์ของการกระทำ ซึ่งอยู่ภายใต้บริบทของการใช้กฎระเบียบร่วมกัน เป็นกฎระเบียบจากภายนอกที่ส่งผลโดยตรงต่อสถานการณ์ ทั้งนี้เนื่องจากมองว่าชุมชนในฐานะเป็นสถาบัน มีความสามารถที่จะจัดการ CPR ให้สำเร็จได้ โดยจะต้องร่วมมือกันกำหนดกติกาและกำกับติดตามให้มีการปฏิบัติตามกติกา ซึ่งสรุปได้เป็น 8 ประการ ดังนี้ (Elinor Ostrom 2010, pp.651-652) อ้างถึงใน สุจิตรา สามัคคีธรรม สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และสุวิมล ไชยพันธ์พงษ์ 2561, น.10-33)

1) กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน (Boundaries) มี 2 ด้าน คือ (1) ขอบเขตผู้ใช้ประโยชน์ (User Boundaries) ระบุให้ชัดเจนว่าใครเป็นผู้มีสิทธิ์และใครไม่มีสิทธิ์ใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านจะต้องเข้าใจร่วมกัน และ (2) ขอบเขตของ CPR (Resource Boundaries) คือ ระบุเขตแดนของ CPR ที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้จัดการ

2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่างๆ (Congruence) มี 2 ด้าน คือ (1) สอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น (Congruence with Local Conditions) คือ กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา CPR สอดคล้องกับสภาพทางสังคมและสภาพทางธรรมชาติของชุมชน และ (2) การใช้ประโยชน์สอดคล้องกับการบำรุงรักษา (Appropriation and Provision)

3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน (Collective Choice Arrangements) กล่าวคือ สมาชิกมีสิทธิเข้าร่วมในการจัดทำและแก้ไขกฎระเบียบที่เกี่ยวกับ CPR

4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล (Monitoring) มี 2 ด้าน คือ (1) กำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ (Monitoring Users) โดยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาเพื่อให้เป็นไปตามกฎระเบียบ และ (2) สอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร (Monitoring Resource) ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ

5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบจากเบาไปหาหนัก (Graduated Sanctions) หมายถึง มีระบบการลงโทษผู้กระทำผิดจากสถานเบาไปหาหนัก เพื่อยับยั้งมิให้สมาชิกกระทำผิดซ้ำ

6) การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ (Conflict Resolution Mechanism) หากเกิดความขัดแย้งขึ้นจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่รวดเร็ว ต้นทุนต่ำ และสอดคล้องกับท้องถิ่น

7) สิทธิในการจัดการ CPR ของชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ (Minimal Recognition of Rights) ทั้งสิทธิชุมชนในการบัญญัติกฎระเบียบ การใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา CPR

8) การเชื่อมโยงสู่ระบบที่ใหญ่กว่า (nested enterprises) คือ ชุมชนจะต้องเชื่อมโยงเข้าสู่ระบบนิเวศ-สังคมที่ใหญ่กว่า เพื่อเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านสามารถจัดการตนเองได้ โดยมีภาคอื่นๆ ให้การสนับสนุน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ให้เกิดการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งยังนำมาสู่การพัฒนาเป็นต้นแบบของการจัดการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชน ทั้งยังมีการรักษาทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2.6 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

หัวใจสำคัญของการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น มิได้สำคัญที่รูปแบบหรือแนวทางจะต้องเป็นรูปธรรมที่ได้จากการวิเคราะห์เพียงอย่างเดียว แต่กระบวนการที่นำไปสู่การได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนาและการนำไปใช้ของประชาชนร่วมกันนั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง โดยกระบวนการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน จำเป็นที่จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในชุมชน สังคมที่เข้ามาทำงานร่วมกัน (อำพล จินดาวัฒนะ 2546, น.6-22)

2.6.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนได้มีความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันการมีส่วนร่วมมีความหมายที่กว้างขึ้นไม่ใช่แค่การมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงความเป็นประชาธิปไตยในการกระทำการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนที่เน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยเช่นกัน

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตัวเองร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม (Erwin William 1976 อ้างถึงใน แชน ซีนชีวา 2538, น.8)

หากพิจารณาความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์การสหประชาชาติ United Nation (1975 อ้างถึงใน ธวัช เบญจาทิกุล 2529, น.25-26) ได้ให้ความหมายว่า เป็นกิจกรรมที่มวลชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนา เข้าร่วมดำเนินการในการใช้ความพยายามในการพัฒนาและได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการพัฒนา สอดคล้องกับ บัณฑิต อ่อนดำ (2544, น.210-220) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การระดมชาวบ้านชนบทให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา ลำดับความสำคัญของปัญหา การแก้ไขปัญหาและขั้นตอนในการแก้ปัญหา ซึ่งประชาชนหากได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ แล้วประชาชนย่อมให้ความยินดีในการให้ความร่วมมือ

ทั้งนี้ในทัศนคติการมีส่วนร่วมของประชาชน เสรี พงศ์พิศ (2547, น.37-39) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในมิติของการพัฒนาชุมชน คือ การแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของตนเองที่มีความสำคัญมาก คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก (2548, น.48-49) ที่ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่าเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่คิดโครงการ

กิจกรรม โดยเริ่มค้นหาปัญหา สาเหตุ วางแผน ตัดสินใจดำเนินงาน ระดมทรัพยากร กำหนดเป้าหมาย สรุบบทเรียน ติดตามประเมินผลและรับประโยชน์ร่วมทั้งนี้ทุกอย่างจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นธรรม

2.6.2 กระบวนการมีส่วนร่วม

ในการสร้างการมีส่วนร่วมจะต้องมีกระบวนการหรือขั้นตอนที่เกิดจากประชาชนในการร่วมกำหนด โดยสามารถแบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ (อคิน ทรัพย์พัฒน์ 2527, น.320)

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุ
- 3) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนในการแก้ปัญหา
- 4) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหาตามแผน
- 5) การมีส่วนร่วมในการประเมิน วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถัย กักผล (2552, น.15-20) ที่ได้อธิบายถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ ดังนี้

- 1) เริ่มตั้งแต่การเกิดจิตใต้สำนึกในตนเองและถือเป็นภาระหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคมที่อยู่
- 2) ร่วมคิดด้วยกันถึงปัญหาของชุมชน สาเหตุปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- 3) ร่วมกันวางแผนดำเนินงาน แบ่งงาน และแบ่งบทบาทหน้าที่กัน
- 4) ร่วมดำเนินงานด้วยความเต็มใจของประชาชน เต็มกำลังความรู้ ความสามารถ
- 5) ร่วมกันติดตามประเมินผล
- 6) ร่วมรับผลประโยชน์ ที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบของเงินเท่านั้น แต่อาจจะอยู่ในรูปแบบของความสุขกาย สุขใจหรือความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น สำคัญที่ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจและความสมัครใจ 2) กระบวนการมีส่วนร่วมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและขีดความสามารถของแต่ละบุคคล และ 3) การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากเสรีภาพ มีใช่การบังคับ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการพัฒนาที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ริเริ่มขึ้น โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การร่วมคิดค้นปัญหาจากชุมชน การตระหนักในความสำคัญร่วมกัน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ การร่วมวางแผนหาแนวทางในการแก้ปัญหา การร่วมตัดสินใจในการเลือก

แนวทางในการปฏิบัติ ร่วมดำเนินการปฏิบัติตามแนวทางที่เลือก ร่วมประเมินและติดตามผลพร้อมทั้งร่วมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้ในการมีส่วนร่วมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ คือ ความสนใจเต็มใจในการดำเนินการร่วมกันและการมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของการพัฒนาาร่วมกัน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมในการกระบวนการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน โดยประยุกต์ใช้แนวคิดในขอบเขตของการร่วมคิดค้นปัญหาจากชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ การร่วมวางแผนหาแนวทางในการแก้ปัญหา การร่วมตัดสินใจในการเลือกแนวทางในการปฏิบัติ ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินและติดตามผลพร้อมทั้งร่วมรับผลประโยชน์ เพื่อการสร้างความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในบริบทพื้นที่เพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

2.7 แนวคิดการพัฒนาชุมชน

2.7.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างมีโครงสร้างเป็นระบบ ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและการพัฒนาความคิด และการเรียนรู้ของประชาชนให้สามารถทำงานร่วมมือกันกับภาครัฐ ภาคเอกชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเองได้ เกิดการพึ่งพาตนเองและการเกื้อกูลกัน ซึ่งการพัฒนาชุมชนมุ่งเป้าหมายสูงสุดคือ ชุมชนเข้มแข็ง อันประกอบด้วยชุมชนแห่งการเรียนรู้ องค์กรชุมชนเข้มแข็ง การจัดการที่ดี เครือข่าย มีภาวะผู้นำชุมชน พึ่งตนเองได้ และเป็นชุมชนยั่งยืน กล่าวโดยสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เมืององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการเชื่อมโยงเครือข่าย มีภาวะผู้นำการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองและยั่งยืนได้

การพัฒนาชุมชนจะต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการและขีดความสามารถของคนในชุมชน ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน เป็นแบบแผนในการปฏิบัติ การดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังต้องมีความสอดคล้องกับด้านธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคมที่เป็นทุนของชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลถึงการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาร่วมกัน เป็นการสร้างให้ประชาชนเกิดการรวมกลุ่มสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน จากทุนที่มีในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน ริเริ่มกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชน มีการจัดการร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

2.7.2 ความสำคัญของการพัฒนาชุมชนกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนาชุมชนจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน นับว่าเป็นการนำการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชน โดยชุมชนที่จะเกิดการพัฒนาย่อมต้องมีฐานชุมชนที่เข้มแข็ง อาทิ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรชุมชน ภาวะผู้นำในชุมชน การมีเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะส่งผลต่อการสร้างการพัฒนาชุมชนในลักษณะของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การศึกษาเรียนรู้ระหว่างกัน เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน เกิดการสร้างสัมพันธภาพที่ดีของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามความสำเร็จในการพัฒนา หัวใจสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ริเริ่มขึ้น โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การร่วมคิดค้นปัญหาจากชุมชน การตระหนักในความสำคัญร่วมกัน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ การร่วมวางแผนหาแนวทางในการแก้ปัญหา การร่วมตัดสินใจในการเลือกแนวทางในการปฏิบัติ ร่วมดำเนินการปฏิบัติตามแนวทางที่เลือก ร่วมประเมินและติดตามผลพร้อมทั้งร่วมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้ในการมีส่วนร่วมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ คือ ความสมัครใจเต็มใจในการดำเนินการร่วมกันและการมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของการพัฒนาาร่วมกัน (เสรี พงศ์พิศ 2547, น.37-39 และ อรทัย ก๊กผล 2552, น.15-20)

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนในการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เกิดประโยชน์และมีการจัดการที่สอดคล้องกับความต้องการพัฒนาชุมชนร่วมด้วยและนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้การพัฒนานั้นจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ก็จะขึ้นอยู่กับการทำงานร่วมกันเป็นทีมของกลุ่ม องค์กร ที่เป็นกำลังสำคัญเช่นกัน หรือเรียกอีกนัยว่า การทำงานเป็นทีมของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ ก็จะนำมาซึ่งประสิทธิผลที่ดีเสมอ

2.8 แนวคิดการทำงานเป็นทีม

ในโลกของการทำงาน เราไม่สามารถทำงานอยู่ตัวคนเดียวได้ เราจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น เหตุผลว่า ความรู้ ความสามารถของคนเราแต่ละคนมีจำกัด ซึ่งจากหลายหน่วยงาน หลายองค์กร ได้พยายามค้นหาแนวทางการทำงานที่จะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ส่งผลให้หน่วยงานหรือองค์กรมีการขับเคลื่อนได้อย่างรวดเร็ว เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มองผลตอบแทนและสร้าง

คุณค่าประโยชน์ร่วม พร้อมกันพัฒนาก้าวหน้าไปด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ การทำงานเป็นทีมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารงาน ซึ่งการทำงานเป็นทีมมีบทบาทสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือของกลุ่มสมาชิกเป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน 2559, น.5-7)

2.8.1 ความหมายของทีม

ทีม (Team) หมายถึง บุคคลที่ทำงานร่วมกันอย่างประสานงานกันภายในกลุ่ม กล่าวคือ เป็นการรวมกลุ่มของคนที่ต้องพึ่งพาอาศัยการทำงานร่วมกัน เพื่อให้การทำงานเกิดผลสำเร็จ ส่วนทีมงาน หมายถึง กลุ่มคนที่มีมารวมตัวกันโดยไม่มากนัก เพื่อการทำงานร่วมกันโดยมีเป้าหมายร่วมกัน มีผลงานและรับผิดชอบร่วมกัน (Aae Donnellon 2008, pp.18-22)

แนวความคิดสำคัญของการทำงานเป็นทีม กล่าวคือ การทำงานเป็นทีมมีความสำคัญยิ่งต่อการนำพาองค์กร หน่วยงานประสบความสำเร็จ บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยแนวความคิดสำคัญของการทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย

- 1) คนเรามีความรู้ ความสามารถที่แตกต่างกัน เราควรนำจุดเด่น จุดดี ของแต่ละบุคคลในทีมงานเข้ามาช่วยในการทำงานให้ดีขึ้นมีประสิทธิภาพ
- 2) การทำงานเป็นทีมย่อมได้ผลดีมากกว่าการทำงานเป็นส่วน ๆ
- 3) ความสำเร็จของการทำงานเป็นทีม ขึ้นอยู่กับสมาชิกในทีมเป็นสำคัญ

2.8.2 ความหมายของการทำงานเป็นทีม

การทำงานเป็นทีม เป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มารวมกันเป็นทีม มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีเป้าหมายร่วมกัน มีภารกิจที่ต้องทำร่วมกัน มีการติดต่อประสานงานกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน และมีความรับผิดชอบต่อความสำเร็จของงานที่ได้รับ

การทำงานเป็นทีม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคลเข้ามารวมตัวกันเพื่อกระทำการใด สิ่งหนึ่งร่วมกันให้สำเร็จ โดยการร่วมมือ ประสานงาน มุ่งดึงศักยภาพที่มีจากบุคคลแต่ละคนภายในกลุ่ม ออกมาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย (ประดินันท์ อุปรมัย 2551, น.47-61; สนทยา พลศรี 2556, น.241; Aae Donnellon 2008, pp.18-22)

การทำงานเป็นทีม จึงเป็นความร่วมมือร่วมใจของบุคคล เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยการทำงานเป็นทีมนี้จะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ (3P) ได้แก่ วัตถุประสงค์ (Purpose) ต้องชัดเจน การจัดลำดับความสำคัญ (Priority) ในการทำงาน และมีผลการทำงาน

(Performance) ทั้งนี้แนวคิดการทำงานเป็นทีมที่ดี คือ การเห็นความสำคัญของตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของทีม สร้างความภาคภูมิใจในความสำเร็จของตนเองและทีม ก็จะเป็นการช่วยสร้างความสำเร็จของทีม นอกจากนี้ต้องเรียนรู้ที่จะยอมรับ นับถือซึ่งกันและกัน พยายามดึงเอาศักยภาพของแต่ละคนที่มีอยู่มาช่วยกันพัฒนางานและสร้างงานให้ได้ออกมาดีที่สุด

2.8.3 ความสำคัญของการทำงานเป็นทีม

ความสำคัญของการรวมตัว เพื่อทำงานเป็นทีมด้วยกันนั้น มนุษย์แต่ละคน มีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน อีกทั้ง ความรู้ ความสามารถ และ ศักยภาพในตัวบุคคลมีขอบเขตที่จำกัด จึงจำเป็นต้องมารวมกลุ่มกัน เพื่อนำ จุดดี จุดเด่น ความรู้ และ ความสามารถที่แตกต่างกัน ในส่วนที่ดีที่สุดของแต่ละคนมารวมกันทำงาน ให้บรรลุตามเป้าหมายของทีม สรุปสาระสำคัญของการทำงานเป็นทีม ดังนี้

- 1) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา
- 2) เพื่อผลประโยชน์ทั้งส่วนบุคคล และ ส่วนรวม
- 3) เพื่อความรู้สึกลดตภัยและมั่นคง
- 4) เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ ประกอบด้วย ความต้องการใฝ่สัมพันธ์ ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการยกย่องนับถือ และความต้องการพัฒนาตนเอง

2.8.4 องค์ประกอบของการทำงานเป็นทีม

จากการอธิบายองค์ประกอบของการทำงานเป็นทีมที่ดี ของประติพันธ์ อุปรมัย (2551, น.47-61) และ วราภรณ์ ตรีกุลสกุลย์ (2549, น.10-12) สามารถสรุปได้ดังนี้

1) มีเป้าหมายร่วมกัน การทำงานเป็นทีมจะเกิดผลดี สมาชิกทุกคนในทีมงานจะต้องมีเป้าหมาย กล่าวคือมีการ รับรู้ ทราบถึง แนวความคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ / เป้าหมายของทีมในเรื่องเดียวกัน นั่นคือการมุ่งให้ทุกคนในทีมงานช่วยกัน ร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จตรงตามเป้าหมาย หรือ บรรลุตามวัตถุประสงค์ของทีม

2) การยอมรับนับถือกัน โดยการรวมกลุ่มกันทำงานกันเป็นทีม ภายใต้ความเชื่อที่ว่าทุกคนในทีมมีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน และหวังว่าหากได้มีการนำความแตกต่างของทุกคนในทีมมาใช้ ย่อมน่าจะทำงานของทีมหรืองานกลุ่มนั้นมีคุณภาพดี คือเป็นงานที่สามารถดึงเอาศักยภาพ หรือความสามารถของทุก ๆ คนที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ต่องานส่วนรวม ดังนั้นสมาชิกทุกคนในทีมจะต้องยอมรับนับถือกันในเรื่องต่าง ๆ อาทิ คนแต่ละคนมีความรู้ ความสามารถไม่เหมือนกัน

ยอมรับในความแตกต่างของมนุษย์ ได้แก่ความแตกต่างทางความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ความเข้าใจ ฯลฯ และการยอมรับในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่ต้องการเอาใจใส่ การยกย่องการยอมรับ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน

3) ความร่วมมือ พร้อมใจในการทำงาน โดยงานกลุ่มต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของสมาชิกทุก ๆ คนในการระดมความคิด ช่วยกันแสดงความคิดเห็น อันจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนทางช่วยกันวิเคราะห์วางแผนการทำงาน และรายละเอียดปลีกซึ่งไปจนร่วมกันปฏิบัติงานตามแผนงานที่กลุ่มได้ช่วยกันวางแผนเอาไว้ ให้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

4) การแบ่งงานกันทำตามความรู้ความสามารถ เป็นการจัดแบ่งการทำงานถือเป็นเรื่องสำคัญของการทำงานเป็นทีมหลักการแบ่งงานกันทำภายในที่ควรยึดหลักการแบ่งงานตามความรู้ความสามารถ และความพึงพอใจ เพื่อที่จะสามารถมอบหมายงานและหน้าที่ความรับผิดชอบให้ตรงตามความรู้ความสามารถของบุคคลผู้นั้น

5) ความรับผิดชอบ กล่าวคือ ความสำเร็จของกลุ่ม/ทีมงานสมาชิกในทีมจะต้องรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองต่อกลุ่มสมาชิกโดยรวมและยังต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง จึงจะช่วยให้การทำงานเป็นทีมประสบความสำเร็จ กล่าวคือ ทีมสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์

6) ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความผูกพันต่อกันความเข้าใจซึ่งกันและกัน ช่วยให้สมาชิกในทีมมีความผูกพันกัน เข้าใจกัน เรียนรู้ความแตกต่างกันและกัน จะช่วยให้การทำงานร่วมกันมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

นอกจากองค์ประกอบหลักของการทำงานเป็นทีมที่ดีแล้ว ได้มีการวิเคราะห์ถึง องค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของการทำงานเป็นทีม ที่จะสร้างทีมงานให้เกิดประโยชน์ในการทำงานร่วมกัน ประกอบไปด้วยพื้นฐานต่อไปนี้

1) การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล การที่สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความเกี่ยวข้องกันในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม/ทีม

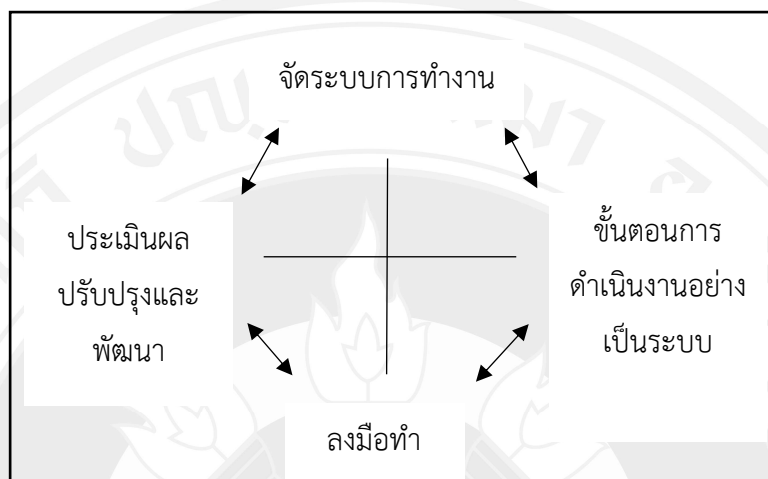
2) มีจุดมุ่งหมายและเป้าหมายร่วมกัน คือ การที่สมาชิกกลุ่มมีความรู้ และความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการทำงาน เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3) การมีโครงสร้างของทีม/กลุ่ม โดยการมีกฎ มีระเบียบ แบบแผน ซึ่งเป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่มสมาชิกกลุ่มจะต้องปฏิบัติตามกฎหรือมติของกลุ่ม

4) สมาชิกมีบทบาทและความรู้สึกร่วมกัน การรักษาทบหาที่มั่นคงในแต่ละทีม/กลุ่ม โดยสมาชิกจะมีความแตกต่างกันตามลักษณะของกลุ่ม รวมทั้งความรู้ความสามารถของสมาชิก มีการจัดแบ่งบทบาทและหน้าที่ ความรับผิดชอบ กระจายงานตามความรู้ ความสามารถ และความถนัดของสมาชิก

2.8.5 ขั้นตอนการทำงานเป็นทีม

จากองค์ประกอบของการทำงานเป็นทีม ได้วิเคราะห์ถึงขั้นตอนของการทำงานเป็นทีมที่นับว่าเป็นส่วนสำคัญที่สร้างให้เกิดการนำไปขับเคลื่อนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบการทำงานที่เกี่ยวข้องโดยชุมชน
แหล่งที่มา: วราภรณ์ ตระกูลสฤณี (2549, น.15)

ซึ่งจากแผนภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการทำงานเป็นทีม อธิบายได้ดังนี้

- 1) การจัดระบบในการทำงาน ได้แก่ กำหนดวัตถุประสงค์และวางเป้าหมาย กำหนดหลักเกณฑ์หรือข้อตกลงในการทำงาน และเตรียมทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง
- 2) ขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ ได้แก่ การทำความเข้าใจกับจุดมุ่งหมาย กระบวนการ หรือปัญหา ร่วมกัน รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์งานอธิบายและแสวงหาวิธีการหรือแก้ไข ตัดสินใจร่วมกันในการเลือกวิธีการที่ดีที่สุด วางแผนและกำหนดบทบาทหน้าที่ผู้รับผิดชอบ พร้อมทั้งกำหนดวิธีการติดตามและประเมินผล
- 3) การลงมือทำงาน ได้แก่ การปฏิบัติตามหน้าที่ บทบาท ที่ตกลงกันไว้ ติดตามสอนงาน และประเมินผลทุกระยะการประเมินผล ปรับปรุง และพัฒนา เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็น ผลการดำเนินงาน เพื่อการปรับปรุงเมื่อพบข้อบกพร่อง และพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพให้มากขึ้น
- 4) การประเมินผล ปรับปรุง และพัฒนา เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลการดำเนินงาน เพื่อการปรับปรุงข้อบกพร่องและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยการพัฒนานั้น

จะต้องเสริมสร้างพลังของกลุ่ม (Synergy) กล่าวคือ สมาชิกในทีมแห่งการเรียนรู้ต้องมี การประสานพลัง (Synergy) ร่วมกัน

โดยนำความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญของทุกคนในทีมออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานหรือการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของทีม

บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในทีม ถึงแม้ว่าทีมที่ต่างกันจะมีความต้องการบุคลากรที่มีทักษะและความสามารถที่แตกต่างกัน ทีมก็จำเป็นต้องมีบุคคลที่มีบทบาทและหน้าที่คล้ายคลึงกัน โดยเมื่อมีการจัดตั้งทีม จะต้องคำนึงถึงบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในทีมตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.4 บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในทีม

บทบาทในทีม	หน้าที่
ผู้นำทีม	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ทีมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ - ทำความเข้าใจโครงการในภาพรวม - ควบคุมและดูแลกระบวนการทำงานของทีม - ชี้แนะและให้คำปรึกษาแนะนำแก่ลูกทีมโดยไม่ใช้อำนาจหรืออิทธิพลเข้ามาบงการการทำงานของทีม - สนับสนุนทีมและสมาชิกในทีม - ช่วยให้ทีมมีความสัมพันธ์ในการทำงานที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล
ที่ปรึกษาทีม	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมทีมในองค์กร - ถ่ายทอดและแจ้งผลการดำเนินงานให้กับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทราบ
ผู้อำนวยการความสะดวกหรือผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ทีม	<ul style="list-style-type: none"> - จัดตารางเวลาและดำเนินการประชุมตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ - ให้ความช่วยเหลือและจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้ทีม
สมาชิกในทีม	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นทีมอย่างเต็มที่ - สนับสนุนผู้นำทีมและผู้อำนวยการความสะดวกแก่ทีมในการส่งเสริมวัฒนธรรมของทีม - พุ่มเทแรงกายแรงใจในการทำงานอย่างเต็มที่ - รับฟังความคิดเห็นจากทุกคนในทีม
เสมียนหรือผู้จัดบันทึกประจำทีม	<ul style="list-style-type: none"> - จัดบันทึกการประชุมของทีม

จากการทบทวนแนวคิดการทำงานเป็นทีม สรุปได้ว่า การทำงานเป็นทีม หมายถึง การรวมกลุ่มเพื่อทำสิ่งหนึ่งร่วมกันให้สำเร็จ โดยการร่วมมือ ประสานงาน มุ่งดึงศักยภาพที่มีจากบุคคลแต่ละคนภายในกลุ่มออกมาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย โดยการทำงานเป็นทีมเป็นการสร้างความร่วมมือ ร่วมใจกัน ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1) มีวัตถุประสงค์ (Purpose) ต้องชัดเจน 2) มีการจัดลำดับความสำคัญ (Priority) ในการทำงาน 3) มีผลการทำงาน (Performance) พร้อมทั้งมีขั้นตอนการทำงานเป็นทีมที่ชัดเจนเป็นระบบกล่าว คือ 1) การจัดระบบในการทำงาน 2) ขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ 3) การลงมือทำงาน และ 4) การประเมินผล ปรับปรุง และพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดการทำงานเป็นทีมไปปรับใช้ในการศึกษาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานในลักษณะขององค์การหรือการสร้างทีมเพื่อการพัฒนา พร้อมทั้งได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์กระบวนการวางแผนการแก้ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการในการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2.9 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นการวิจัยที่เป็นเส้นทางของการเรียนรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นเกลียววงจรสะท้อนคิดและการปฏิบัติ เริ่มจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้น สะท้อนคิด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และวางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลง และลงมือปฏิบัติตามแผน สังเกตผลการปฏิบัติ สะท้อน แลกเปลี่ยนเรียนรู้และวางแผนซ้ำ (อมาวสี อัมพันศิริรัตน์และพิมพ์พิมล วงศ์ไชยา 2560, น. 193-200 และ วรณดี สุทธินรากร 2557, น.69-79) กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กระบวนการเรียนรู้ ที่เน้นการมีส่วนร่วมจากประชาชนและเครือข่ายต่างๆ โดยมีส่วนร่วมทุกระบวนการ ตั้งแต่ การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ เป็นต้น เพื่อการปรับและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (ชอบ เข้มกลัดและโกวิทย์ พวงงาม 2547, น. 1-15)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะสำคัญที่เป็นวงจร 5 องค์ประกอบสำคัญ คือ 1) การสังเกต คือ การเตรียมข้อมูลสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน 2) การสะท้อนคิด คือ การสะท้อนคิดสิ่งที่เกิดขึ้น 3) แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาความคิด 4) การวางแผน คือ การระบุแผนกิจกรรมการพัฒนาหรือแผนปฏิบัติการ 5) การปฏิบัติ คือ การปฏิบัติตามแผนกิจกรรมที่กำหนดไว้ ร่วมกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ การนำข้อสรุปในทุกกิจกรรมมาสะท้อนคิดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำมาปรับปรุงและวางแผนสู่การปฏิบัติต่อไป ซึ่งในการปฏิบัติกิจกรรมทุกครั้งจะต้องมี

การสะท้อนคิดและสังเกตเพื่อนำมาสรุปสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอ (อมาวสี อัมพันศิริรัตน์และพิมพ์มล วงศ์ไชยา 2560, น.193-200)

วารสาร บัญชี (2556, น.56-64) อธิบาย ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การสำรวจ ศึกษาชุมชน คัดเลือกชุมชนการเข้าสู่ชุมชน และการเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ และ การปฏิบัติตามโครงการ ในทุกกิจกรรมจะมีการสังเกต การสะท้อนผลและการแลกเปลี่ยนร่วมกันในทีมทุกครั้ง

3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งหากโครงการสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุปการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เป็นงานวิจัยที่เจาะเข้าถึงปัญหาใจกลางสำคัญของชาวบ้าน เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเอง เริ่มจากการวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้ง/การแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ การร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ พร้อมทั้งมีนักวิจัยภายนอก ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยในกระบวนการวิจัย ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้กระบวนการวิจัยได้ช่วยสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหาหน้าที่ ส่งเสริมกิจกรรมการทำงานกลุ่มร่วมกัน ทั้งด้านแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน สุดท้ายจะนำมาสู่การเสริมพลังชุมชน ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นและตระหนักถึงพลังของตัวเองในการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น

2.10 วิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.10.1 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ณัฐพัชร มณีโรจน์ (2560) ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวมุ่งสร้างปฏิสัมพันธ์ และความผูกพันระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงรากเหง้าของชุมชน เน้นความยั่งยืน และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยว สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน รวมถึงสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การนำการประสานงาน และการควบคุม โดยทุกๆ กระบวนการเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมพัฒนา ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมประเมินผล

ธนพล จันทร์เรืองฤทธิ์ (2561) ศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษา พบว่า การพัฒนาชุมชนให้เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้นำในชุมชน ผู้ประกอบการร้านค้าและคนในชุมชน ในการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทิพย์สุดา พุดมจร (2556) พบว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ได้มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีการบริหารจัดการ การจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดผลประโยชน์ การเรียนรู้ เชื่อมโยงสู่ชุมชน การจัดการเครือข่ายและความร่วมมือ นำไปสู่การพัฒนาชุมชนยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

สุดถนอม ดันเจริญ (2560) ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ ชุมชนบางขันแตก จ.สมุทรสงคราม พบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีปัจจัยสำคัญ คือ ศักยภาพด้านองค์กรชุมชนและด้านการจัดการในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนมากที่สุด โดยเฉพาะการที่ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน ชุมชนสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ และการมีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบสำคัญของศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากที่สุด ส่วนการรับรู้และเรียนรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เกิดการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือนมากที่สุด

นางลักษณ์ จันทาภากุล และนรินทร์ สังข์รักษา (2556) ได้มีการศึกษาศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหัวเขาจีน จ.ราชบุรี พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหัวเขาจีนอยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านพื้นที่ ด้านการพัฒนาการจัดการ การจัดการกิจกรรม และด้านองค์กร และมีแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน กล่าวคือ ต้องการการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ต้องการความรู้เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จและการศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นที่ประสบความสำเร็จ สุดท้ายคือต้องการสื่อสารประชาสัมพันธ์ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะสื่อเว็บไซต์และการจัดการกิจกรรม ซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์เชิงรุก ชุมชนขาดความพร้อมด้านการจัดการที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ท่องเที่ยว (ภูมิทัศน์ ป้ายบอกทาง สิ่งอำนวยความสะดวก และบุคลากรที่มีความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม) นอกจากนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ หากมีระบบหรือการวางแผนการจัดการทรัพยากร พื้นที่ และกิจกรรมที่เหมาะสม

ฉัตรพร แสงพิรุณ และสุนรติ นิมนติพันธ์ (2559) รายงานผลการวิจัย เรื่อง การจัดการกิจกรรมนันทนาการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชน คลองรางจระเข้ อำเภอสวน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ลักษณะของทรัพยากร สภาพพื้นที่ และกิจกรรมการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กล่าวคือ ชุมชนคลองรางจระเข้เป็นชุมชนที่มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวหลากหลาย ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม อีกทั้งชาวบ้านร่วมกันทำโฮมสเตย์ จึงทำให้เกิดกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ในระหว่างที่นักท่องเที่ยวเข้าพักที่โฮมสเตย์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.10.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน

ทิพย์สุตา พุฒจรและคณะ (2556) ศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนสลัดคอก จังหวัดตราด พบว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนจะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ นำไปสู่ผลลัพธ์การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม

พรหมภัสสร ชุณหบุญญทิพย์ (2560) ศึกษาการท่องเที่ยวชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมพื้นที่ชุ่มน้ำหนองไชยวาน บ้านดอนแดง อำเภอสว่างนครพนม. พบว่า ประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่เห็นว่าการท่องเที่ยวชุมชนก่อให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจมากที่สุดคือเกิดรายได้เพิ่มขึ้น รองลงมาคือ ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่าง

ยั่งยืน และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการได้รับผลประโยชน์ด้านรายได้ของชุมชนอย่างเท่าเทียมควบคู่ไปกับการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน จะนำไปสู่การท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนในที่สุด

ซึ่งจากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องคำนึงถึงศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านทรัพยากรด้านกิจกรรม ด้านการจัดการโดยการขับเคลื่อนในฐานะกลุ่ม/องค์กร เพราะความยั่งยืนของการพัฒนา พบว่าในทุกกิจกรรมมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน และสิ่งสำคัญคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลและร่วมประเมินติดตาม ในการจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยสิ่งสำคัญที่ควรตระหนักถือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องมีการจัดการที่ครอบคลุม 3 มิติของความยั่งยืน คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติของสิ่งแวดล้อม

2.10.3 การมีส่วนร่วมและการจัดการทรัพยากรร่วม

จากการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่จะนำมาสู่ความยั่งยืนของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทศพล มิตรวงศ์ (2560) ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบางน้ำผึ้ง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นลักษณะของการทำงานเป็นทีม เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้การบริหารจัดการประสบความสำเร็จ

ลัดดาวร ดวงบุปผา (2557) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านย้อยเมืองแวง แขวงอุดมไชย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและทรัพยากรในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ จะต้องประกอบไปด้วย กระบวนการดังนี้ ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติตามแผนการรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล

อรุณพล ใจงาม (2557) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษา การพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่จะนำมาสู่การมีประสิทธิภาพในการจัดการท่องเที่ยว

พิชุกรย์ ทองฉิม (2557) ศึกษาการจัดการความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของทุกภาคส่วนจะนำมาสู่การสร้าง

ความยั่งยืนแก่ชุมชนท้องถิ่นได้ เนื่องจากการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนจะเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนาจะก่อประโยชน์แก่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้อย่างยั่งยืน

ณัฐินี ทองดี (2558) ศึกษาการจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวประเทศไทย ลาว และเวียดนาม พบว่า การมีส่วนร่วมของการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในการจัดการตลาดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังเป็นส่วนสำคัญที่นำมาสู่การจัดการทรัพยากรร่วมของคนในชุมชน

เจตน์ อินสองใจและคณะ (2557) พบว่า กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วม ได้นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนมีความสามัคคี มีความห่วงใยในทรัพยากรสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยไม่ให้คนภายนอกเข้าไปแสวงหากำไร และได้มีกติกาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเหมาะสม เกิดการพึ่งพาตนเอง ชุมชนพึ่งตนเองได้ พร้อมทั้งเกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรร่วม

ธนพล จันทร์เรืองฤทธิ์ (2562) ศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. พบว่าการพัฒนาชุมชนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและแกนนำร่วมในชุมชนเป็นหลัก หน่วยงานภาครัฐ ผู้ประกอบการร้านค้าในชุมชน โดยความยั่งยืนนั้นเริ่มจากผู้นำที่มีแนวคิดในการริเริ่มวางแผนการพัฒนาภายใต้การท่องเที่ยวโดยชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมกับเครือข่ายภาครัฐในการสนับสนุนการพัฒนาพร้อมด้วยประชาชนในชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบการพัฒนากิจกรรมร่วมกัน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาไปในทิศทางที่ดี เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะสร้างให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน เข้าใจปัญหา สถานการณ์และแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ของตนเอง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมถือว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้การทำงานเป็นทีมประสบความสำเร็จ พร้อมกันนี้การมีส่วนร่วมจะช่วยในการจัดการทรัพยากรการพัฒนาในพื้นที่ให้เกิดความสมดุล เป็นธรรมและเหมาะสม พร้อมกันนี้ในการสร้างการพัฒนาโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม

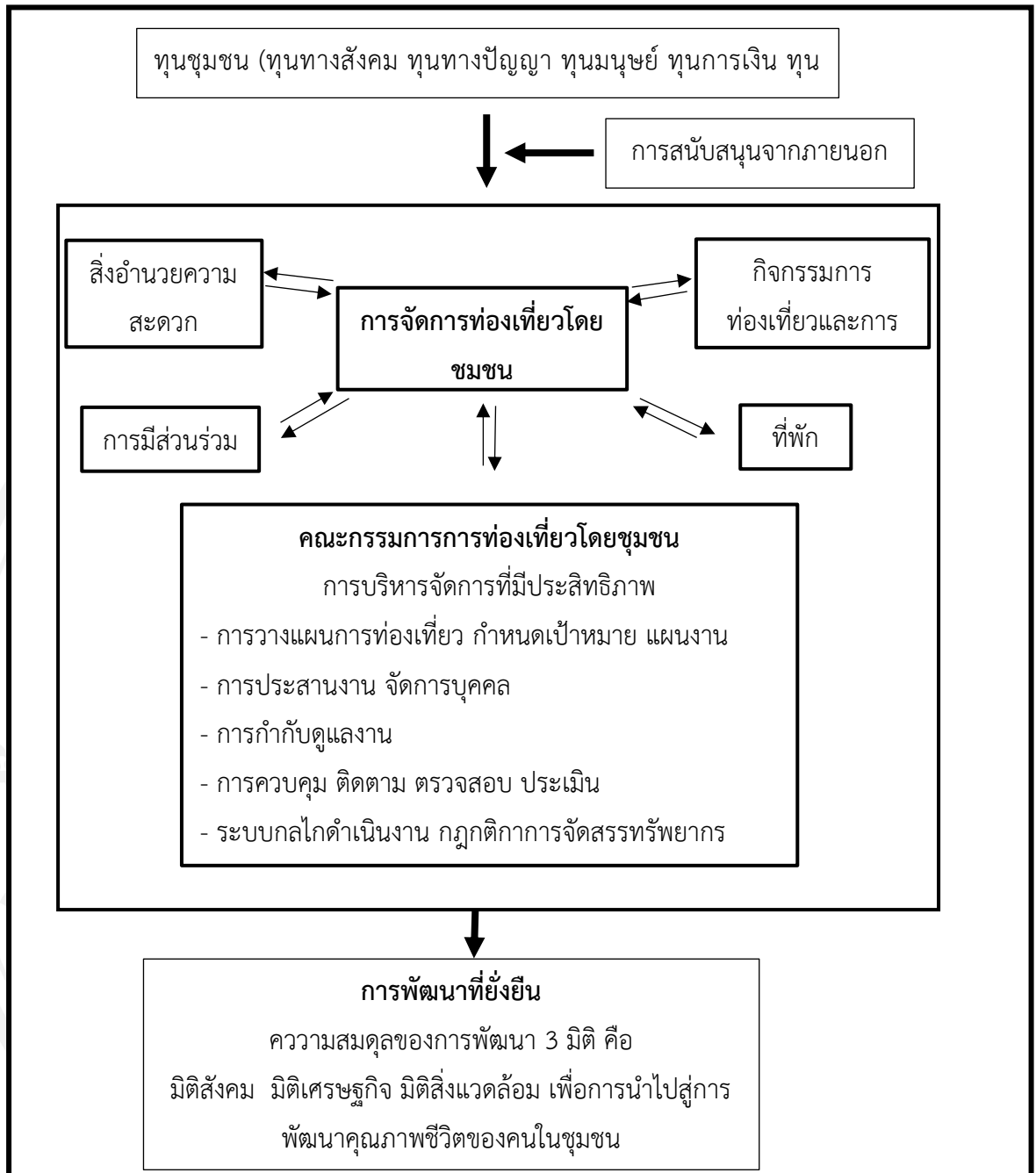
สำหรับการใช้เทคนิค การวิจัยเชิงปฏิบัติการ จากการศึกษาพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการที่สร้างให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน ปทุมพร แก้วคำและคณะ (2561) การวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่ามีการพัฒนาได้เกิดการสร้างศักยภาพคนในการพัฒนาชุมชนโดยการจัดการท่องเที่ยวและเรียนรู้การพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อมาวสี อัมพันศิริรัตน์และพิมพ์

พิมล วงศ์ไชยา (2560) พบว่าการวิจัยเป็นแบบเกลียวของวงจรการสะท้อนคิดและการปฏิบัติ เริ่มจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้น การสะท้อนคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ วางแผนปฏิบัติ ลงมือปฏิบัติ สังเกตผลและการวางแผนซ้ำจนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการและเรียนรู้ร่วมกันทุกขั้นตอนอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญนั้น จะเป็นการดึงศักยภาพของผู้เข้าร่วม ประชาชน ให้เกิดการเรียนรู้ การพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่ หรือการพัฒนาประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข โดยจะเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการวิจัย ผสมผสานกับการมีส่วนร่วมกับเครือข่าย ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากฐานของการวิเคราะห์ การปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างทั่วถึง

2.11 แนวคิดนำการวิจัย

การกำหนดแนวคิดนำการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ทุนชุมชนที่ประกอบไปด้วย ทุนทางสังคม ทุนปัญญา ทุนการเงิน ทุนมนุษย์ และทุนทางกายภาพ พร้อมทั้งการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก ในการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) สิ่งอำนวยความสะดวก 2) คณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ) 3) กิจกรรมการท่องเที่ยวและกระบวนการเรียนรู้ 4) การมีส่วนร่วม 5) ที่พักอาศัย พร้อมทั้งหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 มิติ ได้แก่ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน แสดงดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.2 แนวคิดนำการวิจัย

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

บทที่ 3

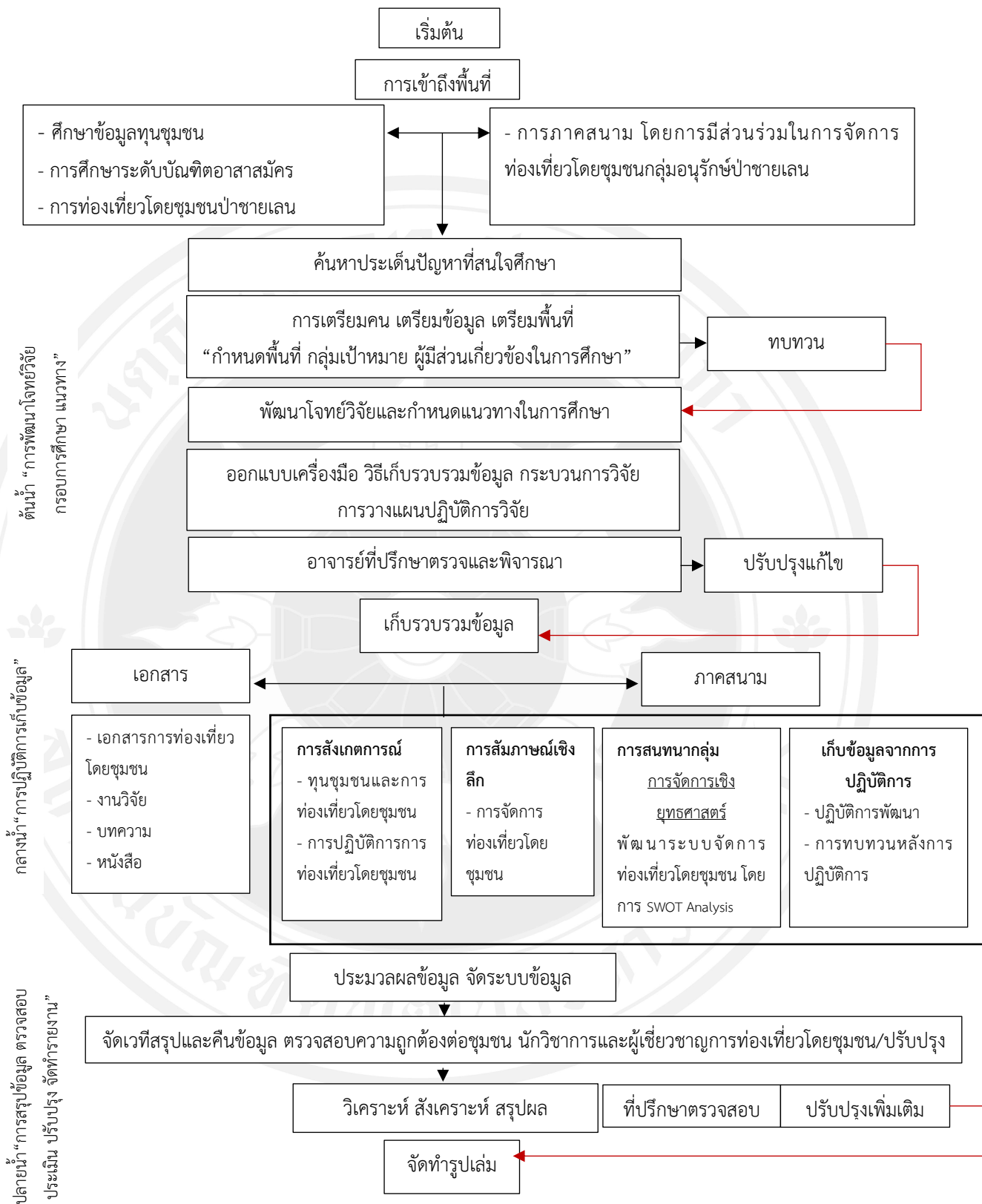
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญเพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน โดยมีรายละเอียดขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) กล่าวคือ การวิจัยแบบ PAR เป็นการวิจัยที่เป็นการรวมเทคนิคการปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน และเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติการได้อย่างแท้จริงในการพัฒนา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นการใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากพื้นที่การวิจัยเป็นการศึกษาในลักษณะของ “กรณีศึกษา” จึงมีความเหมาะสมที่จะสามารถใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนาได้ พร้อมกันนี้ยังเป็นดึงศักยภาพของคนในชุมชนมาร่วมวิจัยร่วมกัน เพื่อทำความเข้าใจปัญหาสถานการณ์ และขับเคลื่อนการพัฒนาปัญหาร่วมกัน ดังนั้นการวิจัยแบบ PAR จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยภายนอกและกลุ่มเป้าหมายในชุมชน หรือกลุ่มที่เป็นแกนนำนักวิจัยภายในชุมชน เนื่องจากการวิจัยจะไม่ได้เป็นเพียงการพัฒนาจากผู้วิจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถช่วยสร้างให้กลุ่มเป้าหมาย ชุมชน เกิดการพัฒนาตัวเองและกระบวนการเรียนรู้ จนนำมาสู่การสร้างเชื่อมั่นในตัวเองและความภาคภูมิใจ โดยวิธีดำเนินการวิจัยสามารถอธิบายได้ตามแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3.1 กระบวนการดำเนินงานวิจัย
แหล่งที่มา : วิทยากรณ์ เครือจันทร์ (2563)

จากความสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็นเครื่องมือในการวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการวิจัยทั้งหมด 1 ปี ตั้งแต่เดือนมกราคม 2563 จนถึงเดือนธันวาคม 2563 อธิบายกระบวนการได้ดังนี้

1) การเตรียมความพร้อมก่อนการวิจัย โดยการเตรียมความพร้อมด้านพื้นที่ คน และข้อมูล เพื่อเป็นการสร้างฐานข้อมูลและความเข้าใจร่วมของพื้นที่และคนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการเข้าไปร่วมพูดคุยกับพื้นที่ชุมชน แกนนำการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาร่วมกันและสร้างจุดร่วมกัน

2) พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนและคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน นักวิจัยชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยว ประชาชนชุมชนป่าชายเลน เป็นต้น ด้วยกระบวนการสนทนากลุ่ม

3) ข้อมูลทุนชุมชน ผู้วิจัยและคณะนักวิจัยชุมชนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตข้อมูลจากแหล่งพื้นที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(3.1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน เก็บรวบรวมจากประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนและเอกสารต่าง ๆ ในชุมชน

(3.2) ข้อมูลทุนชุมชนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทางด้านกายภาพของชุมชนทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยและคณะนักวิจัยในชุมชนได้จัดทำแผนที่เดินดินในชุมชน โดยร่วมการเดินทางสำรวจและร่างแผนที่ในชุมชน จัดทำปฏิทินฤดูกาลของการใช้ทรัพยากรทางทะเลของชุมชน การอนุรักษ์และการท่องเที่ยวของชุมชน พร้อมทั้งวิเคราะห์ศักยภาพของทุนชุมชนเพื่อที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4) ศึกษาข้อมูลการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พัฒนาการของการท่องเที่ยวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

5) การจัดทำเวทีการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ ในการศึกษาประเด็นสถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จุดอ่อน จุดแข็งทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลยุทธ์การพัฒนา ระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การวางเป้าหมายไปสู่อนาคตร่วมกันและการวางแผนการปฏิบัติการ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์จะใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และใช้เทคนิคการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ SWOT Analysis และการ SWOT Matrix มาใช้ในการวิเคราะห์กลยุทธ์การพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเป้าหมายในการพัฒนาในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน เพื่อที่จะนำมาสู่กระบวนการ

ได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนาเชิงกลยุทธ์ เพื่อการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนและการสร้างความสมดุลของการพัฒนาที่ยั่งยืน

6) ปฏิบัติการกิจกรรมการพัฒนาตามกลยุทธ์ที่เลือกเพื่อพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากกลยุทธ์ที่ได้จากการจัดการเชิงยุทธศาสตร์มาสู่การร่วมปฏิบัติการร่วมกัน พร้อมทั้งการติดตามกระบวนการปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง ทบทวนและวางแผนปรับปรุง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการกระตุ้นการเรียนรู้ในการวางแผนปฏิบัติการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและคำนึงถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

7) การจัดกระบวนการคืนข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เป็นการทบทวนข้อมูล กระบวนการ และแนวทางการพัฒนาที่ร่วมกันวิเคราะห์ สังเคราะห์และทบทวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันจากการผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งการตรวจสอบความเหมาะสมของแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ผ่านกระบวนการวิจัยร่วมกันในชุมชน โดยการให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการรับฟังการคืนข้อมูลการวิจัยและร่วมเสนอแนะการพัฒนาแนวทางการร่วมกัน เพื่อเป็นการนำไปปรับปรุงในการจัดการกระบวนการพัฒนาครั้งต่อไปและสามารถพัฒนารูปแบบจนนำมาใช้ในการปฏิบัติการแท้จริงได้อย่างเหมาะสม

8) การบันทึกข้อมูลการปฏิบัติการกิจกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ

9) ตรวจสอบข้อมูลโดยเทคนิคสามเส้า

10) วิเคราะห์และเขียนรายงานผลการศึกษา สรุปปัญหา อุปสรรค แนวทางการแก้ไข พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

3.2 การเข้าสู่ชุมชน

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าชายเลนแห่งหนึ่ง โดยเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้วิถีชุมชนมุสลิม การพักโฮมสเตย์ร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้มีความสำคัญในเชิงการเป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากคนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ในปี 2560 ผู้วิจัยได้มีโอกาสในการศึกษาหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเป็นหลักสูตรที่มุ่งผลิตบัณฑิตให้เป็นอาสาสมัครพัฒนาในพื้นที่ชนบทตามพื้นที่ต่าง ๆ โดยเป็นการนำแนวคิดการพัฒนาเข้าไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ชุมชน

การวิเคราะห์ชุมชน การพัฒนาหรือแก้ปัญหาในชุมชน ซึ่งจะต้องใช้ชีวิตในพื้นที่ชุมชนเป็นระยะเวลา
กว่า 7 เดือน เพื่อการเข้าถึง เข้าใจ และพัฒนาได้อย่างตรงตามปัญหาและความต้องการแท้จริง

ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาวิเคราะห์ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้และได้มีโอกาสในการเข้าไปเรียนรู้แนวคิด
การพัฒนาของคนชุมชนจากการต่อยอดทุนทรัพยากรของชุมชน มาสู่การพัฒนาชุมชนโดยการจัดการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวโดย
ชุมชนร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน พัฒนาการ และรูปแบบ
กิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการร่วมวิเคราะห์ปัญหา สถานการณ์และการหาทางออกของการ
แก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการใช้เทคนิคกระบวนการมี
ส่วนร่วมของประชาชน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกัน วิเคราะห์ข้อมูล การทบทวนกิจกรรมการ
ปฏิบัติการร่วมกันทุกครั้ง จนนำมาสู่การได้มาซึ่งกลยุทธ์ของการพัฒนาโดยเน้นที่การพัฒนาที่ตัวของ
กลยุทธ์การบริหารงานขององค์กร และพัฒนาศักยภาพสมาชิกแกนนำการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้
เกิดความมั่นใจในตนเองในการทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนจากทุนชุมชนของตนเอง ทั้ง
ทรัพยากร ภูมิปัญญาชาวบ้าน ความสัมพันธ์ทางชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยได้มีการเข้าพื้นที่อย่าง
ต่อเนื่องเพื่อติดตามสถานการณ์การพัฒนาของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การศึกษาในระดับบัณฑิต
อาสาสมัคร จนมาสู่ปัจจุบัน ผู้วิจัยและแกนนำการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เกิดการพูดคุยและ
สะท้อนการพัฒนา การมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรและสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการ
จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการตระหนักในการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้นของชุมชน ที่ต้องมีการสร้าง
กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยเหตุนี้
“การวิจัยเชิงปฏิบัติการในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” จึงเป็นการวิจัย
ต่อเนื่องจากประสบการณ์ในการเข้าไปปฏิบัติการร่วมกับชุมชนจนได้รับการยอมรับจากชุมชนในการ
เป็นเสมือนสมาชิกคนหนึ่งคนในชุมชนและการเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมทั้งการ
ต่อยอดงานผลการวิจัยในช่วงการศึกษาของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครให้นำไปสู่การปฏิบัติการ
พัฒนา เพื่อการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง

จากสถานการณ์ในการเข้าถึงชุมชนดังกล่าว ได้นำมาสู่การวิจัยครั้งนี้ โดยกระบวนการในการเข้า
สู่ชุมชน สามารถอธิบายได้ดังนี้

- 1) ผู้วิจัยได้มีเข้าพื้นที่เพื่อการสร้าง ความเข้าใจร่วมกับชุมชน แกนนำการจัดการท่องเที่ยว
โดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในการสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ในการ
ปฏิบัติการพัฒนาและการแก้ปัญหาโดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็น
การเตรียมความพร้อมของพื้นที่ คน และข้อมูลเบื้องต้น เพื่อที่จะเป็นฐานข้อมูลแก่การปฏิบัติการวิจัย
ได้อย่างชัดเจนและครบถ้วน อีกทั้งได้มีการเตรียมความพร้อมของคนในการร่วมเป็นนักวิจัยในชุมชน

คือ คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จำนวน 10 คน โดยเป็นตัวแทนจากฝ่ายต่าง ๆ ใน การท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน รองประธานวิสาหกิจชุมชน ฯ ฝ่ายบ้านพักโฮมสเตย์ ฝ่ายเรือ ฝ่ายกลุ่มออมทรัพย์ ฝ่ายอาหารและฝ่ายต้นกล้าโกงกาง ฝ่ายการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ ฝ่ายปรับปรุงภูมิทัศน์และปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำเรือประมง ฝ่ายการจัดการขยะ ฝ่าย มัคคุเทศก์นำท่องเที่ยวและอาสาตำรวจท่องเที่ยวบ้านหน้าทัพ และเลขาธิการวิสาหกิจชุมชนกลุ่ม อนุรักษ์ป่าชายเลน

2) การเข้าพื้นที่แนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์การปฏิบัติการวิจัยแก่ผู้นำชุมชน ชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน หน่วยงานการสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ และผู้เชี่ยวชาญ การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมในการปฏิบัติการวิจัยและสร้างการมีส่วนร่วมในการ ร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้

ซึ่งการเข้าถึงชุมชนในการวิจัยครั้งนี้ ถือเป็นข้อได้เปรียบ ที่ประเด็นปัญหาการวิจัยและ ความต้องการในการพัฒนาเป็นการสะท้อนจากชุมชนและกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นหลัก ซึ่ง นับว่าเป็นจุดแข็งที่ผู้วิจัยเห็นถึงศักยภาพในการพร้อมที่จะเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาทั้งศักยภาพ ตัวเองและพื้นที่ พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของแกนนำในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้ การวิจัย เชิงปฏิบัติการโดยเน้นเทคนิคการมีส่วนร่วม จึงตอบโจทย์ความต้องการและเหมาะสมกับ กระบวนการพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาชุมชนให้ได้มาซึ่งรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการ พัฒนาที่ยั่งยืน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้ผลที่ได้จากการศึกษาครอบคลุมทั้งมิติเชิง ลึกและเชิงกว้างโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน พัฒนาการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหาอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยว การสร้างการมีส่วนร่วมใน การหาแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยคำนึงถึงมิติการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งเป็นการดำเนินการพร้อมการปฏิบัติการ การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายในการจัดการท่องเที่ยว โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.3.1 การศึกษาเอกสาร

เป็นการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ทำความเข้าใจแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาชุมชน แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรร่วม การทำงานเป็นทีม การพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อนำมาประมวลความรู้ พร้อมทั้งออกแบบแนวทางในการสร้างแนวคิดการศึกษา สร้างแนวทางในการดำเนินการวิจัย สร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์ มีความเชื่อมโยงข้อเท็จจริงในพื้นที่และมีข้อมูลเชิงวิชาการสนับสนุนความถูกต้องและการวิจัยเอกสารในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน บริบทชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งในรูปแบบของหนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารการท่องเที่ยว เป็นต้น

3.3.2 การวิจัยภาคสนาม

1) ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน โดยการจัดเวทีระดมสมองวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยร่วมในชุมชน เป็นกระบวนการที่เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการปฏิบัติการ เป็นช่วงของการเตรียมพื้นที่ เตรียมคน และเตรียมเนื้อหา

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Technique) โดยมีเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นดังต่อไปนี้

(2.1) ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 13 คน ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ประชาชนชุมชนป่าชายเลน และผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น มีการบันทึกการสัมภาษณ์โดยการจดบันทึกตามประเด็นสัมภาษณ์

(2.2) ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 7 คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาแก่การท่องเที่ยวโดยชุมชน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3) การสนทนากลุ่ม โดยมีแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูล

(3.1) ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหาและอุปสรรค การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่

ยั่งยืน การพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 14 คน ประกอบด้วย คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ผู้เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยว โดยชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาแก่การท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4) การจัดเวทีกระบวนการในการจัดการเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเชิงกลยุทธ์ ด้วยการระดมความคิดเห็นในกลุ่ม หรือการสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมในประเด็นของการวางแผนเป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วม การวางวิสัยทัศน์ และสิ่งที่อยากให้เกิดขึ้นในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชน การระดมสมอง (Brainstorming) ในประเด็นการระดมความคิดเห็นของเป้าหมาย วิสัยทัศน์ สิ่งที่ต้องการเห็นในอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืน และใช้แผนผังความคิดหรือแผนที่ความรู้ (Mind Mapping) ในการเรียบเรียงและบันทึกข้อมูล เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลนำเข้าไปในกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ โดย SWOT Analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งภายในกลุ่ม การวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคข้อจำกัดของชุมชนและการท่องเที่ยวโดยชุมชน และนำมาสู่การวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์และกลยุทธ์การพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันจากกระบวนการกลุ่ม โดยในกระบวนการผู้วิจัยจะเป็นเพียงผู้กระตุ้นและเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสร้างบรรยากาศให้เป็นไปอย่างธรรมชาติของชุมชน เพื่อการหาแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาในชุมชนมากที่สุด

5) การสังเกตการณ์ ในการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีส่วนร่วมในการเข้าเป็นผู้ร่วมกระบวนการในการพัฒนากิจกรรมการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึกหลังการสังเกตการณ์ การบันทึกภาพกิจกรรม และการร่วมพูดคุยการดำเนินกิจกรรม

6) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติการกิจกรรมดำเนินงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เข้าร่วมในกระบวนการดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการวิจัยร่วมกัน รวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ในการสรุปการดำเนินงานกิจกรรมการพัฒนาร่วมกันหรือการทบทวนหลังการปฏิบัติการทุกครั้ง เพื่อการวางแผนและทบทวนปรับปรุงแนวทางของกิจกรรมการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.4 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคสามเส้า เป็นการใช้เพื่อการหาความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน โดยเทคนิคสามเส้าด้านข้อมูล ได้แก่

3.4.1 แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน จะมีการให้ข้อมูลเหมือนกันหรือไม่อย่างไร ในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่หลากหลายทางความคิดในการใช้ข้อมูล ประกอบด้วย กลุ่มแกนนำนักวิจัยอาสาสมัครร่วมในพื้นที่ คือ คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนาหรือโต๊ะอิหม่าม ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประชาชนในชุมชน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา และผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.4.2 แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากัน จะเหมือนกันหรือไม่

3.4.3 แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กัน จะมีการให้ข้อมูลเหมือนกันหรือไม่ และในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัย ยังได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ในบริบทที่แตกต่างไป คือ ต่างสถานที่ โดยมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล การสนทนากลุ่ม เดินสำรวจ เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน กิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์ การทบทวนหลังการปฏิบัติการ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน

3.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ วิเคราะห์โดยการนำเนื้อหาแยกเป็นกลุ่มข้อมูลตามโครงสร้างเนื้อหาที่กำหนดไว้ บรรยายพรรณาสรุพออย่างเป็นระบบ

2) ข้อมูลที่ได้จากการกระบวนการพัฒนาแนวทางการแก้ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการสำรวจ วิเคราะห์โดยนำมาแยกแยะข้อมูลเป็นกลุ่มตามประเภทและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำมาบรรยายสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3) ข้อมูลการจัดทำเวทีเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ร่วมกับชุมชน จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละประเด็น พร้อมทั้งการให้ผู้เชี่ยวชาญเข้าร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลและให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาต่อไป

3.5.2 การเขียนรายงาน

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการเขียนรายงานพรรณาผลการศึกษิตตามวัตตูประสงค้และตรงตามหลักวิชาการการวิจัย

บทที่ 4

รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมด้วยการศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้ได้มีประเด็นในการศึกษาด้านรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

- 4.1 บริบทชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง
- 4.2 การก่อตั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 4.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 4.4 การมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน
- 4.5 การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4.1 ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง

ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง หมู่ 7 มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2350 มีชาวบ้านประมาณ 15 ครัวเรือน อพยพมาจากเมืองยามี ปีนัง และรัฐกะลันตัน ประเทศมาเลเซีย โดยผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ได้เข้ามาทำมาหากินยังชีพในแถบทะเลอ่าวทองคำ ที่อยู่ในเขตอำเภอท่าศาลา ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาทำประมงในแถบทะเลอ่าวไทยบริเวณอ่าวทองคำ เพราะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเป็นการหนีความแห้งแล้งมาจากที่ทำกินเดิมมาสู่ถิ่นใหม่แห่งนี้ ซึ่งในเริ่มแรกของการอพยพเข้ามาอยู่นั้นได้มีการตั้งขนาหรือที่เรียกว่ากระท่อมอยู่ริมชายหาดทะเลเพื่อการหลบพักยามช่วงมรสุมของฤดูกาล หรือเมื่อเจอลมมรสุมในขณะออกเรือประมง จากนั้นได้มีการเข้ามาของกลุ่มคนที่เป็นญาติพี่น้องได้มีการชักชวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ด้วย พร้อมทั้งกลุ่มคนที่มาจากต่างถิ่นและเกิดการรวมกลุ่มเป็นทัพขนาเรือประมง หรือหน้าทัพเรือ จนเกิดเป็นชุมชนป่าชายเลน

ครั้งอดีตชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มีเนื้อที่ไปถึงคลองเก่า คือ หมู่ 8 และมีอาณาเขตไปจนถึงปากพูน มีสภาพแวดล้อมเป็นชายทะเลทอดยาว เริ่มต้นจากคลองปากพูนไปจนถึงบ้านท่าสูง หมู่ 4 เป็นทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ที่เป็นแหล่งอาหารแก่คนในพื้นที่ ได้แก่ กุ้ง ปลาโค่น ปลาลัง ปลากระบอก ปลาเกลา ปลาทุกัง เป็นต้น นับว่าเป็นแหล่งอาหารหลักและเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน

ชุมชนป่าชายเลนได้มีการก่อตั้งมัสยิดซีตารูลอามาน เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีทางศาสนาต่าง ๆ โดยคนมุสลิมหากไปอยู่ที่ใดหรือรวมกลุ่มที่ใด จะต้องมีการสร้างมัสยิดเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิม และบ่งบอกถึงวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มคน

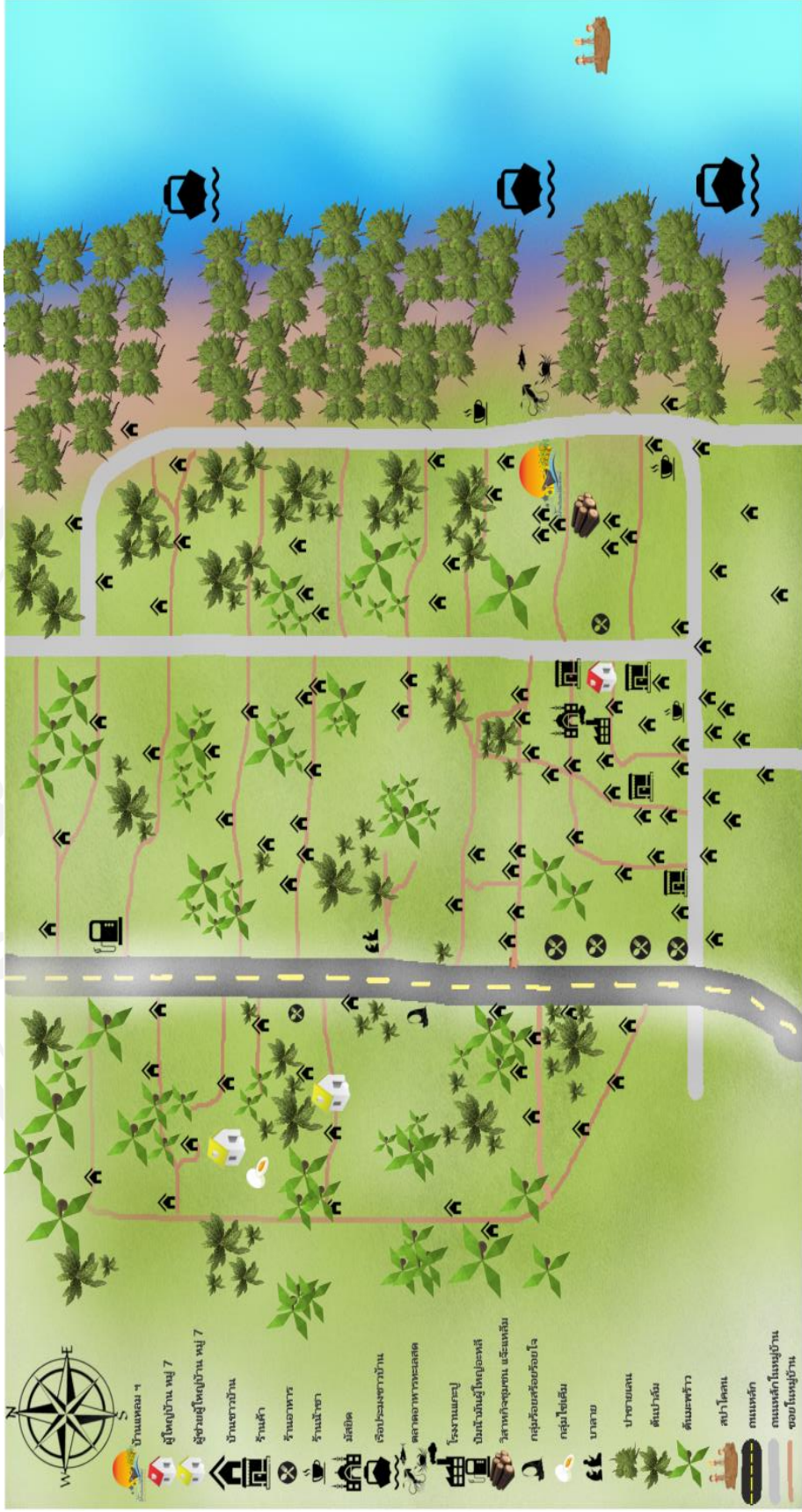
ประมาณปี 2533 ชุมชนเริ่มมีป่าชายเลนเข้ามาตามแนวชายหาด จากการที่มีเรือใหญ่ลากอวนหอย ทำให้คลื่นซัดโคลนเข้าฝั่ง พร้อมทั้งนำพืช ต้นไม้ เข้าฝั่งและเกิดแตกหน่อเป็นต้นไม้ตามแนวฝั่ง จนเกิดเป็นป่าชายเลน ทั้งนี้ชาวบ้านก็ได้มีการนำต้นโกงกาง แสม ลำพู มาปลูกเพิ่มเติมตามแนวชายเลน เพื่อเป็นการป้องกันแรงลมจากทะเล ลมมรสุมต่างๆ อีกทั้งยังทำให้เกิดระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งที่อยู่ของปู ปลา ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพจากการป่าชายเลนแห่งนี้

จากการเกิดป่าชายเลน มีการขยายของต้นโกงกางจนมีแถบป่าชายเลนยาว ชุมชนได้มีอาชีพจากธรรมชาติที่มีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านจะจับปูเป็รียวมาขาย เป็นที่ต้องการของตลาดมาก กิโลกรัมละ 40 บาท ในแต่ละวัน ชาวบ้านสามารถหาได้วันละ 40-50 กิโลกรัม ทำให้ชาวบ้านมีรายได้และเกิดเศรษฐกิจในชุมชน การอนุรักษ์สัตว์น้ำในทะเลและป่าชายเลน ชาวบ้านจะมีช่วงฤดูกาลในการหาสัตว์ และจะไม่นิยมนำเรือลากใหญ่ออกหาอาหาร ทำให้ชุมชนมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี แต่เมื่อ ปี พ.ศ. 2555 เริ่มมีเรือมาจากต่างจังหวัด เรือพาณิชย์เข้าหาปลาหอย โดยเป็นเรือคลาดหอย เช่น หอยแครง ทำให้เกิดความเสียหายกับปลาเล็กปลาน้อยในพื้นที่ และทำลายพืชน้ำใต้ทะเลเสียหายไปด้วย พร้อมทั้งระบบนิเวศก็เสื่อมโทรมลง ทำให้ชาวบ้านต้องออกเรือประมงไกลมากขึ้น จนเกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนเพื่อการร่วมต่อต้านเรือประมงพาณิชย์ และมีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้นโดยคนในชุมชนที่มีความเห็นร่วมกันในการอนุรักษ์ พื้นฟูระบบนิเวศ ทรัพยากรแหล่งอาหารของชุมชนขึ้น จนนำมาสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

ปัจจุบันชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ที่สำคัญ คือ ป่าชายเลนหรือป่าโกงกาง โดยเริ่มจากร่องเรือที่ 1 ยาวถึงร่องเรือที่ 2 และมีอาณาเขตยาวไปทางร่องเรือที่สามไปอีก 700 เมตร รวมพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมดกว้างตามแนวถนน 1,500 เมตร และยาวออกสู่ทะเล 1 กิโลเมตร โดยในพื้นที่ป่าชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นต้นโกงกาง แสม และลำพู เป็นทรัพยากรร่วมหลักในชุมชน โดยมีสภาพเป็นป่าชายเลนที่ดินเลนงอกขึ้นมาใหม่ เกิดจากความร่วมมือร่วมใจที่ทุกคนปลูก

ฟื้นฟูป่าชายเลน พร้อมด้วยธรรมชาติที่ส่งเสริมให้เกิดการกระตุ้นป่าชายเลนที่แข็งแรงมากขึ้นนั้น จนป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของระบบนิเวศ

ภาพที่ 4.1 แผนที่ทางกายภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง โดยผู้วิจัย: วิกิการ์ณ ศรีจันทร์ (2563)

จากประวัติความเป็นมาของชุมชนและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชน มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนป่าชายเลนเป็นอย่างมาก คือ ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้เป็นชุมชนมุสลิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับทะเล มีประชากรในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนใต้ นครศรีธรรมราช มีการอพยพมาจากในเมือง นอกจากนี้เป็นคนดั้งเดิมที่มีเชื้อสายมาเลเซียตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนป่าชายเลน ตั้งอยู่ในตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยตำบลท่าศาลามีทั้งหมด 14 หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ ชุมชนป่าชายเลน หมู่ 7 มีประชากรทั้งหมด 525 ครัวเรือน โดยแบ่งเป็นชาย 1,000 คน หญิง 1,100 คน รวมทั้งหมด 2,100 คน

ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่มีการนับถือศาสนาอิสลามทั้งชุมชน และมีการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักศาสนาร่วมกันในชุมชนอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ เป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามโดยมีหลักการปฏิบัติต่าง ๆ ตามความเชื่อการยึดถือตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด สำหรับชุมชนมุสลิมแล้วประเพณีหรือวัฒนธรรมใดก็ตาม จะขัดกับหลักคำสอนของอิสลามไม่ได้ เช่น ประเพณีบางหมู่บ้านเวลาจัดงานแล้วจะต้องกินเหล้าและเต้นรำ อย่างนี้มุสลิมปฏิบัติไม่ได้ บางแห่งประเพณีนุ่งน้อยห่มน้อย แต่ชุมชนมุสลิมไม่ได้ เพราะมีวัฒนธรรมการแต่งกายแบบอิสลามอยู่แล้วโดยวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวมุสลิม คือ 1) การแต่งกายของชาย มุสลิมต้องแต่งกายให้สะอาดและสุภาพ และ 2) การแต่งกายของหญิง หญิงมุสลิม (มุสลิมะฮ์) จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มิดชิด จะแต่งกายตามสมัยนิยมหรือแฟชั่นที่ขัดต่อบทบัญญัติไม่ได้ เนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนมุสลิมนั้น ได้รับการสืบสานหลักการปฏิบัติที่ถูกประทานลงมาในรูปแบบของการดำเนินชีวิต ทำให้มีความเป็นลักษณะเฉพาะของกติกการอยู่ร่วมกัน ทั้งการดำเนินชีวิต อาชีพการศึกษา อาหาร ประเพณี เป็นต้น

ทั้งนี้ประชากรในชุมชน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายโดยมีการใช้ชีวิตสอดคล้องตามหลักศาสนาอิสลามและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทะเลมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน จึงนับว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน โดยทุกคนรอบครัวจะมีเรือประมงและมีช่วงฤดูกาลในการทำประมง ทำให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจและรายได้ในชุมชน นอกจากอาชีพประมงแล้วยังมีอาชีพรอง ได้แก่ รับจ้างทั่วไป ค้าขาย การทำเกษตร การทำสวน เป็นต้น ส่วนอาชีพเสริม คือ หัตถกรรม กรงนก การแปรรูปอาหารจากทะเล เป็นต้น

เนื่องด้วยวิถีชีวิตของชาวประมงในชุมชนที่เป็นอาชีพหลักนั้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนที่ทำประมงในการนั่งพูดคุยกันในทุกวัน โดยทุกเช้าก่อนออกเรือประมงหรือเมื่อมีเวลาว่าง จะมีการมานั่งพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งสามารถสังเกตร้านน้ำชาชุมชนที่พบว่าจะมีผู้คนเข้าไปนั่งตลอดทั้งวัน เพื่อถามไถ่พูดคุยกันทั่วไป ทั้งเรื่องการเมือง อาชีพ เศรษฐกิจ สถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคม เป็นต้น ทำให้ชุมชนมีร้านค้ามากกว่า 10 ร้าน จากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมุสลิมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

ของชุมชนแล้ว สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมุสลิมมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี การเป็นมิตรและความเอื้ออารีต่อกันสูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดของหลักคำสอนทางศาสนาที่มีความเคร่งครัดทั้งหลักการในทางปฏิบัติและการยึดถือเป็นแนวทางในการใช้ชีวิต ทำให้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในเครือญาติของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก แต่ในปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความแตกต่างจากเดิมในอดีตไปบ้าง คือ ความมีน้ำใจ เอื้ออารี การเกื้อกูลกันลดน้อยลง พร้อมทั้งความรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตมุสลิมก็ลดน้อยลงจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัย เนื่องจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่สูงทำให้ต่างคนต่างทำงานของตัวเอง มีการแข่งขัน และมีการแยกตัวห่างไกลกันมากขึ้น

จากวิถีชีวิตของในชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ในปัจจุบัน ส่งผลให้คนในชุมชนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีการหมุนเวียนในเรื่องของการประกอบอาชีพตลอดเวลาในรอบปี แต่ก็ยังคงอาชีพหลักในชุมชน คือ การทำประมงชายฝั่งทะเล ซึ่งนอกจากอาชีพหลักคือประมงแล้ว ยังมีอาชีพอื่น ๆ เกิดขึ้นเป็นอาชีพเสริม ทำให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชนให้มีการแลกเปลี่ยนและมีการแข่งขันทางการตลาดสูงและการใช้จ่ายในชุมชนเพิ่มขึ้น โดยสามารถแบ่งประเภทอาชีพในชุมชนได้แก่ อาชีพหลัก คือ การทำประมง อาชีพรอง คือ ค้าขาย การรับจ้างทั่วไป งานบริการหรือธุรกิจบริการสำหรับอาชีพเสริม คือ การทำเกษตร งานหัตถกรรมหรือแปรรูป นอกจากนี้ยังมีอาชีพที่รับราชการ ที่เป็นอาชีพในชุมชนที่มีประมาณ 7 ครัวเรือน ทั้งนี้สามารถอธิบายประเภทอาชีพในชุมชนในรอบ 1 ปี โดยเป็นอาชีพที่มีลักษณะปรากฏเห็นได้อย่างเด่นชัด สรุปได้ดังปฏิทินการผลิตในชุมชนต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินการผลิตในชุมชน

อาชีพ	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย.	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค.	พ.ย	ธ.ค	หมายเหตุ	
ประมง			←									→	จะออกเรือตลอด ยกเว้นช่วง ธ.ค-ก.พ ที่จะงดออกเรือ เนื่องจากอยู่ในช่วงมรสุม	
รับจ้างทั่วไปและธุรกิจบริการ	←												→	ก่อสร้าง/ค้าขาย/ลูกเรือประมง/เก็บมะพร้าวหรือปาล์ม/ร้านอาหารเสริมสวย
พืชสวนเลี้ยงสัตว์	←												→	โดยทั่วไปเป็นอาชีพเสริม ได้แก่ ปาล์ม มะพร้าว สาขุ และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว แพะ ไก่ เป็ด ปลา เป็นต้น
ไร่นาน้ำ				←			→						มี 10 ครัวเรือน โดยปลูกไว้กินในครัวเรือนและขายได้	
แดงโม	←					→							มีประมาณ 10 ครัวเรือน ไว้กินและขายตามฤดูกาล	
ค้าขาย	←												→	มีร้านขายของประมาณ 27 ร้าน แบ่งเป็นร้านอาหาร 10 ร้าน /ร้านน้ำชา 10 ร้าน/ร้านสะดวกซื้อ 7 ร้าน
โรงงานแกะเนื้อปู	←												→	มี 1 แห่ง มีการจ้างคนงานในชุมชนจำนวน 10 คน
กลุ่มไข่เค็ม	←												→	ขายตามตลาดนัด ปริมาณมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับไข่ที่ได้ในแต่ละวัน เป็นรายได้เสริม ซึ่งมี 10 ครัวเรือนที่รวมกลุ่มทำไข่เค็ม
กรรنگ	←												→	มี 1 ร้านในชุมชน เปิดขายหน้าร้านและมีพ่อค้ามารับไปขาย โดยมีคนในกลุ่มกรรنگ 5 คน

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

ซึ่งจากปฏิทินการผลิตในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงระบบการผลิตในชุมชนที่นำมาซึ่งการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่มีความเจริญเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนดั้งเดิมไปสู่ชุมชนที่มีความเป็นกึ่งเมือง โดยจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทั้งในชุมชนเองและการเข้ามาของประชากรจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาประกอบอาชีพและพักอาศัย ซึ่งความเจริญเหล่านี้ก็เกิดการสร้างอาชีพที่หลากหลายในชุมชน ให้คนมีทางเลือกในการประกอบชีพมากขึ้นตามศักยภาพและความสนใจ

สำหรับการรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนป่าชายเลน ซึ่งพบว่ามีการรวมกลุ่มอาชีพ ดังนี้

1) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มร้อยสร้อย ร้อยใจ เป็นกลุ่มวิสาหกิจที่มีการรวมกลุ่มสตรีที่มีฝีมือในด้านการร้อยสร้อยลูกปัดและและการเย็บทำผ้าอัญญาบหรือผ้าคลุมศีรษะของมุสลิม โดยมีการส่งขายทั้งปลีกและส่ง ซึ่งเป็นกลุ่มวิสาหกิจที่มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง มีสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด 7 คน โดยมีการกระจายรายได้โดยการให้ค่าตอบแทนจากการเป็นแรงงานการผลิต วันละ 200 - 300 บาท มีการดำเนินวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบของการทำธุรกิจค้าขาย และมีการหมุนเวียนการจ้างแรงงานในชุมชนมาช่วยหนุนเสริมในการกลุ่ม

2) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มส่งเสริมอาชีพ หมู่ 7 เป็นกลุ่มที่มีการก่อตั้งมาโดยเริ่มจากการรวมกลุ่มถักหมวกและทำผ้าคลุมศีรษะ ซึ่งมีการดำเนินกิจกรรมได้อย่างราบรื่นและมีการตลาดที่ดี ต่อมาได้มีปัญหาทางการตลาดที่เกิดสินค้าล้นตลาดทำให้กลุ่มเกิดการกระจายตัวและลดน้อยลง แต่ยังมีแกนนำกลุ่ม ที่ยังคงพยายามที่จะสร้างอาชีพให้สมาชิกในกลุ่มใหม่เพื่อการสร้างรายได้ในชุมชน โดยมีสมาชิกทั้งหมด 5 คน มีการรวมกลุ่มทำไข่เค็มและมีการนำมาจำหน่ายในตลาดนัดต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งรูปแบบของกลุ่มจะไม่เป็นทางการในเรื่องของสถานที่ทำการกลุ่ม แต่มีจัดการงานโดยการแบ่งงานกันไปทำไข่เค็มตามบ้าน แล้วมาส่งที่บ้านของแกนนำกลุ่ม เพื่อรวมสินค้าและส่งจำหน่ายต่อไป

3) กลุ่มวิสาหกิจแจ๊ะเหล็ม (แปรรูปไม้) เป็นกลุ่มอาชีพที่เกิดจากการรวมกลุ่มผู้ที่มีความชำนาญเรื่องการแปรรูปไม้มาเป็นเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ พร้อมทั้งการประกอบเรือประมง โดยมีสมาชิกทั้งหมด 5 คน ที่เป็นคนในชุมชน โดยส่วนใหญ่จะเป็นการทำงานในลักษณะตามคำสั่งทำของลูกค้า และมีการรับจ้างไปทำงานก่อสร้างภายนอกชุมชนอีกด้วย

4) การรวมกลุ่มทำกรงนก เป็นการรวมกลุ่มในการทำกรงนกเพื่อจำหน่ายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยจะมีการสมาชิก 5 คนที่รวมกลุ่มกัน พร้อมกันนี้ยังมีการเปิดร้านขายกรงนกในพื้นที่ชุมชน โดยมีเพียง 1 ร้าน ซึ่งเป็นทั้งสถานที่ผลิตและขายในแห่งเดียวกัน โดยสมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นคนในเครือญาติและคนที่มีความสามารถในการทำกรงนก และมีการจ้างงานคนโดยทั่วไปในบางครั้ง ซึ่งรายได้จากการรวมกลุ่มก็จะอยู่ที่ คนละ 150 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจในชุมชนและการขายสินค้าได้แต่ละเดือน

ทั้งนี้แม้ว่าในชุมชนจะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีการรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ แต่ก็พบปัญหาที่เกิดขึ้นด้านเศรษฐกิจ คือ คนในชุมชนยังขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน อาทิ การรวมกลุ่มประกอบอาชีพการท่องเที่ยวโดยชุมชน การเข้าร่วมกลุ่มอาชีพในชุมชนที่ยั่งยืน เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหา คือ มีรายได้เพียงพอเท่ารายจ่าย ปัญหาหนี้สิน การย้ายแรงงานไปต่างถิ่น ซึ่งสาเหตุมาจากการที่ประชากรในชุมชนขาดความเชื่อมั่นในตนเองและความกระตือรือร้น เอาใจใส่ในการพยายามทำงาน ความสามารถหรือศักยภาพที่เหมาะสมกับอาชีพที่ต้องการ พร้อมด้วยารขาดทุนในการประกอบอาชีพ

สำหรับกองทุนชุมชนและแหล่งกั๊ยืม พบว่า ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีกองทุนในการกั๊ยืมและฝากเงินพร้อมทั้งการทำกิจกรรมทางธุรกรรมการเงินในชุมชน ได้แก่ กลุ่มกองทุนออมวันละบาท มีรูปแบบการดำเนินการในลักษณะการเป็นธนาคารออมเงินของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามในส่วนของการพัฒนาชุมชน พบว่า ชุมชนป่าชายเลนได้มีการนำทุนในด้านทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนและทุนทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์เกื้อกูลกันในชุมชนมุสลิม มาต่อยอดอาชีพในชุมชนโดยการรวมกลุ่มเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อสร้างรายได้ สร้างอาชีพเสริมให้คนในชุมชน พร้อมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน สิ่งแวดล้อมอีกด้วย โดยการใช้อัตลักษณ์ชุมชนที่เข้มแข็งมาเป็นหลักในการพัฒนา คือ “เป็นแหล่งวัฒนธรรมเรียนรู้ ผู้คนรักสงบร่มเย็น ป่าชายเลนมีอยู่มาก ท้องทะเลเป็นแหล่งอาหารของชุมชน” กล่าวคือ ชุมชนป่าชายเลน เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่เหนียวแน่นและเป็นที่ยอมรับแห่งศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมและศาสนา มีวิถีการอยู่อย่างเรียบง่ายและร่มเย็น ล้อมรอบด้วยป่าชายเลนและท้องทะเลอ่าวทองคำที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีค่าของชุมชน

ซึ่งจากบริบทชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ จะเห็นได้ว่า ชุมชนแห่งนี้ได้มีวัฒนธรรมชุมชนมุสลิมที่เป็นเอกลักษณ์ สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวประมงทั้งเรื่องการใช้ชีวิต การปฏิบัติ ความเชื่อ ค่านิยมทัศนคติในแบบเดียวกัน นอกจากนี้ด้วยความเป็นอันหนึ่งเดียวกันของชุมชนในเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์แล้ว ถือว่าเป็นจุดเด่นของชุมชน แต่เนื่องด้วยสภาพทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่ว่างงาน ไม่มีงานประจำ รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และมีการไปเป็นแรงงานต่างถิ่นมากขึ้น แม้ว่าในชุมชนจะมีอาชีพที่หลากหลาย แต่ขาดโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพด้วย เนื่องจากความพร้อมของคนในชุมชนและช่องทางการประกอบอาชีพ และการมีส่วนร่วมในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่ไม่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้ชุมชนป่าชายเลนได้พยายามหาแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน คือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน มาใช้เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนา โดยมีการดำเนินการในรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงอนุรักษ์ ที่มีจุดยืนในการดำเนินการ คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้คนในชุมชนอย่างยั่งยืน

4.2 การก่อตั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีการแบ่งพัฒนาการออกเป็น 4 ช่วง ซึ่งจะเป็นเรื่องราวตั้งแต่การก่อตั้งจนถึงการดำเนินการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ดังนี้

ช่วงที่ 1 ช่วงการก่อรูปทางความคิด

แรงจูงใจในการผลักดันแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: โดยนายเลาะ (นามสมมุติ) ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ผู้ซึ่งริเริ่มการจุดประกายความคิดในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเป็นชาวบ้านในชุมชนป่าชายเลน มีอาชีพขายน้ำชา ให้แก่กลุ่มชาวประมงที่ร่องเรือที่ 1 ซึ่งนายเลาะ ได้มีลูก 3 คน พร้อมกับได้หย่ากับภรรยา จึงได้เป็นคุณพ่อเลี้ยงเดี่ยวโดยสมบูรณ์ โดยนายเลาะ ถือว่าเป็นคนที่ยากจน ไม่มีแม่แต่ที่อยู่อาศัยที่เป็นบ้านของตัวเอง ซึ่งได้ขออาศัยอยู่ที่บ้านของน้าชาย เพื่อให้ลูก ๆ ได้มีที่พัก และได้อาศัยพื้นที่ป่าชายเลน เปิดร้านน้ำชาเล็ก ๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงลูก ๆ ให้ได้มีการศึกษา ทั้งนี้ นายเลาะ ได้ถือว่าเป็นคนที่ชุมชนไม่ยอมรับด้วย เนื่องจากถูกมองว่าจน ไม่เอาการเอางาน แล้วมีพฤติกรรมที่ไม่ดี ทำให้เวลาที่จะทำอะไรก็ตามในชุมชน จึงไม่มีใครอยากมีส่วนร่วมหรือช่วยเหลือ แต่อย่างไรก็ตามนายเลาะก็พยายามพึ่งพาตัวเองให้ได้มากที่สุด

จากการตั้งทุนเปิดร้านน้ำชาเล็ก ๆ ซึ่งจากการขายน้ำชาที่ร่องเรือ 1 แม้ว่าร้านของนายเลาะ จะเป็นจุดรวมพลของกลุ่มชาวประมงและชาวบ้าน ถึงกระนั้นรายได้ก็ยังไม่พอใช้จ่ายในครอบครัว โดยในความคิดมีเพียงอย่างเดียว ณ ตอนนั้น คือ “ทำอย่างไรให้ส่งลูกเรียนให้จบ กินอิ่มนอนหลับ” พร้อมกับ อยากที่จะลบคำดูถูกของคนที่มีต่อตนเอง เพราะจากเดิมนายเลาะมีการยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด จนทำให้มีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีและถูกคนในชุมชนมองเชิงลบว่าเป็นคนไม่ดีจนไม่มีใครอยากคบหา ด้วยเหตุนี้จึงนำแรงผลักดันเรื่องลูกและอยากจะทำอะไรก็ตามที่ตัวเองในอดีต ที่เคยทำผิดจนไม่มีใครในชุมชนอยากคบพร้อมกับคำดูถูกดูแคลนที่ได้รับ มาเป็นแรงผลักดันให้สู้ชีวิตและพยายามหางานทำทุกวิธีทางให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีชีวิตที่ดีขึ้น โดยที่งานหรืออาชีพนั้นจะต้องอยู่ชุมชนและเลี้ยงลูกได้

ทั้งนี้ถึงแม้ว่านายเลาะจะขายน้ำชาอยู่ที่ร่องเรือ และมีวิถีชีวิตที่อยู่กับทะเลมาตั้งแต่เล็กจนโต แต่ก็ไม่เคยคิดจะทำอาชีพประมงที่มองว่าหารายได้มากกว่าร้านน้ำชา เพราะความไม่ชอบและไม่คิดจะทำอาชีพนี้ แต่ข้อดีของนายเลาะ คือ ความสนิทสนมกับชาวประมงบริเวณร่องเรือทุกคนมาตั้งแต่จำความได้ จึงได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิตชาวประมงเป็นอย่างดี ทำให้ได้นายทักษิณเห็นว่าอาชีพชาวประมงในชุมชนส่วนใหญ่แล้วมีฐานะยากจนและลำบาก ลูกหลานชาวประมงก็มีโอกาสน้อยที่จะได้เข้าศึกษาในระดับที่สูง เพราะพ่อแม่ไม่มีความสามารถในการส่งเสียให้เล่าเรียนได้ นอกจากนี้อาชีพประมงจะมีบางช่วงที่ไม่สามารถออกเรือเพื่อหาปลาได้ในช่วงหนึ่ง คือ ช่วงมรสุม ซึ่งเป็นช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ทำให้ชาวบ้านขาดรายได้และส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ที่ต้องมีการจับจ่ายซื้อของใช้ทุกวัน อีกทั้งเมื่อถึงช่วงมรสุมชาวประมงส่วนใหญ่ก็จะว่างงานไม่มีรายได้เสริมใด ๆ และวิถีชีวิตก็มักจะเข้าไปนั่งคุยในร้านน้ำชา กินอาหาร กินขนมต่าง ๆ บวกกับรายได้ที่ไม่มี ก็ส่งผลให้เกิดการติดค้างค่าน้ำชา ค่าอาหาร ค่าขนมในร้านของตนเองและมีการติดหนี้้นอกระบบตามมา โดยหนี้้นอกระบบมาจากการที่ชาวบ้านขาดรายได้ จนนำมาสู่การหยิบยืมหนี้้นอกระบบมาใช้ เมื่อไม่มีกำลังเงินมากพอที่จะคืนตามกำหนด ก็จะได้เห็นเจ้าหนี้มาขู่ทวงหนี้ในชุมชนอยู่บ่อยครั้ง

ด้วยเหตุนี้ นายเลาะจึงได้สังเกตเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งของตัวเองและในชุมชน ทำให้มีความพยายามที่จะหาวิธีการประกอบอาชีพในชุมชนที่ดีขึ้น และจะต้องเป็นอาชีพที่ทำในชุมชน ได้อยู่กับพ่อแม่ ครอบครัว อย่างน้อยเพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริมให้ตัวเองในการจุนเจือครอบครัว อย่างไรก็ตาม แม้ว่านายเลาะจะไม่ชอบการทำอาชีพประมง แต่ก็เป็นคนที่มีใจรักธรรมชาติ รักสิ่งแวดล้อม พร้อมมุ่งเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน พร้อมกับความชอบของนายเลาะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน โดยเฉพาะในรูปแบบโฮมสเตย์ ทำให้ถูกคิดขึ้นในใจว่า “อยากทำโฮมสเตย์ในชุมชน” แม้จะไม่เข้าใจว่าโฮมสเตย์คืออะไรก็ตาม มุ่งคิดเพียงว่าจะทำอะไรให้คนมาเที่ยวบ้านเรา และเกิดการย้อนมองชุมชนที่มีในช่วงเวลานั้น คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “อ่าวทองคำ” ภูมิปัญญาของการทำประมงออกเรือหาปลา การใช้ชีวิตวิถีชุมชนมุสลิมที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมของคนในชุมชน

“โฮมสเตย์ชุมชน” นายเลาะ ให้คำนิยามตามที่ตนเองได้เข้าใจ คือ “การพัก การอยู่กินร่วมกับชาวบ้าน และเที่ยวในชุมชน” เมื่อเกิดแนวคิดนี้ จึงได้มีการร่วมพูดคุยเรื่องการทำโฮมสเตย์ชุมชน กับบังไรและบังหยา เพื่อนในชุมชนบ้านแหลม หมู่ 14 ผู้ที่เป็นทั้งเพื่อนและลูกค้าที่มาร้านอาหารทุกวัน ในขณะนั้นนับว่าเป็นเรื่องบังเอิญที่เพื่อนทั้งสองคนมีความสนใจในการทำโฮมสเตย์ จนนำมาสู่การตั้งโฮมสเตย์ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ก็ขัดต่อความเข้าใจของคนในชุมชนที่ไม่เห็นด้วยในการทำโฮมสเตย์และไม่เชื่อในการทำโฮมสเตย์ในชุมชน เพราะมองว่าชุมชนไม่ได้มีสิ่งใดที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ พร้อมกับการให้คำที่เป็นทั้งข้อเตือนใจและแรงกดดันในการทำโฮมสเตย์ว่า “โฮมสเตย์หรือ โฮมลิเก ทำในป่าชายเลนที่เป็นที่อยู่ของลิง คงไม่มีนักท่องเที่ยวที่ไหนจะมาเที่ยวแบบนี้” ทำให้นายเลาะได้นำเอาคำดูแคลนที่ได้รับมาเป็นแรงผลักดันให้ทำได้ดีกว่าเดิมและสามารถเป็นที่รู้จักแก่ภายนอกได้ เพราะแม้ว่าใครจะไม่เห็นด้วย แต่ก็ยังมีญาติและพี่น้องที่นับถือเหมือนน้องชายคนสนิทในชุมชน ที่คอยสนับสนุนแนวคิดการท่องเที่ยว ทำให้ยังมีกำลังใจไม่ย่อท้อต่อคำพูดของคนที่ไม่เห็นด้วย

จากนั้น เมื่อ พ.ศ. 2556 หลังจากที่ได้มีการตั้งชื่อการท่องเที่ยวแล้ว นายเลาะได้มีการชักชวนนายฟัต และ นายยุทธ มาร่วมด้วยอีกคน โดยได้เข้ามาร่วมเป็นทีมกับนายเลาะช่วยกันขับเคลื่อนและทำกิจกรรมโฮมสเตย์ พร้อมกันนี้ ประชาชนผู้อาวุโสในชุมชนด้านการทำเรือประมง คือ นายไบดลเลาะ หวันหมาน ผู้ซึ่งเป็นนำชายของเขานั่นเอง ที่ได้สังเกตเห็นถึงความตั้งใจในการทำกิจกรรม จึงได้เข้าร่วมทีมกัน โดยสนับสนุนการทำกิจกรรมโฮมสเตย์ชุมชนอย่างต่อเนื่องทั้งแนวคิดริเริ่มและกำลังร่างกายแรงใจ และจากทีมที่มีแค่ 3 คนเริ่มต้นได้เติบโตขยายขึ้นเป็น 8 คน และได้มีการร่วมพูดคุยกันและเห็นข้อตกลงร่วมกันในการนำธรรมชาติที่มีในชุมชนเป็นจุดแข็งของการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งจากการประชุมทีมก็ได้มีการนำทุนที่มีจากการระดมร่วมกัน ไปซื้อสิ่งของที่จำเป็นเพื่อป้องกันเป็นทีม คือ เสื้อคอกปกทีม เสื้อชูชีพ 6-7 ตัว จัดทำป้ายไว้นิล และสร้างห้องน้ำ

การบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนครั้งแรก: ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีสถานที่ทำการ คือ ร้านน้ำชาร่องเรือ 1 เป็นทั้งศูนย์ประสานงาน จุดบริการโฮมสเตย์ สำหรับกิจกรรมในช่วงแรกของชุมชนป่าชายเลน โดยได้มองถึงสิ่งที่ชุมชนมีเป็นทุนเดิม คือ การจัดเรือบริการเพื่อปลูกป่าโกงกาง คูวิถีชีวิตชาวประมง ซึ่งมีบริหารจัดการ โดยช่วยกันหาต้นกล้าโกงกาง ติดต่อเรือประมงที่พอพูดคุยกันได้ และวางแผนการพูดคุยเพื่อสร้างบรรยากาศกับผู้มาเยือนกันเอง แต่ก็เป็นการออกแบบกิจกรรมที่ยังไม่ได้มีการรับนักท่องเที่ยวเลยสักครั้ง

สำหรับการรับนักท่องเที่ยวกลุ่มแรก คือ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 เป็นช่วงของการเปิด “การท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน” ขึ้น นับว่าเป็นครั้งแรกของชุมชนป่าชายเลนที่เริ่มทำกิจกรรมโฮมสเตย์อย่างเต็มตัว เป็นการตั้งขึ้นมาเองและไม่มีใบจดทะเบียนใด ๆ โดยมีการรับกลุ่มนักท่องเที่ยวแรก คือ ค่ายยุวชน จากโรงเรียนบ้านปากคลองเก่า หมู่ 8 ต.ปากพูน อ.ท่าศาลา ที่เข้ามาทำกิจกรรมปลูกป่าชายเลนในชุมชน โดยมีนักเรียนทั้งหมด 40 คน ซึ่งทางชุมชนก็ได้มีการเตรียมพื้นที่ในร่องเรือ 1 และขอความร่วมมือจากชาวประมงที่มีเรือ จำนวน 6 ลำ ในการช่วยพานักเรียนไปปลูกป่า โดยคนที่นำทีมประสานงานทั้งหมดจะเป็นนายเลาะและมีเพื่อน ๆ มาช่วยกันระดมเงินกันเองในทีม เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการรองรับนักท่องเที่ยวและค่าเรือ โดยในขณะนั้นทางกลุ่มยังไม่ได้มีการวางแผนเรื่องการบริการที่รองรับนักท่องเที่ยวเยอะ และยังไม่ได้มีการประสานเรื่องค่าใช้จ่ายกับนักท่องเที่ยวไว้อย่างชัดเจน ทำให้ทีมจะต้องช่วยกันออกค่าใช้จ่ายเรือประมงและหาต้นกล้าโกงกางมาใช้เป็นกิจกรรมกันเอง โดยในงานครั้งนี้ก็เกิดบทเรียนที่สำคัญสะท้อนให้แก่กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนคือ การประสานงาน ชี้แจงเพื่อสร้างความเข้าใจของผู้มาเข้าค่ายปลูกป่าและการสื่อสารผิดพลาดของทีมงานชุมชนป่าชายเลนเอง ทำให้ในการรับงานครั้งแรกนั้นเกิดการขาดทุน

แต่อย่างไรก็ตามทุกคนในทีมก็ยังคงมีความเข้าใจร่วมกันและยอมรับความผิดพลาด พร้อมทั้งมองว่าเป็นบทเรียนที่ดีที่ทำให้เราจะต้องมีความรอบคอบ ละเอียด และสื่อสารกันให้ดีมากยิ่งขึ้น แต่กระนั้นในมุมของความประทับใจ พบว่า สิ่งที่ชุมชนทำได้ดีในการบริการท่องเที่ยว คือ “ความประทับใจที่เกิดขึ้นของนักท่องเที่ยวที่ได้รับ ทั้งกิจกรรมและการต้อนรับ แม้จะมีสะดุดบ้าง แต่สนุกมากและอยากกลับมาอีก” พร้อมทั้งนี้ได้ในกิจกรรมครั้งแรกนั้น กลุ่มชาวประมงที่มีเรือและร่วมขับเรือพาไปปลูกป่าชายเลน ร่องเรือ 1 ก็ได้รับค่าตอบแทน โดยได้ลำละ 500 บาท และครั้งนั้นการท่องเที่ยวของชุมชนป่าชายเลน ก็เริ่มเป็นที่รู้จักบ้างแล้วของคนในชุมชนและคนนอกมากขึ้น

นอกจากนี้ในช่วงดังกล่าว ได้มีนักศึกษาต่างชาติที่เป็นนักท่องเที่ยวรอบโลก ได้ปั่นจักรยานผ่านมาที่ชุมชนและไม่มีเงิน นายเลาะ และเพื่อน ๆ ได้ให้ความช่วยเหลือนักศึกษาคนนี้ และร่วมพูดคุยจนได้รู้ความว่า “ชื่อ Wouter Cocquyt หรือนายวอเตอร์ เป็นคนที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวรอบโลกโดยการปั่นจักรยาน” ทั้งนี้ นายวอเตอร์ก็ได้ขอพักอาศัยชั่วคราวกับชุมชน ประมาณ 2 อาทิตย์ พร้อมทั้งขอร่วมติดตามช่วยทำกิจกรรมต่างๆในชุมชน ทั้งก่อสร้างบ้าน พาเรียนวิถีชุมชน ออกเรือประมง จิต

อาสาสอนภาษาอังกฤษ เป็นต้น ในทุกครั้งที่มีการทำกิจกรรม นายอวเตอรจ์จะมีการเก็บภาพการทำกิจกรรมด้วยทุกครั้ง สร้างความประทับใจในการทำกิจกรรมและการใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน จึงได้ทำเว็บไซต์การท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ฟรีและมีการนำเสนอเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนในมุมต่าง ๆ นับแต่นั้นเป็นต้นมา จึงทำให้เกิดแรงผลักดันในการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวชุมชนในรูปแบบโฮมสเตย์ที่มีความสมบูรณ์แบบและได้รับมาตรฐาน

จากการเข้ามาของต่างชาติที่สร้างแรงบันดาลใจให้ทีมโฮมสเตย์แล้ว ยังส่งผลให้คนในชุมชนเกิดข้อสังเกตว่า “ทำไมชุมชนถึงมีชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยว” และทางทีมจึงใช้โอกาสนี้ที่เป็นช่วงจังหวะที่ชาวบ้านให้ความสนใจในการเข้ามาของต่างชาตินี้ ในการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการนำทุนของชุมชนมาสร้างมูลค่าในเชิงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและให้เห็นว่าโฮมสเตย์ในชุมชนสามารถนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวได้เช่นเดียวกับสถานที่โด่งดังอื่น ๆ ได้

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ จะเริ่มมีคนเข้ามาทำกิจกรรมปลูกป่าชายเลนมากขึ้น แต่ชุมชนก็ยังไม่เคยมีการรับนักท่องเที่ยวเข้ามาพักในชุมชนเลย จนกระทั่งมีนักท่องเที่ยวที่ติดต่อมาพักโฮมสเตย์ครั้งแรกจากยะลา จำนวน 50 คน ซึ่งตอนนั้นนายเลาะก็ยังไม่รู้ว่าจะมีที่พักเพียงพอหรือไม่ แต่ด้วยความดีใจจึงตอบรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักได้ ซึ่งครั้งนี้เป็นการเข้ามาพักเพียงอย่างเดียวโดยไม่ได้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่อย่างใด ซึ่งเมื่อตอบรับการจองที่พักของกลุ่มงานยะลาแล้ว และอีกสองวันนักท่องเที่ยวก็จะมาในชุมชนแล้ว ก็เกิดความกังวลว่าจะหาที่พักจากที่ไหนให้นักท่องเที่ยว ซึ่งปกติแล้วเป็นเรื่องยากมากที่คนในชุมชนมุสลิมจะเปิดให้คนแปลกหน้ามานอนด้วย ในตอนนั้นนายเลาะก็คิดแผนที่จะให้คนในชุมชนสนใจอยากเปิดบ้านพักเป็นโฮมสเตย์ จึงได้ยืมเงินจากนายสันติ มาจำนวน 1,600 บาท และได้มีการนัดแนะวางแผนกับน้ำชาย โดยให้ไปนั่งที่ร้านน้ำชา ซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มคนในชุมชน และนายเลาะ ก็ได้นำเงินที่ยืมจากนายสันติ ไปทำที่ให้น้ำชาย และพูดขึ้นเสียงดัง ว่า “นี่คือเงินที่รับนักท่องเที่ยวเข้ามาพักนะ 1,600 บาท คินเดียว” เพื่อให้คนสนใจ และได้ผล คือ คนในร้านน้ำชาพากันตกใจและสนใจอยากพูดคุยกับนายเลาะเรื่องทำบ้านพักโฮมสเตย์ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นแผนของนายเลาะเองที่พยายามทำให้คนในชุมชนเห็นว่าเปิดบ้านพักเป็นโฮมสเตย์ทำให้มีรายได้นะ และเป็นแผนที่จะหาบ้านเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มาจากยะลาจำนวน 50 คน ให้ได้มีที่พักได้ทันเวลา และได้ผล คือ คนในชุมชนหลายคนอยากเข้าร่วมทำโฮมสเตย์ และพยายามเชิญชวนไปตรวจบ้านพักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

ซึ่งในครั้งนี้ก็ทำให้การท่องเที่ยวของชุมชนป่าชายเลน ได้มีบ้านพักเพียงพอกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพัก แต่ก็ถือว่างานนี้ได้พลิกวิกฤติเป็นโอกาสให้กับชุมชน ซึ่งในการรับบริการนั้น ได้มีการนำนักท่องเที่ยวมาที่ศูนย์กลางบริเวณร่องเรือ 1 แล้วนายเลาะได้ชี้แจงบ้านพัก และให้เจ้าของบ้านมารับไปพักที่บ้าน ซึ่งจะกระจายทั่วหมู่บ้าน โดยในตอนนั้นในการตรวจบ้านพักโฮมสเตย์นั้น ทีมงานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนได้เข้ามาดูความพร้อมของที่นอน ความสะอาด และความปลอดภัย เพื่อรองรับ

นักท่องเที่ยวและมีการเจรจาที่พิกัดกับเจ้าบ้านหลังละ 1,600 บาท เพื่อให้นอนได้ 5 คน ซึ่งในช่วงนั้นก็ถือว่าผู้ลี้ภัยกลายเป็นอย่างมาก เพราะการบริการหลาย ๆ อย่างยังไม่พร้อม ทั้งเรื่องของความสะดวกในการประสานงาน การวางแผนค่าตอบแทนที่เหมาะสมแก่บ้านพัก การอำนวยความสะดวกในการเข้าที่พัก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามถือว่าการบริหารจัดการครั้งนี้เป็นบทเรียนสำคัญที่สะท้อนเรื่องความสำคัญของการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้น

ช่วงที่ 2 การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาองค์กร

การพัฒนาเชิงพื้นที่การท่องเที่ยว: พ.ศ. 2556 กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ได้ย้ายพื้นที่ทำการโฮมสเตย์มาที่ร่องเรือที่ 2 โดยทุนที่มี ณ ตอนนั้น คือ สมาชิกประมงร่องเรือ 2 ที่สนใจเข้าร่วมโฮมสเตย์ในการรับนักท่องเที่ยว ประมาณ 3-4 ลำ ทั้งนี้แม้ว่าจะมีการย้ายพื้นที่โฮมสเตย์หรือท่องเที่ยวมาร่องใหม่แล้ว แต่ก็ยังมาพร้อมกับร้านน้ำชาและป้ายโฮมสเตย์ที่ติดตัวมาด้วย ป้ายแรกของโฮมสเตย์ คือ “ตุนกตกลา ปลุกป่า หาทอย”

พ.ศ. 2557 นับว่าเป็นจุดการเริ่มต้นในการผลักดันโฮมสเตย์ในชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนได้มีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน และมีกลุ่มเรือชาวประมงจำนวน 10 กว่าลำในร่องเรือ 2 ที่เข้าร่วมการสนับสนุนกิจกรรมพานักท่องเที่ยวร่องเรือปลุกป่า ดูวิถีชีวิตชาวเล พร้อมทั้งได้มีกลุ่มชุมชนใกล้เคียง จากบ้านแหลมหมู่ 14 และบ้านบางตงหมู่ 15 ที่มีการรวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ ได้เข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายในโฮมสเตย์อีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่คนในชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม โดยจะประสานงานหลักกับนายเลาะและนายสันติเป็นหลัก ซึ่งรูปแบบการสร้างเครือข่ายจะเป็นการร่วมงานกันในเชิงกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน โดยรูปแบบการบริหารจัดการยังไม่ได้มีโครงสร้างบทบาทที่ชัดเจนในการบริหารกับฝ่ายต่าง ๆ และเครือข่าย มีเพียงโครงสร้างองค์กรตามรูปแบบที่จดทะเบียนวิสาหกิจเป็นหลักเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากตระหนักว่าจะไม่นำวิสาหกิจชุมชน ๆ เข้าไปแทรกแซงงานของชาวบ้านในชุมชน ดังนั้นความร่วมมือจึงจะเป็นในลักษณะตามความสะดวกและสมัครใจในแต่ละกิจกรรม

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนและโอกาสในการประชาสัมพันธ์: ในพ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นปีที่ 3 ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนได้ดำเนินการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทั้งได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ในการสร้างสะพานไม้ชั่วคราว ที่ยื่นออกไปในป่าชายเลน 40 เมตร ซึ่งทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่ ที่นักท่องเที่ยวและเยาวชนมาเดินพักผ่อน ผ่อนคลาย และถือว่าเป็นแลนด์มาร์คเล็ก ๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน นอกจากนี้ทางกลุ่มบ้านแหลมโฮมสเตย์ได้ดำเนินการขอทุนสนับสนุนจากกรมการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ในการสร้างห้องครัวและศูนย์บริการกลางจากเพื่อเป็นจุดรองรับและบริการนักท่องเที่ยว พร้อมกันนี้ในปีเดียวกันนั้นบ้านแหลมโฮมสเตย์ก็ได้มีการเข้าร่วมจัดชุมชนสร้างสรรค์ระดับประเทศ และทำให้ ให้ติด 1 ใน 10 ของชุมชน

สร้างสรรค์ระดับประเทศและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น และมีรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ชัดเจนขึ้น คือ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงอนุรักษ์ป่าชายเลน

ปัจจัยสำคัญของการก้าวสู่การเป็นชุมชนการท่องเที่ยวกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน คือ รายการท่องเที่ยวคู่เลิฟทะเลลอนทัวร์ เข้ามาติดต่อถ่ายทำรายการที่ชุมชน เมื่อวันที่ 13 กันยายน ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวและนักชิม นอกจากนี้จะยังมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านรายการทีวี และสื่อการท่องเที่ยวต่าง ๆ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวติดต่อเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอย่างมาก พร้อมทั้งยังเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการตระหนักในการบริการที่พิกแก่นักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการมากขึ้น

นอกจากปัจจัยด้านสื่อแล้ว ยังมีปัจจัยความสำคัญทางด้านการพัฒนา โดยในปี พ.ศ. 2559 จากการก่อตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ก็ได้เริ่มมีการเรียนรู้การทำกิจกรรมเพื่อสังคมผ่านทางเครือข่ายสภาพเมืองนครศรีธรรมราช โดยการชักชวนและผลักดันของอาจารย์วิสูตร อะหลี เลขาธิการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา ทำให้ชุมชนการท่องเที่ยวได้รับความน่าเชื่อถือในระดับหนึ่งในการเป็นกลุ่ม/องค์กรเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีอาจารย์สุจารีย์ แก้วคง อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือของข้อมูลวิชาการด้านการทำกิจการเพื่อสังคม และการท่องเที่ยวโดยชุมชน และในขณะเดียวกันกลุ่ม ๆ ได้ก้าวเข้าไปเป็นสมาชิกสมาคมท่องเที่ยวชุมชนจังหวัดนครศรีธรรมราช และได้ร่วมทำกิจกรรมในระดับจังหวัดที่เกี่ยวกับการอบรมให้ความรู้ในการท่องเที่ยววิถีชุมชน

การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว: จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนมาเป็นระยะเวลา 6 ปี จนกระทั่งปี 2561 ก็ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพิ่มเติมเพื่อความหลากหลาย ดังนี้ 1) ข้าวมันโคลนทะเลและเมนูใบโงก่างทอดกุ้งทะเล โดยข้าวมันโคลนทะเลนั้นเป็นเมนูอาหารที่มีการคิดค้นขึ้นมาใหม่ของชุมชน ซึ่งพยายามออกแบบอาหารเพื่อให้มีความสอดคล้องกับกิจกรรมโคลนทะเลดำและการปลูกป่าชายเลน หรือต้นโงก่างนั่นเอง ซึ่งเมนูนี้จะทานร่วมกับอาหารทะเลตามฤดูกาล 2) จิบกาแฟ แลวัน เป็นการล่องเรือไปจิบกาแฟกลางทะเล เพิ่มดูพระอาทิตย์ขึ้น จะเป็นเวลาในช่วงเช้าตรู่ ซึ่งในช่วงกิจกรรมนี้จะทำให้ได้เห็นบรรยากาศของสิ่งแวดล้อมทางทะเลอ่าวไทย “อ่าวทองคำ” ของชุมชน เห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน ชมวิถีชีวิตของชาวประมงที่กำลังหาปลา และลากอวนกลับเข้าฝั่ง 3) ทำกิจกรรมเล่นโคลน และสปาโคลนกลางทะเล เป็นการเล่นโคลนทะเลและมีการทำสปาโคลนกลางทะเลในเรือ และบนแพกลางทะเล 4) กิจกรรมปลูกป่าโงก่างและเก็บใบโงก่างมาประกอบอาหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อนุรักษ์ป่าโงก่างและนำใบโงก่างมาพัฒนาเป็นกิจกรรมทำอาหาร 5) กิจกรรมชมวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม เป็นการนั่งรถซาเล้งหรือรถสามล้อ ไปชมวิถีชีวิตในชุมชนชุมชนมุสลิม ชมศาสนสถานที่สำคัญทางศาสนาในชุมชน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน และชมชุมชนใกล้เคียง 6) กิจกรรมการอนุรักษ์บ้านปู บ้านปลา และการเรียนรู้

ธนาคารปูม้า ต้นกล้าโก่งกาง และในปี 2562 ชุมชนป่าชายเลนก็ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพิ่มเติม คือ การทำผ้าร่มด้อมจากโก่งกาง การทำไข่เค็มโคลนทะเล การทำขนมเปียกปูนใบโก่งกาง ซาไปโก่งกาง เป็นต้น

ช่วงที่ 3 การยกระดับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวชุมชน ก็ได้มีรายการทีวีเข้ามาถ่ายทำรายการ คือ รายการชื่นใจไทยแลนด์และรายการนี้ก็นับว่าเป็นอีกหนึ่งช่องทางของการประชาสัมพันธ์โฮมสเตย์ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น พร้อมทั้งมุ่งสู่การพัฒนามาตรฐานของการท่องเที่ยวโฮมสเตย์มากขึ้นทั้งด้านที่พักและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนาโคลนมาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม อาทิ สบู่โคลน สครับโคลน มากส์หน้าโคลน เป็นต้น และให้ตัวแทนสมาชิกในกลุ่ม ไปศึกษาเรียนรู้และฝึกอบรมการทำผลิตภัณฑ์โคลน พร้อมด้วยการศึกษาองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่จะเข้ามาช่วยสนับสนุนและให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อไปให้ดีขึ้นและได้รับมาตรฐาน นอกจากนี้ชุมชนป่าชายเลนได้เข้ารับการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์ พบว่ามีบ้านพักโฮมสเตย์ที่ผ่านมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย (รับรองมาตรฐานประจำปี พ.ศ. 2560-2562) มีผ่านเพียง 4 หลัง คือ บ้านพักสวนวัลลีย์ บ้านพักฉูใบ บ้านพักฉูปี๊ และบ้านพักพิตเตอร์

ทั้งนี้ในด้านระบบการบริหารงาน มีรูปแบบการบริหารจากบนลงล่าง กล่าวคือ มีการบริหารโดยผู้นำหรือประธานเป็นหลัก คือ นายเลาะ ที่เป็นทุกอย่างในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตั้งแต่การวางแผนงานจนถึงการกระจายงานไปยังสมาชิกในชุมชน ทำให้บ้านแหลม ฯ เกิดความสำเร็จในการเป็นที่รู้จักต่อสาธารณะในด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างรวดเร็ว และได้รับรางวัลการท่องเที่ยวอย่างมากมาย อย่างไรก็ตามในอีกมุมก็พบว่าในระบบการสั่งการเพียงฝ่ายเดียวแม้ว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จทางการท่องเที่ยวที่รวดเร็ว แต่ก็ขาดการมีส่วนร่วมของทีสมาชิกในกลุ่ม การมีแบบแผนการดำเนินงานที่เป็นระบบชัดเจน ซึ่งจากการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพบว่า เกิดปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ โดยเฉพาะการประสานงานที่ไม่เข้าใจตรงกันของสมาชิกและผู้นำ ขาดความตระหนักและความเชื่อมั่นของสมาชิก ระบบการบริหารจัดการที่ไม่ชัดเจนและไม่มีความเข้าใจร่วมกันในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง ทั้งนี้ยังส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมของชุมชนอีกด้วย ด้วยเหตุนี้บ้านแหลมฯ พยายามที่จะหาแนวทางพัฒนาและปรับรูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม ผ่านกระบวนการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่การวางแผนทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน โดยทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

ช่วงที่ 4 การยื่นหยัดบนขาตัวเอง “แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนด้วยการพึ่งตนเอง” ปัจจุบันในปี 2563 การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ได้มีการวางแผนเพื่อการทบทวนบทเรียนการทำงานที่ผ่านมาทั้งหมด 8 ปี เพื่อการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยเน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการพัฒนาตลอดจนการปฏิบัติการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องด้วยการดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านตลอดระยะเวลากว่า 8 ปี จะมุ่งไปที่ความสำเร็จเป็นหลัก แต่ยังไม่ได้มีการวางแผนการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยเฉพาะด้านระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้มีการนำบทเรียนทั้งความสำเร็จที่เกิดขึ้นและสิ่งที่ยังเป็นปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการท่องเที่ยว มาใช้เป็นบทเรียนการพัฒนาเพื่อที่จะได้ปรับปรุงให้ดีขึ้น พร้อมทั้งยังเป็นจุดที่สร้างให้เกิดแรงผลักดันแก่ทุกฝ่ายที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาร่วมกัน ผ่านกระบวนการวางแผนเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมต่อไป

4.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวจะมุ่งสร้างปฏิสัมพันธ์ และความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้ เข้าใจถึงความเป็นชุมชน พร้อมทั้งการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืน เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยว สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจที่ดีในชุมชน และวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้นั้น สำคัญยิ่งที่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีประสิทธิภาพเพื่อนำไปสู่การมีประสิทธิผลที่ดี ซึ่งจากการศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ พบว่ามีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) สิ่งอำนวยความสะดวก 2) โฮมสเตย์ (ที่พัก) 3) กิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ 4) คณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 5) การมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังต่อไปนี้

4.3.1 สิ่งอำนวยความสะดวก

จากการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีสิ่งอำนวยความสะดวก ดังนี้

1) ร้านค้าในชุมชนป่าชายเลน แบ่งได้ดังนี้ 1. ร้านน้ำชาที่เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนเข้าไปนั่งพูดคุยกันประจำ โดยจะมีการขายน้ำชาและขนมพื้นบ้าน 2. ร้านอาหารกลางคืน อาทิ ร้านลับเบอร์เกอร์ ร้านโรตีสัน ร้านสถานีกินหอย ร้านยา ร้านอาหารต่าง ๆ และ 3. ร้านสะดวกซื้อในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าในชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ จะมีร้านค้าในชุมชนที่หลากหลายและมีจำนวนมาก แต่นักท่องเที่ยวก็ยังไม่มีการเข้าถึงการบริการได้อย่างสะดวกเท่าที่ควร เนื่องจากการบริการท่องเที่ยวยังขาดการชี้แนะหรือคำแนะนำของผู้บริการท่องเที่ยว ในการนำเสนอร้านค้าต่าง ๆ ที่สามารถเข้าไปใช้บริการได้สะดวก ทำให้นักท่องเที่ยวจะต้องรอรับบริการการเดินทางจากทางโฮมสเตย์เท่านั้น เพราะร้านค้าแต่ละร้านส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ไกลจากพื้นที่ศูนย์กลางการบริการท่องเที่ยวชุมชนมาก ซึ่งทำให้ยากต่อการเดินทางไปใช้บริการ และทำให้นักท่องเที่ยวไม่สนใจที่จะเข้าไปใช้บริการร้านค้าในชุมชนมากเท่าที่ควร

2) การเดินทางที่สะดวก โดยมีเส้นทางการเข้าถึงชุมชนการท่องเที่ยว ดังนี้ 1. สนามบินนครศรีธรรมราช โดยมีการเดินทางจากสนามบินมายังชุมชนการท่องเที่ยว ระยะทาง 8 กิโลเมตร พร้อมด้วยรถรับส่งในการเดินทางไปกลับ 2. รถประจำทางผ่านชุมชนการท่องเที่ยวในถนนสายนครศรีธรรมราช-ท่าศาลา 3. มีรถรับส่งบริการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งจะเป็นรถซาเล้งในชุมชน มีไว้รองรับบริการ 10 คัน แต่ทั้งนี้ในเรื่องของการเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน พบว่า ยังไม่สะดวกต่อการท่องเที่ยวตามเส้นทางในชุมชน เนื่องจากถนนในชุมชนเป็นถนนที่มีขนาดเล็ก และเป็นถนนเส้นหลักในการจราจรชุมชน ทำให้การปั่นจักรยานหรือการเดินทางวิธีชุมชนไม่สะดวกในการท่องเที่ยว

3) การรักษาความปลอดภัย โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจในการเข้ามาตรวจตรารักษาความปลอดภัยในชุมชนการท่องเที่ยวอาทิตย์ละ 1 ครั้ง และมีตำรวจอาสาสมัครเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน

4) ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จะเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยว และเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่สำหรับในการบริหารงานของศูนย์กลางนั้น เป็นเพียงพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งพบว่าไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์กลางบริการนักท่องเที่ยว เพื่อรอรับการประสานงาน กระจายงานแก่เครือข่าย และการติดต่อท่องเที่ยวหรือการบริหารจัดการต่าง ๆ

จากสิ่งอำนวยความสะดวกของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้พบว่าร้านค้าที่เป็นปัจจัยสำคัญของชุมชนการท่องเที่ยวยังไม่มีความพร้อมและเข้าถึงได้ง่ายสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งการเดินทางใน

ชุมชนก็ยังไม่มีความสะดวกเท่าที่ควร ส่งผลต่อการสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน เพื่อเข้าอุดหนุนร้านค้าในชุมชน ทั้งนี้ในชุมชนป่าชายเลน ยังไม่มีร้านค้าที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อรองรับการบริการนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาอุดหนุนสินค้าภูมิปัญญาชุมชน ส่งผลต่อการรักษามาตรฐานทางการท่องเที่ยวด้านการบริการที่ตรงตามการประชาสัมพันธ์ยังไม่ต่อเนื่อง ทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้าสู่ชุมชนเพื่ออุดหนุนสินค้าชุมชนไม่ได้รับการบริการและไม่สามารถที่จะติดต่อหรือประสานทางศูนย์กลางได้

4.3.2 ที่พัก (โฮมสเตย์)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการบริการที่พักโฮมสเตย์แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน โดยโฮมสเตย์มีการเข้ารับการตรวจมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เพื่อการรับรองมาตรฐาน ซึ่งบ้านแหลมโฮมสเตย์แห่งนี้ มีโฮมสเตย์ที่ผ่านมาตรฐาน 4 หลัง ได้แก่ 1) บ้านพักสวนวัลลีย์ 2) บ้านพักฉุบใบ 3) บ้านพักฉุบปิ่นะ 4) บ้านพักพิตเตอร์ และมีชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมโฮมสเตย์อีก 6 หลัง ซึ่งยังอยู่ในระหว่างรอการประเมินมาตรฐาน พร้อมด้วยที่พักที่ผู้ประกอบการในชุมชนเข้าร่วมในการท่องเที่ยว มีทั้งหมด 20 ห้อง ซึ่งที่พักโฮมสเตย์ที่อยู่ระหว่างรอรับการตรวจมาตรฐานที่พักนั้น สามารถที่จะรองรับนักท่องเที่ยวได้ตามปกติโดยทั่วเหมือนโฮมสเตย์ชุมชนที่ผ่านมาตรฐาน เพียงแต่ยังไม่ได้รับการเข้าตรวจในมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามในส่วนของการทำบ้านพักของผู้ที่สนใจเข้าร่วมกับบ้านแหลมฯ นั้น จะมีสมาชิกเครือข่ายที่ทำบ้านพักโฮมสเตย์ เป็นผู้ให้คำแนะนำในการจัดเตรียมพื้นที่การบริการที่พักแก่นักท่องเที่ยวที่ดี โดยจะเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นบ้านพักโฮมสเตย์ได้มากขึ้น

ทั้งนี้การบริการบ้านพักโฮมสเตย์จะมีอัตราการบริการที่แตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับสิ่งอำนวยความสะดวกในที่พัก ดังนี้ โฮมสเตย์ที่พักรวมกับเจ้าบ้าน โดยส่วนใหญ่จะเป็นห้องพัดลม จะมีค่าบริการคืนละ 150 บาท สำหรับบ้านพักหรือห้องพักที่เป็นห้องแอร์หรือบ้านพักเดี่ยว จะอยู่ที่ราคาคืนละ 400 บาท โดยค่าอาหารจะคิดแยกจากค่าที่พัก เพื่อเป็นการสร้างทางเลือกให้นักท่องเที่ยวในการเลือกทานอาหารในชุมชน พร้อมทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ด้านอาหารให้คนในชุมชนผ่านกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้ไปสัมผัสและทานอาหารตามร้านค้าในชุมชนอีกด้วย

ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มีบ้านพักโฮมสเตย์ที่กระจายไปยังจุดต่าง ๆ ในชุมชนป่าชายเลน และชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีที่พักที่มีลักษณะเป็นห้องพักและบ้านพักเดี่ยว ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน สำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกรุ๊ปทัวร์ขนาดใหญ่ที่ต้องการพักรวมกลุ่มกัน ซึ่งในการบริหารจัดการกระจายนักท่องเที่ยวเข้าสู่บ้านพักโฮมสเตย์นั้น พบว่า การกระจายนักท่องเที่ยวเข้าสู่บ้านพักโฮมสเตย์ของสมาชิกชุมชนนั้นจะมึน้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่เพื่อให้ง่าย

ต่อการจัดการจึงมักจะให้นักท่องเที่ยวที่บริเวณที่พักศูนย์กลางบริการชุมชนป่าชายเลน โดยจะเป็นที่พักของผู้ประกอบการในชุมชนที่เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของที่พักโฮมสเตย์ ทำให้ไม่เกิดการกระจายนักท่องเที่ยวลงสู่บ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชน ส่งผลต่อความไม่เข้าใจกันของสมาชิกเครือข่ายบ้านพักโฮมสเตย์และผู้ประสานงานหลักของชุมชนป่าชายเลนเอง ทั้งยังส่งผลไปถึงการประสานงานและการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึงแก่สมาชิกเครือข่ายบ้านพักอย่างต่อเนื่อง

อีกทั้งที่พักโฮมสเตย์ในชุมชนยังไม่มีค่าน่าสนใจหรือมีแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพัก เพราะในชุมชนการท่องเที่ยวยังไม่ได้มีการสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับที่พัก เพื่อดึงดูดให้คนที่มาท่องเที่ยวจะต้องพักโฮมสเตย์ ทำให้ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะเข้ามาทำกิจกรรมในช่วงเช้า คือ สปาโคลนและทานอาหารเที่ยง คือ ข้าวมันโคลนทะเล ซึ่งจะเป็นอันสิ้นสุดกิจกรรมท่องเที่ยวในวันโดยไม่มีที่พักในชุมชน

4.3.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน

1) จิบกาแฟ แลหวัน

เป็นการล่องเรือไปจิบกาแฟกลางทะเล เพิ่มดูพระอาทิตย์ขึ้น จะเป็นเวลาในช่วงเช้าตรู่ ซึ่งในช่วงกิจกรรมนี้จะทำให้ได้เห็นบรรยากาศของสิ่งแวดล้อมทางทะเลอ่าวไทย “อ่าวทองคำ” ของชุมชน เห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน ชมวิถีชีวิตของชาวประมงที่กำลังหาปลา และลากอวนกลับเข้าฝั่ง พร้อมทั้งล่องเรือชมป่าอเมซอนแดนใต้ คือ ป่าโกงกางที่อยู่ระหว่างปากคลองปากพยิงสู่ทะเล ซึ่งจะมีลักษณะเป็นน้ำกร่อย ซึ่งในระบบนิเวศป่าโกงกางนั้นมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมี มีทั้งหอย ปู ปลา และสัตว์น้ำใหญ่ ทำให้ได้ขนานนามว่า “ป่าอเมซอนแดนใต้”

2) สปาโคลนกลางทะเล และสปาโคลนบนบก

เป็นการทำสปาโคลนระหว่างที่มีการเล่นโคลนในทะเล โดยการทำสปาโคลนในทะเลเป็นการนำโคลนจากใต้ทะเลขึ้นมาพอกตัวให้ทั่วร่างกาย ซึ่งจะเป็นการทำสปาบนเรือ และสำหรับการทำสปาโคลนบนบก จะเป็นสปาทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่อยากลงทะเล ก็สามารถเลือกที่จะทำสปาโคลนบนบกได้ โดยจะพื้นที่ทำสปาให้บริการ เป็นการนำโคลนจากใต้ท้องทะเลอ่าวทองคำมาใช้ทำเป็นสปาโคลนเช่นเดียวกับสปาโคลนกลางทะเล ซึ่งการทำสปาโคลนบนบกจะมีบุคลากรทางการท่องเที่ยวบริการนวดสปาให้ ซึ่งค่าบริการจะอยู่ที่ท่านละ 350 บาท ต่อ 1 ชั่วโมง พร้อมทั้งมีอาหารว่าง คือ ชาใบโกงกางและขนมเปียกปูนใบโกงกาง

3) ฐานเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่

(1) กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเครื่องแกงใต้ บ้านแหลม หมู่ 14 เป็นกลุ่มอาชีพที่รวมกลุ่มกันโดยผู้หญิงมุสลิมหรือมุสลิมะห์ จำนวน 10 คน ในการทำเครื่องแกงใต้เพื่อใช้ประกอบ

อาหาร โดยกิจกรรมการเรียนรู้ประจำฐานวิสาหกิจชุมชนเครื่องแกงใต้ ซึ่งจะเป็นการสาธิตการทำเครื่องแกงใต้ต่าง ๆ โดยจะมีทั้งแกงกะทิ แกงเผ็ดใต้ แกงส้ม แกงมัสมั่น แกงไตปลา พร้อมกันนี้ยังมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมลงมือปฏิบัติในการทำพริกแกงร่วมด้วย นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในการร่วมทำอาหารใต้อีกด้วย เช่น แกงส้มปลากระบอก แกงไตปลา เป็นต้น ซึ่งสถานที่ในการทำกิจกรรมเรียนรู้จะเป็นพื้นที่บ้านของชาวบ้านในชุมชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยจะใช้เป็นพื้นที่ในการรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อทำเครื่องแกง และไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่มาทำกิจกรรมและมาอุดหนุนเครื่องแกง แต่ทั้งนี้ในส่วนของการทำกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดใจในการเรียนรู้ พบว่าฐานการเรียนรู้เครื่องแกงใต้ยังมีกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วม สร้างการเรียนรู้ร่วมกับนักท่องเที่ยวน้อย เนื่องจากพื้นที่ฐานเรียนรู้ยังไม่พร้อมต่อการรองรับนักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรมมากนัก อีกทั้งการประสานงานของศูนย์กลางท่องเที่ยวมายังฐานการเรียนรู้ มักจะเป็นรูปแบบที่กระชั้นชิด ไม่ได้มีการวางแผนเตรียมพร้อม ทำให้การดำเนินกิจกรรมในฐานเรียนรู้ยังไม่มีความต่อเนื่องและนักท่องเที่ยวก็มีส่วนร่วมน้อย ทำให้ไม่เกิดความน่าสนใจมากนัก

(2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสวนวัลลีย์ มีสมาชิกทั้งหมด 7 คน โดยจะเป็นกลุ่มเครือญาติและคนที่สนใจทำสวนมัลเบอร์รี่ ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านแหลม หมู่ 14 ซึ่งเป็นเครือข่ายของโฮมสเตย์ที่มีการทำสวนมัลเบอร์รี่และสวนเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งการทำโฮมสเตย์เพื่อเป็นที่พักให้แก่นักท่องเที่ยว โดยจะมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้เดินชมสวนมัลเบอร์รี่เก็บมัลเบอร์รี่ พร้อมทั้งมีการให้ความรู้จากเจ้าของสวนหรือเจ้าบ้านในการดูแล บำรุง รักษาการปลูกมัลเบอร์รี่อย่างไรให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทั้งปี จากนั้นจะมีการนำมัลเบอร์รี่ที่เก็บมานั้น ใช้ประกอบอาหาร เช่น ยำทะเลมัลเบอร์รี่ น้ำปั่นมัลเบอร์รี่ หรือแยมมัลเบอร์รี่ นอกจากนี้จะมีมัลเบอร์รี่แล้ว ยังมีผลไม้พื้นบ้านต่าง ๆ ที่อยู่ในสวนพอเพียง เช่น เสาวรส เซอร์รี่ มะกรูด มะนาว เป็นต้น พร้อมกันนี้ยังมีผักสวนครัวต่าง ๆ ที่ปลูกไว้เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาหาร โดยจะเป็นสวนเกษตรที่ปลอดสารเคมี ปลอดภัยต่อการบริโภค อีกทั้งยังมีสัตว์ต่าง ๆ มากมายที่บ้านสวนวัลลีย์ได้มีการเลี้ยงไว้ เพื่อเป็นกิจกรรมอดิเรกและเป็นตั้งสวนสัตว์ย่อม ๆ ในชุมชน เพื่อให้เด็ก ๆ ในชุมชน และคนที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมดูสัตว์นานาชนิด

(3) กลุ่มผลิตภัณฑ์ทางอวน เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนบ้านบางตง หมู่ 15 จำนวน 10 คน ที่มีความเชี่ยวชาญในการทอทางอวน มารวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์ทางอวนเพื่อจำหน่าย โดยการนำยอดโบลานที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาทำเป็นเส้นตากแห้ง ทอเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการหาปลา โดยใช้ติดที่ปลายอวนแต่ละหลัง และมีการพัฒนาจะการทำอวนมาเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เนื่องจากเล็งเห็นว่าอวนที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ควรที่จะได้รับการอนุรักษ์ไว้ จึงได้มีการนำมาพัฒนาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้แก่ กระเป๋าสานทางอวน กล่องทิวชู่สานโบลาน หมวกสานโบลาน กล่องสานโบลาน เป็นต้น สำหรับกิจกรรมการเรียนรู้ในฐานเรียนรู้ทางอวนนั้นจะเป็นการเยี่ยมชมสถานที่กลุ่มที่จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางอวนและอุดหนุนสินค้า

โดยพบว่าส่วนใหญ่ในฐานเรียนรู้อยังไม่มีกิจกรรมที่สร้างความน่าสนใจและสร้างการมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยวน้อยมาก ทำให้กิจกรรมฐานเรียนรู้อาจไม่เกิดการกระตุ้นใจให้ต้องมาเที่ยวชมมากนัก ซึ่งในการจัดการนั้น จะมีประธานกลุ่มผลิตภัณฑ์ทางอวนเป็นผู้ที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวในฐานเรียนรู้ โดยจะได้รับการประสานงานกับส่วนกลางหรือประธานของบ้านแหลมโฮมสเตย์ เพื่อเตรียมพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังไม่มีการจัดการที่เป็นระบบ พร้อมทั้งยังไม่มีการพัฒนากิจกรรมที่น่าสนใจมากขึ้นเชิงการท่องเที่ยว

(4) วิสาหกิจชุมชนแจ๊ะเหล็ม (แปรรูปไม้) เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันของชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญการแปรรูปงานไม้ 7 คน โดยคนส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่ในชุมชนป่าชายเลน และมีความเป็นเครือญาติกัน โดยลักษณะงานของกลุ่มมีการแปรรูปไม้เป็นข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทั้งเฟอร์นิเจอร์บ้านเรือน และที่สำคัญคือ การทำเรือประมง โดยจะเป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมในการมาแปรรูปไม้และการทำเรือประมง นอกจากนี้ยังมีการทำเรือประมงจำลองหรือเรือขนาดเล็ก ในการเป็นของฝากหรือของตั้งโชว์ได้ด้วย สำหรับกิจกรรมการบริการท่องเที่ยวนั้น จะเป็นการเยี่ยมชมกลุ่ม เพื่อดูการแปรรูปไม้ของกลุ่มเพียงเท่านั้น โดยจะมีสมาชิกที่ทำงานในกลุ่มคอยอธิบายลักษณะงานแปรรูปไม้เพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่เกิดการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวกับฐานการเรียนรู้เพื่อสร้างความน่าสนใจในการทำกิจกรรม

(5) ชมศาสนสถานในชุมชน คือ มัสยิดสี่ชมพู หรือมัสยิดซีตารู้อามานเป็นมัสยิดที่อยู่ในชุมชนป่าชายเลน เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีทางศาสนาต่าง ๆ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิม และบ่งบอกถึงวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มคน โดยเป็นมัสยิดที่มีการทำสีชมพูทั้งอาคารทำให้ดูโดดเด่น จนได้ขึ้นชื่อว่าเป็นมัสยิดสีชมพูและเป็นดังสถานที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวจะต้องเข้ามาเยี่ยมชม แต่ทั้งนี้สำหรับกิจกรรมการเยี่ยมชมก็ยังไม่ได้มีการอธิบายหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของมัสยิดจากผู้นำเที่ยวหรือการบอกเล่าเรื่องราวของมัสยิดอีก อีกทั้งในสถานที่มัสยิดก็ยังไม่ได้มีแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้สำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม การปฏิบัติเพื่อการเยี่ยมชมศาสนสถานที่ถูกต้อง ทำให้กิจกรรมท่องเที่ยวเยี่ยมชมมัสยิดเป็นเพียงการเดินชมเพื่อความสวยงาม ซึ่งก็ยังไม่มีการเสริมอื่น ๆ ที่จะช่วยสร้างความสนใจและการเรียนรู้ในพื้นที่มากขึ้น

(6) ท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตและการทานอาหารพื้นถิ่นในชุมชน จะเป็นการนั่งรถซาเล้งปั่นจักรยาน หรือการเดินชมชุมชน การพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชน พร้อมทั้งการจับจ่ายใช้สอยสินค้าในชุมชนตามร้านค้าต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยวในการพูดคุย ถามไถ่ชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน พร้อมทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชนอีกช่องทางหนึ่งอีกด้วย แต่ในปัจจุบันการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตไม่ได้ความนิยมและเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากนัก เนื่องจากความพร้อมของพื้นที่

ท่องเที่ยวในชุมชน และเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนยังไม่สะดวกต่อการปั่นจักรยานและการเดิน พร้อมทั้งนักท่องเที่ยวก็ยังไม่รู้จักเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน เนื่องจากการบริการท่องเที่ยวของผู้นำเที่ยว ไม่ได้มีการชี้แจงหรืออธิบายกิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้กิจกรรมท่องเที่ยวชมวิถีชุมชนไม่ได้รับความสนใจแม้ว่าจะถูกจัดไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว

(7) การเที่ยวชมวัดไพศาลสถิตย์ หมู่ 8 เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน วัดไพศาลสถิตย์ (วัดปากพิงเมืองคอน) โบสถ์เก่าแก่ที่ปกคลุมไปด้วยต้นโพธิ์ ต้นไทร ภายในมีพระประธาน พระสารีบุตรและพระโมคคัลลา เป็นที่นับถือของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งรูปแบบกิจกรรมจะเป็นการเที่ยวชม โดยมีการนั่งรถซาเล้งไปวัด แต่ในพื้นที่วัดยังไม่ได้มีกิจกรรมเรียนรู้หรือมีการชี้แนะการปฏิบัติตัวในสถานที่ท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมร่วม

4) การปลูกป่าชายเลน เป็นการทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ในการปลูกโกงกางในบริเวณป่าชายเลนที่งอกออกไปสู่ทะเล ซึ่งจะเป็นกิจกรรมที่มักจะทำพร้อมกับการล่องเรือออกไปจับการแพแลหวนในยามเช้า และเป็นกิจกรรมที่สามารถจะใช้เพื่อการทำจิตอาสาในชุมชนได้อีกด้วย พร้อมกันนี้นอกจากจะมีการลงไปปลูกโกงกางในป่าชายเลนแล้ว ยังมีการพาเก็บใบโกงกางเพื่อมาประกอบอาหารได้อีกด้วย โดยจะให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ทั้งเรื่องของประโยชน์ของป่าชายเลน โกงกางกับธรรมชาติในชุมชน และประโยชน์ของโกงกางที่ปลูกไปในแต่ละต้นนั้นส่งผลบวกต่อคนในชุมชนและธรรมชาติอย่างไรบ้าง พร้อมกับเรียนรู้การทำอาหาร คือ ใบโกงกางทอดกุ้งทะเลปูระ ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาหารยอดนิยมของชุมชนการท่องเที่ยวที่ได้นำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้ชิม พร้อมกับเรียนรู้การทำอาหารเองอีกด้วย

5) กิจกรรมผ้ามัดย้อมจากโกงกาง จะเป็นกิจกรรมที่มีการพัฒนาจากประโยชน์ของโกงกางที่เป็นมากกว่าทรัพยากรป่าชายเลน แต่สามารถนำเปลือกไม้โกงกางและใบโกงกางมาทำ “ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ” จากพืชท้องถิ่นในชุมชน ซึ่งจะมีพื้นที่จัดกิจกรรมที่ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน โดยจะมีวิทยากรสอนให้เรียนรู้วิธีการมัดให้ได้ลวดลายต่าง ๆ ที่ต้องการ ซึ่งนับได้ว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่สร้างสีสันและรอยยิ้ม เสียงหัวเราะของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี จากการที่ทุกได้พยายามในการมัดลวดลายต่าง ๆ และภูมิใจในฝีมือการมัดลวดลายของตนเอง โดยค่าใช้จ่ายในการทำผ้ามัดย้อมนั้นจะเป็นใช้ผ้าดิบขาวมาตัดขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้า โดยจะมีค่าบริการอยู่ที่ผืนละ 25 บาท ต่อ 1 คน และนักท่องเที่ยวทุกคนจะได้นำผ้าที่มัดย้อมกลับไปเป็นของที่ระลึกด้วย โดยกิจกรรมนี้จะ เป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อตึงให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน และสอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์

6) กิจกรรมทำไข่เค็มโคลน เป็นการประยุกต์ใช้โคลนทะเลมาใช้ในการพอกไข่เค็ม โดยจะมีการนำโคลนมาเป็นส่วนผสมในการพอกหมักไข่เค็ม ซึ่งรูปแบบกิจกรรมนั้นจัดในพื้นที่

ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน โดยจะมีวิทยากรมาให้ความรู้และสาธิตการทำไข่เค็มโคลน และให้นักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมทำไข่เค็มโคลน ซึ่งไข่เค็มโคลนที่นักท่องเที่ยวทำนั้นจะเป็นของฝากฟรีให้นักท่องเที่ยวนำกลับไปเป็นของฝากให้กับทุกคนนำกลับไปทานที่บ้านได้

7) กิจกรรมทำขนมเปียกปูนโกงกาง เป็นการประยุกต์ใช้ใบโกงกางมาสกัดเป็นน้ำ และผสมกับแป้งข้าวเจ้าทำขนมเปียกปูนใบโกงกาง ซึ่งเป็นขนมที่ใช้ในการทานช่วงพักระหว่างท่องเที่ยว พร้อมกับการจิบชาใบโกงกางที่เป็นชาจากใบโกงกางนำมาผ่านกระบวนการจนเป็นชาที่สามารถนำมาแช่ในน้ำและจิบเป็นชาร้อนหรือชาแบบเย็นได้ตามความชอบ โดยรูปแบบกิจกรรมนี้จะจัดในพื้นที่ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนโดยจะมีวิทยากรมาให้ความรู้และสาธิตการทำเปียกปูน และให้นักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมทำด้วยพร้อมกับการทานร่วมกัน

8) กิจกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์จากโคลน คือ สบู่โคลน โดยกิจกรรมนี้จะมีการอธิบายถึงคุณประโยชน์ของโคลนทะเลที่ได้พานักท่องเที่ยวไปทำสปาทั้งกลางทะเล และสปาบนบก พร้อมทั้งมีการสาธิตการทำสบู่โคลน และผลงานที่ทุกคนได้ทำก็จะเป็นของฝากให้ทุกคนได้นำกลับไปลองใช้ได้ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะจัดขึ้นในพื้นที่ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน แต่อย่างไรก็ตาม นักท่องเที่ยวจะต้องแจ้งให้ทราบก่อนว่าต้องที่จะเรียนรู้อะไรบ้างจากการแปรรูป เพื่อที่ทางชุมชนท่องเที่ยวจะได้จัดเตรียมได้ถูกต้อง

9) กิจกรรมเรียนรู้ระบบนิเวศทางทะเลและการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางทะเล จะเป็นกิจกรรมในรูปแบบของการเข้ามาศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนในชุมชนบ้านหน้าทัพ โดยการเดินสะพานไม้เพื่อศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน พร้อมด้วยการทำกิจกรรมปลูกป่าชายเลนในพื้นที่การท่องเที่ยวชุมชน อีกทั้งยังมีการบรรยายเกี่ยวกับระบบนิเวศทางทะเล การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางทะเล อาทิ การอนุรักษ์สัตว์ทะเล การเรียนรู้ธนาคารปูม้า การทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ เป็นต้น โดยวิทยากรการบรรยายจะเป็นประชาชนชุมชนในด้านต่าง ๆ สมาชิกในกลุ่มบ้านแหลม ฯ และกลุ่มผู้ประกอบการประมงในชุมชนที่สะดวกในการให้ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งการทำกิจกรรมนี้จะต้องมีการประสานมาก่อน เพื่อที่จะเตรียมตัวของผู้บรรยายให้พร้อม ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมนี้จะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในส่วนของการเรียนรู้เป็นหลัก ทำให้ส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวจึงไม่ค่อยนิยมทำกิจกรรมเท่าที่ควร อีกทั้งบุคลากรที่จะบรรยายหรือให้ความรู้ ยังไม่มีความพร้อมและสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้กิจกรรมนี้ในปัจจุบันจะเป็นการเดินทางชมระบบนิเวศอย่างเดียว แต่ขาดการบรรยายการให้ความรู้ หรือการทำเส้นทางการศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศที่นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเรียนรู้ได้เอง เช่น การทำป้ายให้ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ การทำป้ายแนะนำต้นไม้ต่าง ๆ ในป่าชายเลน เป็นต้น

10) กิจกรรมอาสาพัฒนาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเก็บขยะชุมชนแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การปรับปรุงทัศนียภาพแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกิจกรรมที่เน้น

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งบนบกและชายฝั่งทะเล โดยมีการทำกิจกรรมในเชิงจิตอาสาการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้มีความสวยงามมากขึ้น ในรูปแบบกิจกรรมนี้จะมีเป็นครั้งคราวตามความต้องการของนักท่องเที่ยวที่อยากทำกิจกรรม โดยไม่ได้มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แต่ในชุมชนการท่องเที่ยวบ้านแหลมโฮมสเตย์ ก็ได้พยายามสร้างกิจกรรมคัดแยกขยะให้เกิดความต่อเนื่อง โดยให้เด็ก ๆ ในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณร่องเรือ 2 ที่มีฐานะยากจน และสมาชิกร่วมกันคัดแยกขยะเพื่อเป็นต้นแบบให้ชุมชนได้ตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยสร้างกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้เห็นและปฏิบัติตาม ทั้งยังเป็นการสนับสนุนช่วยเหลือให้เด็ก ๆ ในชุมชนได้มีกิจกรรมและรายได้เป็นค่าตอบแทนจากการร่วมทำกิจกรรมเก็บขยะอีกด้วย

ซึ่งจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ ทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้มีการจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่นักท่องเที่ยว มี 2 รูปแบบดังนี้

ตารางที่ 4.2 โปรแกรมการท่องเที่ยว 1-day trip อัตราบริการ 1,050 บาท ต่อคน

เวลา	กิจกรรม
05.30 – 09.00 น.	1. ล่องเรือทำกิจกรรม “จิบกาแฟ แลหวัน ¹ ” สู่ปากอ่าวรับฟังคำบรรยายและถ่ายภาพตามอริยาศัย ล่องเรือคู่วิถีชีวิตชาวประมง เก็บใบโกงกางเพื่อนำกลับมาประกอบอาหาร นั่งเรือไปสู่แหล่งโคลนธรรมชาติ ทำกิจกรรมสปาโคลนกิจกรรมที่ห้ามพลาดเมื่อมาถึงบ้านแหลม 2. ปลุกป่าชายเลน
09.00 – 10.00 น.	กลับขึ้นสู่บ้านแหลมโฮมสเตย์ ล้างตัว และรับประทานอาหารเช้า
10.00 – 12.00 น.	เดินชมชุมชนและกิจกรรมฐานเรียนรู้ที่ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยว ได้แก่ 1) ฐานผ้ามัดย้อมโกงกาง (ผ้าเช็ดหน้าผืนใหญ่) 2) ฐานไข่เค็มโคลน 3) ฐานสปูโคลน
12.00 - 13.00 น.	2. เชิญชมผลิตภัณฑ์และสินค้าชุมชนที่จัดจำหน่าย ณ ศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลน รับประทานอาหารกลางวัน ข้าวมันทะเลโคลน (อาหารตามฤดูกาล)
13.00 - 15.30 น.	ชมวิถีชุมชน (เลือกตามความสนใจ)/ชมแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น หรือที่ใกล้เคียง

แหล่งที่มา: ปรับปรุงและพัฒนาจาก (การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 2563)

¹ แลหวัน หมายถึง มองท้องฟ้า

ตารางที่ 4.3 โปรแกรมการท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน ราคา 1,850 บาท

เวลา	กิจกรรม
วันที่ 1	
16.00 น.	ลูกค้าเดินทางถึงชุมชนป่าชายเลน รับ Welcome Drink น้ำมัลเบอร์รี่ น้ำมะพร้าวอ่อน หรือน้ำผลไม้ตามฤดูกาล ก่อนเข้าที่พัก
17.00 น.	รับประทานอาหารเย็น
19.00 น.	สัมผัสความเป็นอยู่ของวิถีชุมชนในยามเย็น ทานอาหารเย็นในร้านอาหารชุมชน หรืออาหารในโฮมสเตย์ตามความต้องการลูกค้า (อาจจะโชคดีได้ชมหิ่งห้อยในบางวันที่โอกาสเหมาะสม)
21.00 น.	ลูกค้าพักผ่อน เข้านอน
วันที่ 2	
5.00 น.	ลูกค้าตื่นทำภารกิจส่วนตัว
5.30 - 09.00 น.	1. ล่องเรือทำกิจกรรม “จับกาแฟ แลหวัน” สู่ปากอ่าวรับฟังคำบรรยายและถ่ายภาพตามอธยาศัย ล่องเรือดูวิถีชีวิตชาวประมง เช่น การจับปลา วางอวน งามหอย เป็นต้นล่องเรือสู่ป่ามรกต ชมบรรยากาศป่าโกงกางที่อุดมสมบูรณ์เก็บใบโกงกางเพื่อนำกลับมาประกอบอาหาร นั่งเรือไปสู่แหล่งโคลนธรรมชาติ ทำกิจกรรมสปาโคลนกิจกรรมที่ห้ามพลาดเมื่อมาถึงชุมชนป่าชายเลน วางโคลนกลางเรือทำสปาบนเรือสร้างประสบการณ์แปลกใหม่
	2. ปลุกป่าชายเลน
09.00 - 11.00 น.	กลับสู่ชุมชนป่าชายเลน ล้างตัวและพักผ่อนตามอธยาศัย
12.00 - 13.30 น.	รับประทานอาหารเที่ยง (ข้าวมันทะเลโคลน) อาหารตามฤดูกาล
13.30 น.- 15.30 น.	ชมวิถีชุมชนและฐานเรียนรู้ (เลือกตามความสนใจ)
16.00 น.	ลูกค้าเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

แหล่งที่มา: ปรับปรุงและพัฒนาจาก (การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 2563)

- * หมายเหตุ 1. กิจกรรมอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม และความต้องการของลูกค้า
2. ลูกค้าอายุ 5 -10 ปีคิดครึ่งราคาและลูกค้าอายุต่ำกว่า 5 ปีไม่คิดค่าบริการ
 3. บริการที่ได้รับ ได้แก่ เรือทำกิจกรรม บริการรถซาเล้ง ประกันชีวิต

ทั้งนี้ในการมาท่องเที่ยวในชุมชน แม้ว่าจะมีโปรแกรมการท่องเที่ยววางไว้เป็นแผนการท่องเที่ยวแล้ว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถึงเวลาในการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถที่จะปรับเปลี่ยน

กิจกรรมหรือเวลาได้ตามความเหมาะสมและความต้องการในการท่องเที่ยว โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องอยู่ในขอบเขตที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ และอยู่ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชนการท่องเที่ยว ซึ่งในกรณีนี้นักท่องเที่ยวจะต้องเข้าใจถึงบริบทและรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนวิถีมุสลิม เพื่อประกอบการตัดสินใจในการท่องเที่ยวและเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวตามช่วงวันเวลาดังกล่าว

ซึ่งจากการศึกษากิจกรรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว พบว่ากิจกรรมที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่สนใจทำมากที่สุด จะเป็นกิจกรรมในช่วงเช้า คือ กิจกรรมจับแพ แลทวันและสปาโคลน และจะเริ่มลดความสนใจลงในกิจกรรมตั้งแต่ช่วงการชมวิถีชุมชน และฐานเรียนรู้ต่าง ๆ ทำให้กิจกรรมในช่วงอื่น ๆ ที่ถูกจัดขึ้นตามโปรแกรมไม่ได้รับความสนใจ ทั้งนี้โปรแกรมการท่องเที่ยวยังไม่มีกิจกรรมทางเลือกที่หลากหลาย หรือมีการสร้างกิจกรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจเพิ่มเติมให้นักท่องเที่ยวได้เลือกทำ เพื่อเป็นการดึงให้นักท่องเที่ยวอยู่ต่อในชุมชนเพื่อพักโฮมสเตย์และทำกิจกรรมได้มากขึ้น

นอกจากนี้เนื่องจากชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ โดยมีสภาพภูมิอากาศ 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูมรสุมหรือฤดูฝน ดังนั้นการท่องเที่ยวในแต่ละช่วงเดือนก็จะมีมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมไปตามความเหมาะสมกับช่วงฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังคงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชุมชนป่าชายเลนเหมือนเดิม โดยจากการศึกษาได้มีการจัดทำปฏิทินการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามฤดูกาล โดยได้มีการแบ่งช่วงเวลาของการท่องเที่ยวตามช่วงเดือน ประกอบไปด้วย ฤดูกาล อาชีพในชุมชน กิจกรรมท่องเที่ยว ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ตารางที่ 4.4 ฤดูกาลท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

เดือน	ฤดูกาล	กิจกรรมท่องเที่ยว/ชมวิถีชุมชน
มกราคม	ช่วงหน้ามรสุม มีลมฝน	การทำสปาโคลนในร่มหรือบนบก /การทำสวนมัลเบอร์รี่ / ล่องเรือ/อาหารตามฤดูกาล คือ กุ้งและปลากด/ชมวิถีชุมชน
กุมภาพันธ์	ช่วงหน้าฝน	การทำสปาโคลนในร่มหรือบนบก /การทำสวนมัลเบอร์รี่ / ล่องเรือ/อาหารตามฤดูกาล คือ กุ้ง ปลาหมึกและปลากด/ชมวิถีชุมชน
มีนาคม	ฤดูร้อน (เป็นช่วงของการท่องเที่ยว)	ล่องเรือสปาโคลน /การทำสวนมัลเบอร์รี่ /ล่องเรือ/ ปลุกป่า โกงกาง/อาหารตามฤดูกาล คือ ปู หอย กุ้ง กุ้ง ปลาหมึกและปลากด/ชมวิถีชุมชน

เดือน	ฤดูกาล	กิจกรรมท่องเที่ยว/ชมวิถีชุมชน
เมษายน- กันยายน	ฤดูร้อน (เป็นช่วงของ การท่องเที่ยว)	ล่องเรือสปีดโบ๊ต / การทำสวนมัลเบอร์รี่ / ล่องเรือ/ ปลูกป่า โกก้าง/อาหารตามฤดูกาล คือ ปู หอย กุ้ง กุ้ง ปลาหมึก ปลาตุ๋นทะเลและปลากด/ชมวิถีชุมชน
ตุลาคม		การทำสปีดโบ๊ตกลางทะเลและกิจกรรมการเล่นโคลนใน ทะเล / การทำสวนมัลเบอร์รี่ / ล่องเรือ/ ปลูกป่าโกก้าง/ อาหารตามฤดูกาล คือ ปู หอย ปลาหมึก ปลาตุ๋นทะเลและ ปลากด/บุฟเฟ่ต์กุ้งและกุ้งทะเล/ชมวิถีชุมชน
พฤศจิกายน	ช่วงหน้ามรสุม มีลมฝน	การทำสปีดโบ๊ตในร่มหรือบนบก (ออกทะเลตามความ เหมาะสมของสภาพอากาศ) / สวนมัลเบอร์รี่/อาหารตาม ฤดูกาล คือ บลูแมงกานีส กุ้ง ประกระพง ปลากด ปลาเกะ ปลา จวด/ชมวิถีชุมชน
ธันวาคม	ช่วงหน้ามรสุม มีลมฝน	การทำสปีดโบ๊ตในร่มหรือบนบก (ออกทะเลตามความ เหมาะสมของสภาพอากาศ) / สวนมัลเบอร์รี่/อาหารตาม ฤดูกาล คือ บลูแมงกานีส กุ้ง ประกระพง ปลากด ปลาเกะ ปลา จวด/ชมวิถีชุมชน

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

จากตารางฤดูกาลท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จะเป็นปฏิทินให้ชุมชนได้วางแผนการจัด
กิจกรรมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ตรงตามฤดูกาล ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถที่จะศึกษาและทำ
ความเข้าใจในแต่ละช่วงของฤดูกาลท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกท่องเที่ยวและกิจกรรมได้
โดยกิจกรรมอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลและความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ

4.3.4 สิ่งดึงดูดใจ

กิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ พบว่า มีสิ่งดึงดูดใจที่ทำให้คนมาเที่ยวในชุมชน
การท่องเที่ยวแห่งนี้ คือ อาหารที่สื่อถึงความเป็นชุมชนป่าชายเลนโดยมีการประยุกต์และทำให้
สอดคล้องกับโคลนทะเลอ่าวทองคำ คือ ข้าวมันโคลนทะเล โดยจะมีการทานข้าวมันโคลนทะเลพร้อม
กับอาหารทะเลตามฤดูกาล ได้แก่ กุ้งทอดเหมะปุระใบโกก้าง แกงใต้ตามฤดูกาล และยำรวมทะเลมัล
เบอร์รี่ โดยเป็นอาหารที่เป็นการสนับสนุนสินค้าในชุมชน โดยมีแนวคิดที่ว่า “ใช้ของชุมชน กินของ

ชุมชน เน้นตามฤดูกาล ผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น” เพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน เป็นการกระจายประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง

นอกจากอาหารที่เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนแล้วนั้น ยังมีกิจกรรมที่เป็นจุดเด่นเพื่อดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวทุกเพศทุกวัย คือ กิจกรรมจิบกาแฟ แลหวัน ที่นับว่าเป็นกิจกรรมที่ทุกคนจะต้องได้สัมผัส และจะต้องให้เวลาในการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ โดยกิจกรรม จิบกาแฟ แลหวัน จะเป็นการล่องเรือไปจิบกาแฟกลางทะเล ดูวิถีชีวิตชาวประมงในการหาปลา และทำกิจกรรมสปาโคลนกลางทะเล จะเป็นการทำสปาโคลนระหว่างที่มีการเล่นโคลนในทะเลและการจิบกาแฟไปพร้อมกัน

ซึ่งจากสิ่งดึงดูดใจดังกล่าวที่กล่าวมาข้างต้น เป็นสิ่งที่มีการพัฒนามาจากคนในชุมชนที่ร่วมกันคิดขึ้นมาเพื่อสร้างความแปลกใหม่ในชุมชนท่องเที่ยวทั้งในด้านของอาหารและกิจกรรมท่องเที่ยว โดยอธิบายถึงความสำคัญของอาหารและกิจกรรม ได้ดังนี้

1) ข้าวมันโคลนทะเล จะเป็นอาหารที่ประยุกต์จากข้าวมันทั่วไปให้เป็นข้าวมันที่มีสีดำจากดีหมึกกระดองเพื่อทำให้สอดคล้องกับโคลนทะเลสีดำที่เป็นกิจกรรมหลักของชุมชนการท่องเที่ยว พร้อมกันนี้ก็มีการนำใบโงก่างมาชุบแป้งทอดโดยมีกุ้งอยู่บนใบโงก่าง เป็นเมนู โงก่างทอดกุ้งทะเลปูระ ซึ่งจะทานคู่กับข้าวมันทะเลโคลน โดยเป็นเมนูอาหารที่ชุมชนพยายามดึงมาจากทรัพยากรในชุมชนมาสร้างจุดเด่นและให้เห็นความสำคัญของโงก่างที่มีมากกว่าทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังสามารถเป็นอาหารได้อีกด้วย

2) สปาโคลน จะเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่มีการก่อเกิดแนวคิดนี้จากการที่มี นายเลาะ (นามสมมุติ) ได้พยายามคิดหากิจกรรมเพิ่มเติมให้นักท่องเที่ยวทำระหว่างที่ล่องเรือออกไปจิบกาแฟ แลหวัน โดยการนำโคลนจากใต้ทะเลขึ้นมาโยนเล่น และทาตามตัวให้เป็นกิจกรรมแก่นักท่องเที่ยว โดยเริ่มทดลองจากการเล่นด้วยตัวเอง จนนำมาสู่การศึกษาวิจัยของนักวิจัยท่านหนึ่งจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเข้ามาท่องเที่ยวแล้วพบว่าโคลนบ้านแหลมโฮมสเตย์แห่งนี้ มีความเนียนละเอียดและไม่มีกลิ่น จึงได้นำโคลนไปวิจัย จนพบว่า เป็นโคลนที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุธรรมชาติสำคัญต่อร่างกายและมีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาของชุมชน คือ มีการใช้โคลนทะเลมาพอกผิวบริเวณที่เป็นโรคผิวหนังเพื่อรักษาโรค กลาก เกลื้อน และนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นมา จึงมีการนำโคลนเข้ามาสู่กิจกรรมการท่องเที่ยว

3) ขนมเปียกปูนใบโงก่าง จะเป็นการคิดค้นการพัฒนาด้านอาหารจากการที่ชุมชนมีทุนเรื่องการทำขนมพื้นบ้านอยู่แล้ว และใบโงก่างก็สามารถที่จะทานได้ จึงมีการประยุกต์การสกัดน้ำตาลจากใบโงก่างเป็นส่วนผสมของขนมเปียกปูนให้มีสีเหมือนผ้ามัดย้อมโงก่าง โดยพยายามเชื่อมโยงให้สอดคล้องกับกิจกรรมในชุมชน

4) ยำมัลเบอร์รี่ทะเลรวม เป็นการประยุกต์เมนูอาหารใหม่ ๆ โดยการนำผลไม้ที่มีจากสวนของชาวบ้านในชุมชนที่เป็นเครือข่ายบ้านแหลมโฮมสเตย์ มาผสมผสานกับอาหารทะเลที่เป็นของดี

ของชุมชนชายฝั่งทะเลที่มีความสด มาสู่การทำเมนูยำมีลเบอร์รี่ทะเลรวม ที่มี กุ้ง กุ้ง ปู เป็นส่วนผสมหลักและมีลเบอร์รี่เป็นจุดเด่นที่ชูรสชาติความเปรี้ยวหวานของเมนูยำ

5) น้ำปั่นมะม่วงเบาน้ำปลาหวาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเมนูใหม่ที่ชุมชนพัฒนาขึ้นจากผลไม้ในท้องถิ่น คือ มะม่วงเบา ที่สามารถนำมาประกอบอาหารทั้งคาวและหวานได้ โดยในเมนูนี้ น้ำปั่นมะม่วงเบาน้ำปลาหวาน เป็นการนำมะม่วงเบาปั่นและราดหน้าด้วยน้ำปลาหวานที่ทำมาจากกะปิแท้ของชุมชน จะได้รสชาติที่ให้อรรถรสความเปรี้ยวของมะม่วงเบา และอมหวานด้วยกะปิน้ำปลาหวาน พร้อมกลิ่นที่หอมอร่อยอย่างลงตัว

จากกิจกรรมที่สร้างแรงดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสิ่งดึงดูดใจส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในช่วงยามเช้าและอาหารพื้นถิ่นในชุมชน ตั้งแต่การจับกาแพ แลหวัน ต่อด้วยกิจกรรมสปาโคลน ร่องเรือดูวิถีชีวิตชาวประมง และมาสิ้นสุดที่กิจกรรมการท่องเที่ยวอาหาร คือ ข้าวมันโคลนทะเล และอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาลที่ความเป็นถิ่นใต้แท้ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการกระจุกตัวที่จุดเดียวและอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น คือ กิจกรรมสปาโคลนและการจับกาแพ แลหวัน โดยที่ไม่ได้มีการกระจายกิจกรรมไปยังชุมชนเท่าที่ควร ทั้งยังไม่สามารถที่จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวอยู่ทำกิจกรรมต่อกับชุมชนจนถึงการเข้าพักร่วมกับโฮมสเตย์ในชุมชนได้ ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนป่าชายเลนยังไม่ได้มีการสร้างกิจกรรมหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่จะช่วยดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวอยู่ทำกิจกรรมในชุมชนทั้งวันเพื่อเป็นการกระจายการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยนั้น ส่งผลต่อกิจกรรมบริการท่องเที่ยวในส่วนอื่น ๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจและถูกลดการบริการลง อาทิ บ้านพักโฮมสเตย์ กิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน เป็นต้น ดังนั้นการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน ควรมีการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ให้คนอยู่ในชุมชนมากขึ้น โดยอาจจะออกแบบกิจกรรมที่หลากหลายตลอดจนภาคีค่า เช่น การตกปลาหมึก/ กิจกรรมอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน โดยมีผู้นำเที่ยวคอยอธิบายหรือชี้แนะกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความน่าสนใจมากขึ้น

4.3.5 คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการศึกษาสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การวางแผนงาน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีการดำเนินงานโดยมีผู้นำหรือประธานกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน เป็นผู้วางแผนงานและประสานงานเป็นหลัก มีลักษณะของการวางแผนตามหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย ซึ่งในระบบการดำเนินงานของชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ จะไม่ได้มีการวางแผนการดำเนินงานไว้อย่างเป็นระบบที่เป็นแผนงานต่อปีหรือแผนงานต่อเดือน ซึ่ง

การทำงานเพื่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนจะดำเนินการไปตามธรรมชาติ โดยยึดรูปแบบการวางแผนงานตามกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวต้องการเป็นครั้งคราวหรือเป็นวัน ทำให้การดำเนินงานของคณะกรรมการท่องเที่ยวไม่ได้มีแผนงานอย่างเป็นรูปแบบ แต่จะต้องรอรับคำสั่งและการประสานงานจากประธานกลุ่มเป็นหลักเท่านั้น

ในรูปแบบการวางแผนที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวและรายวันเมื่อมีการรับนักท่องเที่ยว นั้น จากการศึกษาการวางแผนงานของชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ สามารถอธิบายกระบวนการได้ดังนี้

(1) ประสานงานกับนักท่องเที่ยวโดยประธานกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน คือ นายเลาะ (นามสมมุติ) ที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงานและการกระจายงานแก่สมาชิก เครือข่ายและคณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชน

(2) ชี้แจงและอธิบายถึงการท่องเที่ยวในชุมชนแก่นักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน เพื่อที่เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจแก่นักท่องเที่ยวในการเข้ามาเที่ยวในชุมชน พร้อมทั้งยังเป็นการคัดเลือกนักท่องเที่ยวอยากเข้ามาเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเข้าใจบริบทชุมชนอย่างแท้จริง

(3) ประสานงานคณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน โดยส่วนใหญ่จะเป็นการประสานงานที่เร่งด่วน กระชั้นชิด โดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า

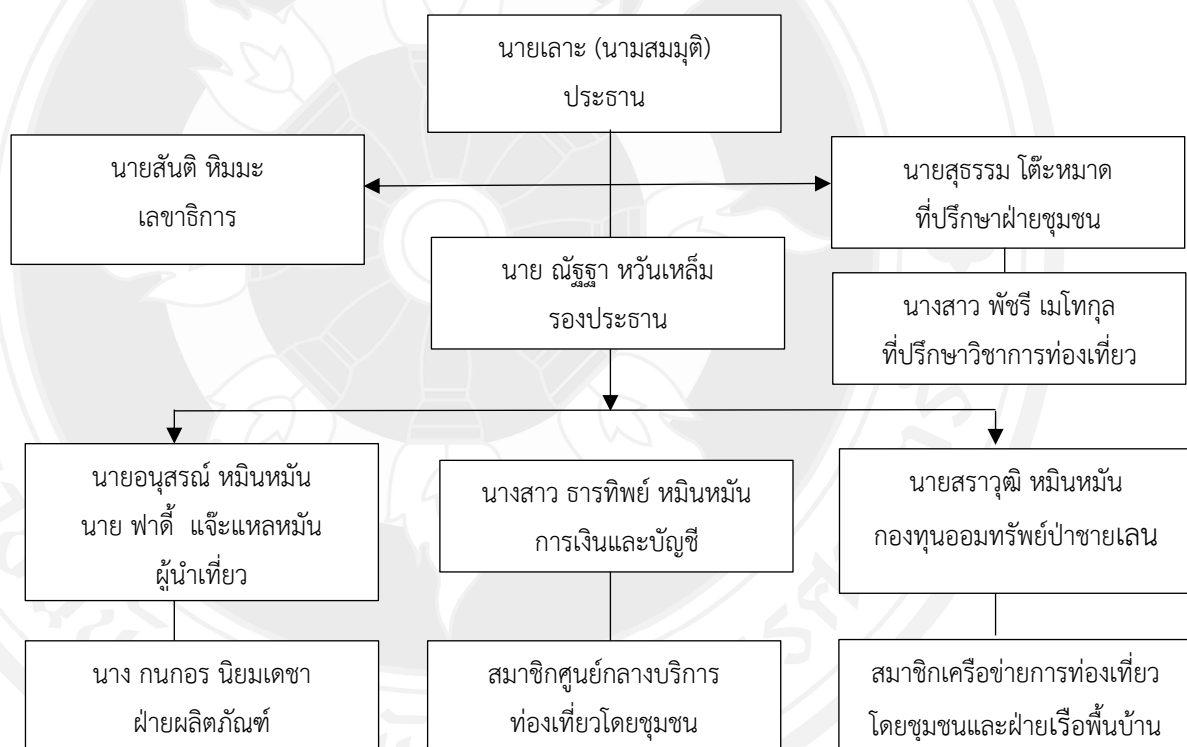
ทั้งนี้เนื่องจากนักท่องเที่ยวจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ทำให้การวางแผนงานมักมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นการวางแผนงานขององค์กรจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และความเหมาะสมในช่วงเวลานั้น ๆ ทั้งโอกาส สถานที่ เวลา บุคลากร และการมีส่วนร่วม ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่าการวางแผนงานยังมีลักษณะที่เร่งด่วนและมีการใช้รูปแบบการจัดการจากบนลงล่างไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า แต่จะทำงานโดยมีประธานกลุ่มเป็นคนวางแผนงานหลักเพียงผู้เดียว ทำให้ความเข้าใจร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานไม่มีความเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกันได้ ส่งผลให้มีอุปสรรคในการปฏิบัติงานและความไม่พร้อมในการดำเนินงานกิจกรรมได้ ประกอบกับการดำเนินงานนั้นไม่ได้มีการประชุมหรือวางแผนร่วมกันทั้งก่อนและหลังการดำเนินการรับนักท่องเที่ยว เพื่อการสะท้อนความคิดเห็นในการจัดการท่องเที่ยวและการทบทวนประเมินกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ละครั้ง ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจในการดำเนินงานในทิศทางเดียวกันอย่างชัดเจน

2) การประสานงานและการจัดการบุคคล

คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดโครงสร้างกลุ่ม โดยมีการแบ่งบทบาทอำนาจหน้าที่แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีแนวคิดที่ว่า ทุกคนสามารถที่จะหนุนเสริมช่วยเหลืองานกันได้ ซึ่งโครงสร้างองค์กรเป็นเพียงกรอบแนวทางในการประสานงานและการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ แต่อย่างไรก็ตามจะเน้นสถานการณ์ในการทำงานและความสะดวกในการ

ประธานงานหลัก ทั้งนี้ชุมชนป่าชายเลนได้มีการจัดโครงสร้างองค์กรโดยจัดวางบทบาทหน้าที่ออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ ตามความถนัดของสมาชิกแต่ละคน พร้อมทั้งมีการจัดสรรบุคลากรเข้ามาทำงาน โดยการเลือกตามความสามารถ ความชอบ และความพร้อม โดยมีสมาชิกเครือข่ายในกลุ่มองค์กรทั้งหมด 50 คน ประกอบด้วย

- (1) คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 10 คน
- (2) สมาชิกเรือประมงพื้นบ้าน จำนวน 25 คน สมาชิกเรือทั่วไปรายวัน 5 คน
- (3) สมาชิกกลุ่มบริการศูนย์กลางการท่องเที่ยว ได้แก่ แม่บ้าน แม่ครัว จำนวน 3 คน
- (4) สมาชิกเครือข่ายฝ่ายต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 13 คน ได้แก่ บ้านพักโฮมสเตย์ 4 คน ฐานการเรียนรู้ 4 คน ตำรวจอาสาในชุมชน 1 คน ประกันภัย 1 คน สป่าโคลน 1 คน ฝ่ายดูแลต้นกล้าโกงกาง 1 คน และฝ่ายปรับปรุงภูมิทัศน์ 1 คน

ภาพที่ 4.2 โครงสร้างคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

จากแผนภาพโครงสร้างคณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน สามารถอธิบายได้ดังนี้

- 1) ประธาน มีบทบาทในการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบการดำเนินงานภายในชุมชนการท่องเที่ยวทุกทั้งหมัดตั้งแต่การประสานงาน วางแผนการทำกิจกรรม พร้อมด้วยการกระจายงานต่าง ๆ

สู่สมาชิกในองค์กรและชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นผู้เชื่อมโยงสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ซึ่งประธานจะมีบทบาททั้งหมดในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2) รองประธาน มีหน้าที่ในการรับงานจากประธาน แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วรองประธานจะไม่ได้มีบทบาทมากนัก เพราะส่วนใหญ่การจัดการทั้งหมดจะอยู่ที่ประธานเท่านั้น

3) ที่ปรึกษาฝ่ายชุมชน มีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาฝ่ายชุมชนโดยเป็นผู้ประสานงานกิจกรรมระหว่างชุมชนกับกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน แต่ทั้งนี้บทบาทของที่ปรึกษาฝ่ายชุมชนเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มการท่องเที่ยวลดลง ทำให้ช่องทางในการเข้ามาร่วมในการท่องเที่ยวน้อย และไม่เกิดการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน อย่างชัดเจนในมิติของชุมชน แม้ว่าชุมชนจะพร้อมให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวและให้ความร่วมมือในการพัฒนาร่วมก็ตาม

4) ที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาเชิงวิชาการวางแผนการขับเคลื่อนงานกิจกรรมองค์กร การเข้าถึงแหล่งโอกาสการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เกิดคุณค่าที่สูงขึ้น

5) การเงิน บัญชี มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ตั้งแต่ค่าใช้จ่ายในการเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การท่องเที่ยว เพื่อรวบรวมเป็นค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรม โดยจะมีผู้รับผิดชอบด้านการเงิน 1 คนในการประสานเรื่องค่าใช้จ่ายกับนักท่องเที่ยว แต่ในด้านเอกสารหรือการจัดการเงินและบัญชีอย่างเป็นระบบนั้น พบว่า ในกลุ่มยังไม่มีการทำบัญชีรายรับรายจ่าย การบันทึกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ซึ่งในดำเนินงานการเงินและบัญชีของกลุ่มนั้น จะเป็นการรวบรวมและรับเงินจากนักท่องเที่ยวในแต่ละกรุ๊ปทันทีและนำเงินไปแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในแต่ละวัน จะมีประธานกลุ่มเป็นผู้จัดการเรื่องการกระจายเงินและค่าใช้จ่ายให้สมาชิกที่มาร่วมส่วนร่วมในการท่องเที่ยว โดยไม่มีการทำบันทึกไว้ ทำให้ในแต่ละเดือน หรือแต่ละปี ไม่มีสถิติของรายได้ที่ชัดเจน และการบันทึกอย่างชัดเจน ที่จะสามารถตรวจสอบได้

6) เลขานุการ มีบทบาทหน้าที่ในเป็นผู้ช่วยประธานกลุ่ม และเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งถือว่ายังไม่มีบทบาทที่ชัดเจน เพราะส่วนใหญ่การดำเนินงานจะให้ประธานเป็นผู้รับผิดชอบเพียงคนเดียวเป็นหลัก

7) ฝ่ายนำเที่ยว (มัคคุเทศน์) มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำเที่ยวและการบรรยายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว แต่ในกลุ่มการท่องเที่ยวบ้านแหลมโฮมสเตย์ พบว่า ผู้นำเที่ยวยังมีบทบาทน้อยมากในการบรรยายชี้แนะและให้ความรู้ในการท่องเที่ยว เพื่อสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ท่องเที่ยวอย่างสนุกสนาน อีกทั้งจำนวนของผู้นำเที่ยวยังไม่ทั่วถึงต่อการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้การท่องเที่ยวแต่ละครั้งนักท่องเที่ยวไม่สามารถที่จะได้รับการบริการได้อย่างเต็มที่ในด้านการบรรยายหรือการใช้ความรู้และสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว

8) ฝ่ายผลิตภัณฑ์ มีหน้าที่ในการดูแลและพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ ผลิตภัณฑ์จากโคลนทะเล ผลิตภัณฑ์จากโกงกาง โดยจะมีการรับผิดชอบทั้งเรื่องของการผลิตจำหน่าย และการทำบันทึกการขาย และนำเงินจากการขายผลิตภัณฑ์มาส่วนหนึ่งมาเป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และจ่ายค่าตอบแทนบุคลากรทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ

9) กองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน ทำหน้าที่ในการดูแลกองทุนเงินออมของสมาชิกเดือนละ 50 บาท และออมเงิน 3% จากรายได้ของการท่องเที่ยวในแต่ละฝ่ายเข้ากองทุน โดยมีการนำเงินกองทุนมาใช้ในการสนับสนุนช่วยเหลือสมาชิกในกองทุนที่เดือนร้อน และนำเงินส่วนหนึ่งมาใช้จัดสวัสดิการต่าง ๆ ในชุมชน เช่น จัดกิจกรรมวันเด็ก ตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ อาทิ ภัยน้ำท่วม ทางกองทุนก็จะมีการนำเงินจากกองทุน มาซื้อของเพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน โดยจะมีการประชาสัมพันธ์ผ่านประธานกลุ่มและสมาชิกในเครือข่ายไปยังผู้ที่เดือนร้อนในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงให้สามารถเข้ามารับสิ่งของช่วยเหลือ ณ ที่ทำการศูนย์บริการกลางการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน

10) สมาชิกกลุ่มบริการศูนย์กลางการท่องเที่ยว ได้แก่ แม่บ้านดูแลสถานที่ แม่ครัว จำนวน 3 คน จะดูแลรับผิดชอบในเรื่องการเตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งเรื่องสถานที่ศูนย์กลางบริการบ้านแหลมฯ ด้านอาหาร ความสะอาดในพื้นที่ โดยจะเป็นกลุ่มแม่บ้านในชุมชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกทำงานด้วย โดยจะมีค่าตอบแทนเป็นรายวัน วันละ 200-300 บาท

11) สมาชิกเครือข่ายฝ่ายต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ บ้านพักโฮมสเตย์ 4 คน ฐานการเรียนรู้ 4 คน ตำรวจอาสาในชุมชน 1 คน ประกันภัย 1 คน สปาโคลน 1 คน ฝ่ายดูแลต้นกล้าโกงกาง 1 คน ฝ่ายปรับปรุงภูมิทัศน์ 1 คน และฝ่ายเรือประมง 30 คน แต่ละฝ่ายจะมีการประสานงานและการกระจายงานจากประธานกลุ่มเพียงอย่างเดียวเพื่อรับนักท่องเที่ยว ทำให้บางครั้งการประสานงานและการกระจายงานยังไม่ทั่วถึงแก่สมาชิกทุกคน ทั้งนี้การดำเนินงานยังไม่มีสร้างสร้างความเข้าใจร่วมและมีการวางแผนงานกันล่วงหน้า ดังนั้นจึงทำให้การทำงานกับสมาชิกเครือข่ายจะถูกสั่งการจากประธานเพียงผู้เดียวเท่านั้น โดยสมาชิกทำหน้าที่ในการรับงานและปฏิบัติตาม

จากแผนผังโครงสร้างของกลุ่มจะเห็นได้ว่า การดำเนินงานส่วนใหญ่ทั้งเรื่องของการประสานงานและการกระจายงานจะอยู่ที่ประธานเป็นหลัก โดยสมาชิกในโครงสร้างทำหน้าที่รับผิดชอบในบทบาทงานของตัวเองและรับผิดชอบปฏิบัติงานเท่านั้น ซึ่งในโครงสร้างพบว่า ส่วนใหญ่คณะกรรมการหลักนั้นจะมีการกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มเดียวที่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน ทำให้เห็นถึงการกระจายงานไปยังเครือข่ายฝ่ายต่าง ๆ มีน้อยมาก และยากที่จะตรวจสอบถึงระบบการทำงานได้ ทั้งนี้ในส่วนของบทบาทหน้าที่การทำงานของแต่ละฝ่ายก็ยังไม่ชัดเจน และยังไม่ได้มีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ เพราะทุกอย่างจะต้องรอคำสั่งงานจากประธานเพียงคนเดียวเท่านั้น

3. การกำกับดูแลระบบงาน

การกำกับดูแลระบบงานให้เป็นไปตามแผนงานการท่องเที่ยงของคณะกรรมการท่องเที่ยงโดยชุมชนป่าชายเลนนั้น ได้มีการดูแลระบบงานทั้งหมดโดยผู้นำหรือประธานกลุ่มเป็นหลักที่เป็นทั้งผู้รับงานและกระจายงานสู่สมาชิกและชุมชน ทั้งนี้เนื่องด้วยกลุ่มการท่องเที่ยงโดยชุมชนไม่ได้มีแผนงานที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็นกรอบในการดำเนินงาน แต่จะมีเพียงแค่เป้าหมายหลักของการทำงานเพื่อการนำไปสู่การท่องเที่ยงโดยชุมชนร่วมกัน คือ “สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เกิดการพัฒนาลิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจอย่างทั่วถึงสมดุล” ทำให้การกำกับดูแลงานจะเป็นการจัดการให้สมาชิกทำงานร่วมกันให้เป็นไปตามแผนการรับนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้งแตกต่างกันไป ซึ่งตัวผู้นำมีการใช้ความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นและบทบาทในการเป็นผู้นำมาใช้ในการจูงใจคนในการทำงานแต่ละครั้ง ทั้งนี้ในขณะที่เดียวกันประธานก็ได้พยายามดึงบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในองค์กรอีกด้วย โดยการหาจุดร่วมในการทำงานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ทำให้การทำงานแต่ละครั้งมีการปรับเปลี่ยนบุคคลทำงานตลอดเวลา แต่จะมีแกนนำหลักหรือฝ่ายงานหลักขององค์กรที่อยู่ประจำในหน้าที่นั้น ๆ

อย่างไรก็ตามในการทำงานลักษณะนี้ แม้ว่าสมาชิกทุกคนในกลุ่มได้มอบหมายให้ประธานกลุ่มเป็นผู้ดูแลเป็นหลัก โดยมาจากการที่ทุกคนมีความเชื่อมั่น เชื่อถือ พร้อมกันนี้ประธานกลุ่มก็มีภาวะความเป็นผู้นำสูง ที่แสดงออกให้สมาชิกได้เห็นและเกิดความไว้วางใจ คือ การมีจิตอาสา เสียสละ การกล้าแสดงออก ซึ่งในบางช่วงเวลากำกับดูแลงานในลักษณะนี้อาจจะเป็นจุดแข็งจากการที่มีผู้นำหลักเพียงคนเดียวเพื่อจะสามารถจัดการและควบคุมทุกอย่างได้ง่าย แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นจุดอ่อนในการกระจายงาน การประสานงาน การสร้างความเข้าใจร่วมกันของสมาชิกการท่องเที่ยงต่อการจัดการที่ไม่ต่อเนื่องกัน ทำให้ไม่มีการส่งต่อหรือถ่ายทอดงานสู่กลุ่มคนหรือคนรุ่นอื่น ๆ เพื่อมาสานต่อการขับเคลื่อนการท่องเที่ยงชุมชนที่ยั่งยืนได้ หากต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงบุคคลในองค์กรในอนาคต

4. การตรวจสอบ แก้ไขข้อบกพร่อง ประเมินผลเพื่อการปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยง

การตรวจสอบเพื่อการแก้ไข และพัฒนาการจัดการท่องเที่ยงโดยชุมชนของชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้นั้น ไม่ได้มีการวางแผนเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาที่ชัดเจนถึงกระบวนการและรูปแบบ โดยในการตรวจสอบเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของการจัดการท่องเที่ยงนั้นจะเป็นไปตามการรับคำแนะนำจากการบริการนักท่องเที่ยวที่สะท้อนมายังคณะกรรมการการท่องเที่ยงโดยชุมชนป่าชายเลน เพื่อนำไปปรับปรุงในการจัดการท่องเที่ยงครั้งต่อไป ทั้งนี้ในการดำเนินงานเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยงนั้นก็จะมีประธานกลุ่มเป็นหลักในการชี้แนะและตรวจสอบกันเอง ซึ่งจะเป็นคนที่จะกระตุ้นให้สมาชิกแต่ละฝ่ายไปพัฒนากิจกรรม พัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยงให้ดีขึ้นตามการแนะนำ แต่ในส่วนของการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยงโดยชุมชนนั้นยังถือว่ามีน้อยมาก ทั้งนี้

เนื่องจากกลุ่มการท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่ได้มีการวางแผนทบทวนแผนงานกันทั้งก่อนการดำเนินงานและหลังการปฏิบัติงาน ทำให้ความสำคัญของการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลดน้อยลง

5. ระบบกลไกดำเนินงาน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ได้มีกลไกในการดำเนินงานโดยการกำหนดหลักการปฏิบัติงานในการบริการท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิก การจัดการเงินกองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลนและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นหลักในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แม้ว่าจะไม่ได้เป็นระบบที่มีความชัดเจนมากนัก ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

1) หลักการปฏิบัติในการบริการการท่องเที่ยว ดังนี้

ตารางที่ 4.5 หลักการปฏิบัติในการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน

หลักการปฏิบัติในการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน
<p>1. รับนักท่องเที่ยวมาเที่ยวเหมือนมาบ้านญาติ ต้องสร้างความเข้าใจร่วมและรู้สึกร่วมกันกับนักท่องเที่ยวว่าเราเป็นเสมือนญาติพี่น้องกัน การเรียนรู้กัน เพราะจะทำให้เกิดความสุขทางใจที่มีความยั่งยืนกว่ารายได้ อย่าคิดว่านักท่องเที่ยวคือเหยื่อที่เราต้องคอยหารายได้จากเขา</p> <p>2. ห้ามกำหนดเวลาแต่ละกิจกรรมที่ชัดเจนมากเกินไป เพราะจะทำให้เกิดความอึดอัดและขัดจังหวะความสนุกของนักท่องเที่ยว</p> <p>3. เราต้องเข้าใจนักท่องเที่ยว เข้าใจในสิ่งที่เขาต้องการ</p> <p>4. จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยเน้นการรักษาวิถีชีวิตชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการวางแผนรองรับ เมื่อเกิดสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว คนในชุมชนและทีมท่องเที่ยวจะยังคงหารายได้ในทางเลือกตามวิถีเดิมของตนเองได้ โดยจะไม่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวลดลงมาก เช่น ช่วงสถานการณ์โควิด ที่ส่งผลกระทบต่อท่องเที่ยวที่ลดลง แต่เรือประมงและชาวบ้านในชุมชนการท่องเที่ยวยังคงหารายได้และดำรงอยู่ได้</p>

โดยผู้วิจัย: วิภากรณ์ เครือจันทร์ (2563)

2) การจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกในองค์กร จะเป็นการจ้างงานและการมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนตามฝ่ายต่าง ๆ จะมีการจัดสรรผลประโยชน์ตามขอบเขตของการมีส่วนร่วมของสมาชิกแต่ละคนต่างกัน คือ การมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก จะได้รับการจัดสรรผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าตอบแทนจากการบริการตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

ได้แก่ บ้านพักโฮมสเตย์ การบริการเรือท่องเที่ยว และกลุ่มฐานเรียนรู้ต่าง ๆ นอกจากนี้ในการจัดสรรผลประโยชน์สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจ้างรายวันและเหมาบริการ ได้แก่ แม่บ้าน แม่ครัว การอุดหนุนสินค้าต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อใช้ในการบริการนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ในรูปแบบการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกในองค์กร ไม่ได้มีการวางเป็นระบบที่ทุกคนจะสามารถเข้าถึงได้อย่างทั่วถึงและมีความชัดเจนในระบบการจัดการ

3) กองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน เริ่มต้นเมื่อปี 2561 ปัจจุบันมีการดำเนินการมาเป็นระยะเวลา 2 ปี เป็นกองทุนที่มาจากรายได้ของแต่ละฝ่ายในการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน 3% เพื่อเข้ากองทุนออมทรัพย์ ได้แก่ 1. อัตราค่าบริการบ้านพัก คีโนละ 150 จะแบ่งเข้ากองทุน 4.50 บาท ห้องแอร์ คีโนละ 500 จะแบ่งเข้ากองทุน 13 บาท 2. อัตราค่าบริการเรือ ลำละ 800/เที่ยว จะแบ่งเข้ากองทุน 24 บาท และ 3. รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งจะแบ่งออก 3% เข้ากองทุนเช่นกัน

นอกจากนี้ในส่วนของการออมในแต่ละเดือนของสมาชิก มีกฎระเบียบในการออม ดังนี้

(1) สมาชิกกองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน จะออมเดือนละ 50 บาท โดยมีสมาชิกทั้งหมด 30 คน

(2) ระยะเวลา 1 ปี ของการออมเงิน สมาชิกทุกคนสามารถกู้ยืมกองทุนออมทรัพย์เพื่อการประกอบอาชีพที่จำเป็นได้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือสมาชิกกองทุนในการสนับสนุนอุปกรณ์การดำรงชีพต่าง ๆ และใช้ในยามมรสุมตามฤดูกาลที่ไม่สามารถออกเรือประมงได้ ส่วนใหญ่จะขาดรายได้หลักจากการทำประมงออกเรือ โดยไม่มีการเก็บดอกเบี้ย แต่จะเป็นการกำหนดวันคืนเงินตามความเหมาะสมของผู้มายืม

ปัจจุบันกองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน มีเงินสะสมในกองทุน 40,000 บาท แต่ในระบบการจัดการเพื่อการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกและชุมชนอย่างต่อเนื่องนั้น พบว่า เงินสะสมในกองทุนยังมีน้อยมากซึ่งยังไม่เพียงพอที่จะใช้เงินเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย

4) การจัดสรรทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้มีการจัดสรรการใช้ประโยชน์โดยการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่าชายเลนและส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์วิถีชุมชนอย่างเข้าใจ โดยผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการปลูกป่าโกงกาง การทำบ้านปูบ้านปลา การทำธนาคารปูม้า ต่าง ๆ เหล่านี้ จะส่งผลให้คนในชุมชนได้รับแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ และได้รับการตระหนักในทรัพยากรชุมชนที่มีจากการอนุรักษ์ร่วมกัน

4.3.6 การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวที่สมาชิกและคนในชุมชนได้มีส่วนร่วม โดยการร่วมออกแบบร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการสร้างการรับรู้ในการจัดการท่องเที่ยว ร่วมรับผิดชอบในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันในฐานะเจ้าของทรัพยากรร่วมที่พร้อมรับผลกระทบทั้งทางบวกและลบ ทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยว พร้อมกันนี้ยังมีการดำเนินการโดยใช้ฐานของกลุ่ม/องค์กรในชุมชนที่เข้มแข็งในการบริหารจัดการหรือเป็นศูนย์กลางการประสานงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นระบบ

โดยได้มีการสร้างการมีส่วนร่วม 2 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมในการเป็นลูกจ้างรายวัน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยว โดยจะเป็นการที่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมการท่องเที่ยว และร่วมรับรายได้จากการท่องเที่ยวโดยตรง ซึ่งจะมีการหมุนเวียนสมาชิกในการปฏิบัติงานกัน อย่างไรก็ตามในกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มการท่องเที่ยวนั้น แม้ว่าจะเห็นชัดเจนในเรื่องของการรับผลประโยชน์คือรายได้นั้น แต่ในส่วนของ การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ยังคงพบว่ามีน้อยมาก และมีขอบเขตที่จำกัดตลอดจนการประเมินผล โดยพบว่ายังไม่ได้มีการวางแผนในการประเมินผลอย่างชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่การประเมินผลจะไม่ได้อยู่ในส่วนของภารกิจงานในการบริหารของชุมชนป่าชายเลน ทำให้การมีส่วนร่วมในการประเมินผลยังน้อย ซึ่งการดำเนินงานจะเป็นไปตามความสะดวกและสถานการณ์ของพื้นที่เป็นหลัก ส่งผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนที่ยังไม่ได้ถูกปฏิบัติอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งไม่ได้มีการทบทวนแผนงานความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานแต่ละครั้ง

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับจ้างงานรายวัน โดยจะเป็นคนในชุมชนที่เข้ามา รับจ้างกลุ่มการท่องเที่ยวเป็นรายวัน ซึ่งจะมีการประสานคนเข้ามาร่วมทำงานผ่านประธานกลุ่ม พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็นครั้งคราวหรือเป็นบางกรณี

ซึ่งในรูปแบบดังกล่าวนี้เป็นการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน ทั้งกลุ่มคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิกการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนซึ่งจะแสดงให้เห็นได้ชัดเจนถึงการได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการท่องเที่ยว โดยจะมี 2 รูปแบบ คือ การรับผลประโยชน์ทางตรงและการรับผลประโยชน์ทางอ้อม ดังนี้ 1) การรับผลประโยชน์ทางตรง พบว่า จะเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมการบริการท่องเที่ยว ซึ่งจะได้ผลประโยชน์จากด้านรายได้จากการบริการ และการดำเนินงานร่วมกันตามฝ่ายบริการต่าง ๆ เพื่อไปจับจ่ายสินค้าและบริโภคสินค้าในร้านค้าภายในชุมชนก็จะเป็นรายได้ที่กระจายไปถึงชุมชน อีกทั้งชาวบ้านยังมีรายได้จากการขายของให้คนในชุมชนและการท่องเที่ยวที่เน้นการอุดหนุนของชุมชนเพื่อคนในชุมชน 2) การรับผลประโยชน์ทางอ้อม พบว่า จะเป็นการรับผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ทรัพยากร วัฒนธรรม และแหล่งอาหารให้

คนในชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้คนในชุมชนมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี พร้อมทั้งนี้ยังมีการกระจายผลประโยชน์จากการทำกิจกรรมสู่ชุมชนผ่านการบริการกิจกรรมเพื่อสังคม เป็นการสร้างประโยชน์ให้ชุมชนจากรายได้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างการพัฒนาในชุมชน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน การช่วยเหลือผู้ที่ยากไร้ และการสนับสนุนการพัฒนาสถานที่สาธารณะในชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ของส่วนรวม

นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายการมีส่วนร่วมในระดับหน่วยในพื้นที่อำเภอท่าศาลา โดยจะมีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษา การสนับสนุนองค์ความรู้วิชาการทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการพัฒนาด้านเครือข่ายทางการท่องเที่ยวในระดับต่าง ๆ ซึ่งหน่วยงานการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช 2) โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 3) สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชและสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการทำงานของคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนนั้นยังมีขอบเขตอย่างจำกัด โดยการดำเนินการทุกอย่างจะเน้นไปที่ประธานกลุ่มเป็นผู้จัดการกระบวนการและตัดสินใจการดำเนินงานทั้งหมดเพื่อแจกจ่ายการปฏิบัติงานแก่สมาชิกเครือข่ายในชุมชน ซึ่งจากรูปแบบการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับชุมชนแล้วนั้น ทำให้เห็นถึงการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน คือ มีการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมทั้งในระดับชุมชนที่เป็นกลุ่มอาชีพ และคนในชุมชนป่าชายเลน พร้อมด้วยชุมชนใกล้เคียง โดยการเชื่อมโยงเป็นแหล่งท่องเที่ยว การค้าขายสินค้าชุมชน และกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในระดับหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งด้านการท่องเที่ยวและด้านวิชาการ เพื่อที่จะสร้างมุมมองในการพัฒนาที่หลากหลาย บูรณาการให้เกิดการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวอย่างเป็นองค์รวม พร้อมทั้งคำนึงถึงการรับผิดชอบต่อชุมชนที่ใช้เป็นฐานของการท่องเที่ยวให้เกิดการรับผลกระทบเชิงบวกอย่างมากที่สุดอีกด้วย

4.4 การมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ โดยในภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่าคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนได้ตระหนักที่จะไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้ได้พยายามที่จะผลักดันให้การท่องเที่ยวเกิดผลกระทบเชิงบวกในชุมชนมากที่สุด โดยอธิบายได้ดังนี้

4.4.1 ด้านสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ได้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการฟื้นฟูระบบนิเวศทางทะเล แหล่งอาหารในชุมชน ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนของชุมชนการท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นสิ่งแวดล้อมในชุมชน และระบบนิเวศป่าชายเลน แหล่งอาหาร “อ่าวทองคำ” โดยมีทำกิจกรรมการอนุรักษ์ ดังนี้ การทำบ้านปูบ้านปลา การปลูกป่าชายเลน การเก็บขยะในพื้นที่ชุมชนเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงภูมิทัศน์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว การทำธนาคารปูม้าเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปูม้าในช่วงฤดูวางไข่ เป็นต้น ทั้งนี้ยังมีการนำร่องการอนุรักษ์โดยกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ที่เป็นแกนนำหลักในการส่งเสริมการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการพยายามเอาทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การแปรรูปอาหารจากการใช้ใบโกงกางมาประกอบอาหาร คือ ใบโกงกางทอด นอกจากนี้ยังมีการนำใบโกงกางมาเป็นกิจกรรมผ้ามัดย้อม เพื่อใช้เป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว

4.4.2 ด้านสังคม/วัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ได้มีการสร้างกิจกรรมเพื่อเป็นการรับผิดชอบต่อชุมชน จากการรวบรวมเงินในกองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน อาทิ กิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ โดยจะจัดในเดือนมกราคมของทุกปี ซึ่งจะเลือกวันจัดเป็นวันหยุดเสาร์หรืออาทิตย์ เพื่อที่จะให้เด็ก ๆ ในชุมชนป่าชายเลน พร้อมด้วยชุมชนใกล้เคียงและครอบครัวได้เข้ามาร่วมกิจกรรม ทั้งนี้กิจกรรมจะจัดขึ้น ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีคณะกรรมการกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเป็นเจ้าภาพในการจัดการเตรียมจัดสถานที่และประสานความร่วมมือในการสนับสนุนกิจกรรมแก่เด็ก ๆ จากหน่วยงานและภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวในอำเภอและจังหวัด เช่น ชุมชนป่าชายเลน องค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 สหทัยมูลนิธิ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

ทั้งนี้การจัดกิจกรรมจะมีการแบ่งบทบาทหน้าที่โดยคณะกรรมการกลุ่มการท่องเที่ยวตามความถนัด โดยจะมีการทำอาหารและขนมแจกเด็ก ๆ พร้อมด้วยแจกของขวัญเด็ก ๆ พร้อมกันนี้บ้านแหลมโฮมสเตย์ยังมีการแจกทุนการศึกษาแก่เด็กยากจน จำนวน 10 ทุน ทุนละ 500 บาท โดยการแจกทุนการศึกษาให้แก่เด็ก ๆ นั้น จะมีเกณฑ์การเลือกเด็กที่ได้รับทุน คือ เด็กที่มีฐานะยากจนและครอบครัวมีปัญหา มีการเสนอชื่อโดยคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและโรงเรียนในชุมชน ซึ่งกิจกรรมวันเด็กนี้ทำให้เด็ก ๆ มีความสุข อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ได้สร้างเสริมความสัมพันธ์กับครอบครัวและคนในชุมชน จนกลายเป็นกิจกรรมประจำปีของชุมชนที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมวันเด็กที่ชุมชนการท่องเที่ยวแห่งนี้ นอกจากนี้จะมีกิจกรรมวันเด็กแล้ว ยังมีการนำเงินกองทุนไปช่วยเหลือผู้ที่ยากจนในชุมชนและผู้ที่มีประสบภัยพิบัติ เช่น ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมในเขต

อำเภอท่าศาลาและชุมชนใกล้เคียง โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้มีการนำเงินจากกองทุนมาร่วมทำอาหารและนำไปซื้อสิ่งของเพื่อนำไปแจกจ่ายมอบให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบ เป็นต้น

นอกจากมิติทางสังคมแล้วในด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ก็พยายามจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่รักษาวิถีชุมชนมุสลิม เพื่อสร้างความรู้สึภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและคนในชุมชนได้ภาคภูมิใจ แต่อย่างไรก็ตามในระบบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในด้านการรับบริการนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ยังขาดการชี้แจงการปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมในการท่องเที่ยวในวิถีชุมชนมุสลิม ทำให้บางครั้งยังไม่สามารถสร้างความเข้าใจร่วมและการสร้างข้อตกลงร่วมในการท่องเที่ยววิถีมุสลิมกับนักท่องเที่ยวได้ ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของชุมชนมุสลิมและการปฏิบัติที่เหมาะสมในการท่องเที่ยว นอกจากนี้ทั้งด้านกิจกรรมทางสังคมและมิติวัฒนธรรมยังไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบหรือมีแบบแผนในการจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง หรือมีกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ที่มากขึ้น ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ควรมีการวางแผนทำกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

4.4.3 ด้านเศรษฐกิจ

จากคำขวัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน “ที่นี่ไม่มีอะไร มีแต่หัวใจและความสุข” คือ การมอบคุณค่าของประสบการณ์ที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยว โดยผลการตอบรับจากการท่องเที่ยวต่อชุมชน พบว่า มีการเข้ามาของนักท่องเที่ยวในชุมชนเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งยังส่งผลต่อการพัฒนาที่ดีขึ้นในชุมชนด้านเศรษฐกิจ คือ คนในชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น เช่น กลุ่มชาวประมงที่มีเรือจะได้รับรายได้จากการบริการนักท่องเที่ยวขึ้นเรือล่องทะเล ลำละ 800 บาท สมาชิกในครอบครัวที่มีการเก็บต้นกล้าโกงกางมาขายจะได้ต้นละ 2 บาท หรือคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมทำกิจกรรมบริการนักท่องเที่ยวจะมีค่าจ้างตอบแทนรายวันให้ เช่น มัคคุเทศก์นำเที่ยว วันละ 200-300 บาท และรายได้จากการขายอาหารทะเลสดให้แก่นักท่องเที่ยว จากเดิมที่ราคาต้องยึดตามพ่อค้าคนกลาง แต่ปัจจุบันสามารถตั้งราคาขายเองได้ เป็นต้น

ทั้งนี้สามารถสรุปภาพรวมของรายได้ที่เพิ่มขึ้นคนในชุมชน ดังนี้ สมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนใน 1 ครั้วเรือน มีรายได้วันละ 1,300 บาท และคนในชุมชนก็มีรายได้เพิ่มจากการค้าขายให้กับกลุ่มการท่องเที่ยวได้อุดหนุนเพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมท่องเที่ยว ซึ่งสรุปได้ว่ามีครั้วเรือนที่มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด คือ 30 ครั้วเรือนที่เป็นสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและคนในชุมชนอีกหลายครั้วเรือน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีอาชีพค้าขาย ซึ่งจากรายได้ที่คนในชุมชนได้รับทำให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจภาคครัวเรือน มาสู่การใช้จ่ายในชุมชน เกิดเป็นห่วงโซ่การผลิต หรือ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนการท่องเที่ยวมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการเข้ามาของนักท่องเที่ยว ส่งผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชน เป็นวงจร ดังนี้ “ นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้จ่ายในชุมชน - คนทำงานเกิดรายได้ - ใช้จ่ายใช้สอย - ใช้จ่ายสินค้าในชุมชน - คนในชุมชนมีความตระหนักในการร่วมรับนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความประทับใจในการเข้ามาเที่ยวชุมชน - เกิดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชุมชนอีกครั้ง”

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้จะเกิดการกระตุ้นในมิติของเศรษฐกิจที่ผู้คนได้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีกำลังทรัพย์ในการใช้จ่ายมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังส่งผลไปถึงการเพิ่มราคาสินค้าในชุมชนที่สูงขึ้นตามมา เช่น ส่งผลให้ขาดการควบคุมราคาสินค้าทะเลในชุมชน ทำให้ราคาที่สูงขึ้น เนื่องด้วยการมองว่าเป็นชุมชนการท่องเที่ยวที่มีการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชนจากคนภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดการขายราคาสินค้าสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนที่ต้องบริโภคราคาอาหารทะเลที่สูงขึ้นตามไปด้วย

กล่าวโดยสรุป จากการประเมินผลการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ พบว่าสิ่งแวดล้อมในชุมชนดีขึ้นโดยมีการรักษาความสะอาดแหล่งท่องเที่ยวจากการจัดการขยะที่มากขึ้น พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ป่าชายเลนและพันธุ์สัตว์ทะเลต่าง ๆ ในชุมชนร่วมด้วย ซึ่งก็ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวชุมชนมากขึ้นและทำให้คนในชุมชนเกิดรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ในด้านสังคมที่ดีขึ้นนั้น ก็พบว่าชุมชนป่าชายเลนมีการควบคุมดูแลความเรียบร้อยพร้อมด้วยขอบเขตการท่องเที่ยวที่เหมาะสมโดยอิหม่ามและผู้ใหญ่บ้าน ผู้ซึ่งคอยชี้แนะในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมในชุมชนมุสลิม โดยเป็นการรักษาวิถีมุสลิมต่อนักท่องเที่ยวให้มีการปฏิบัติตาม ซึ่งในคณะกรรมการก็เข้มงวดในการปฏิบัติตามระเบียบธรรมเนียมของชุมชนเป็นอย่างดี เช่น ห้ามดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน ห้ามแต่งกายที่ไม่สุภาพในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ในส่วนของเศรษฐกิจชุมชนก็ยังมีข้อจำกัดบางประการในแง่ของรายได้ที่ยังไม่สามารถกระจายได้อย่างทั่วถึงในชุมชน เพราะคนที่เข้ามามีส่วนร่วมยังไม่เยอะ ซึ่งจำนวนผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยรวมจะมีประมาณ 50 คน ซึ่งก็ถือว่าน้อยมากหากจะสร้างให้เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงในชุมชน

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ดังกล่าวนี้เป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวยังไม่ได้มีจำนวนมากเกินกว่าที่ชุมชนจะรับได้ ซึ่งยังอยู่ในเกณฑ์ที่ชุมชนยังสามารถจัดการได้ แต่ในอนาคตที่มีนักท่องเที่ยวมาเพิ่มขึ้น หากการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่ได้มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมากพอ อาจส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาภายหลังได้ เช่น มีการเข้ามาลงทุนกิจการท่องเที่ยวในชุมชนของนายทุนซึ่งอาจจะขัดต่อวิถีชุมชนมุสลิม หรือมีการซื้อขายที่ดินในราคาที่สูงขึ้น อีกทั้งการเข้ามาของนักท่องเที่ยวที่มากขึ้นจนเกินไป อาจจะทำให้เกิดปัญหาการจราจรในชุมชนที่ติดขัด และทำให้เกิดปัญหาต่อกันระหว่างคนที่มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวกับคนที่ไม่มีส่วนร่วม จนอาจจะนำมาสู่ความขัดแย้งในชุมชนการท่องเที่ยวภายนอกหน้าได้

บทที่ 5

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้มีการศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวและนำมาวิเคราะห์ถึงปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค ได้มีการใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มร่วมกับชุมชน มีการระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนต่อกัน โดยจะเป็นการสะท้อนกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มาจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยวทุกมิติ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

5.1 ปัญหาสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการดำเนินงานโดยคนหรือบุคลากรที่อยู่ในชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยปัจจุบันจากการดำเนินงานได้พบปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

5.1.1 ปัญหาด้านการบริหารจัดการ

1. ขาดการวางแผนการทำงานประจำปีอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินงานอย่างมีแผนงานที่ชัดเจน เพราะที่ผ่านมาการดำเนินงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้จะเป็นการทำงานที่วางแผนเป็นครั้ง ๆ และเป็นวัน ๆ พร้อมทั้งมีการแก้ปัญหาเป็นครั้งคราวตามแต่กรณีที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ 1) ขาดคนหลักในการคอยประสานงาน กระจายงานแก่ทีมแต่ละฝ่าย 2) ขาดการประชุม วางแผนร่วมของทีมการท่องเที่ยวในการจัดการท่องเที่ยว 3) ขาดการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นระบบ

2. ขาดการจัดโครงสร้างองค์การที่เป็นระบบที่ชัดเจน และการดำเนินงานตามหน้าที่อย่างเป็นระบบ ซึ่งส่งผลต่อการบริหารจัดการและการบริการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ 1) คนนำ

เที่ยวหรือมัคคุเทศน์ไม่เพียงพอ โดยคนนำเที่ยวยังขาดความเข้าใจในการสื่อสารเพื่อบริการนักท่องเที่ยวต่อการปฏิบัติตัวในการท่องเที่ยวชุมชนวิถีมุสลิมและการสร้างบรรยากาศเพื่อกระตุ้นความน่าสนใจในการท่องเที่ยว 2) ขาดศูนย์กลางบริการสินค้าของชุมชนการท่องเที่ยว หรือร้านค้าขายของฝากของชุมชนการ

เพื่อเป็นการรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทั้งในรูปแบบทำกิจกรรม และการเข้ามาท่องเที่ยวสินค้าชุมชน เป็นต้น

3. กิจกรรมไม่ค่อยดึงดูดใจ โดยส่วนใหญ่กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวจะเข้ามาเยือน จะเน้นไปที่กิจกรรมในช่วง คือ การจับกาแพ แลหวัน และสปาโคลนกลางทะเล ซึ่งจะเป็นกิจกรรมในช่วงเช้าเพียงครึ่งวันเท่านั้น เนื่องจากไม่ได้มีการกระตุ้นหรือพัฒนากิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชนที่น่าสนใจ และมีโปรแกรมกิจกรรมทางเลือกที่หลากหลายที่น่าสนใจ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เลือกทำ ทำให้กิจกรรมในส่วนอื่น ๆ ของชุมชน ถูกลดทอนและไม่ได้ได้รับความสนใจ พร้อมทั้งกิจกรรมในชุมชนยังไม่มี ความน่าสนใจที่จะสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวต้องอยู่ในชุมชนจนใช้บริการพักโฮมสเตย์

4. บ้านพักโฮมสเตย์ยังมีการเตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวน้อย เพราะที่พักยังมีการจัดการในด้านการอำนวยความสะดวกที่ยังไม่ทั่วถึง อาทิ 1) ระบบน้ำยังไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว 2) อุปกรณ์การอำนวยความสะดวกในห้องพักยังไม่ครบครัน อาทิ อ่างล้างหน้า เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาโฮมสเตย์ในชุมชน ควรมีความสอดคล้องกับการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจให้คนเข้ามาพักร่วมกับโฮมสเตย์ด้วย เพื่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการพัฒนาโฮมสเตย์ในชุมชน เพื่อสร้างจุดเด่นของชุมชนเพิ่มขึ้นจากกิจกรรมท่องเที่ยว

จากปัญหาที่พบในการจัดการท่องเที่ยวด้านการบริหารจัดการนั้น นับว่าเป็นปัญหาหลักที่สำคัญ เนื่องจากการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงกันของทุกกิจกรรม ตั้งแต่การวางโครงสร้างองค์กรที่เป็นระบบ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน มีรูปแบบหรือระบบการดำเนินงานที่เป็นระบบ อาทิ การวางแผนงานประจำปี การประชุมอย่างต่อเนื่อง การประสานงานกันอย่างสม่ำเสมอตรงไปตรงมา เป็นต้น ซึ่งการบริหารนี้จะนำมาสู่การออกแบบและการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวสนใจทำกิจกรรมในชุมชนมากขึ้น เป็นการพัฒนาที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งหากมีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ ก็จะสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนให้พัฒนาไปในทิศทางเดียวกันและกระตุ้นความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ดีมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ยังสามารถเชื่อมโยงไปยังการใช้บริการบ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชน ให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ โดยในส่วนที่บ้านพักโฮมสเตย์ก็จะได้รับการพัฒนาให้มีความน่าดึงดูดใจมากขึ้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนที่ทำให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนได้มากขึ้น หากชุมชนมีรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น

5.1.2 ปัญหาด้านการมีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีหัวใจหลักสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน คือ การมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยจากการวิเคราะห์ร่วมกับชุมชนถึงปัญหาที่พบในด้านการมีส่วนร่วม พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่ชัดเจน โดยการมีส่วนร่วมยังมีขอบเขตอย่างจำกัด ทั้งในด้านการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยว และการร่วมรับประโยชน์ ทั้งนี้เนื่องจากความเข้าใจร่วมกันของชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการเอื้อโอกาสหรือช่องทางการมีส่วนร่วมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป้าชายเลนต่อคนในชุมชนยังมีน้อย และยังไม่ชัดเจนในแผนงานการท่องเที่ยว ทำให้ส่งผลต่อแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและทั่วถึง

5.2 อุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำหรับอุปสรรคในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนป้าชายเลน มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมีการปรับกิจกรรมที่รองรับการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี ซึ่งอุปสรรคที่จะมากระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไม่สามารถควบคุมได้ ได้แก่

1. สภาพอากาศของภาคใต้ ที่มีเพียงฤดูมรสุม ที่เป็นช่วงหน้าฝนและฤดูร้อน ซึ่งในช่วงมรสุมจะทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถดำเนินตามแผนการได้ อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมหรือกำหนดการท่องเที่ยวออกไป หรือบางครั้งส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการและการวางแผนงานที่ชัดเจน

2. การสื่อสารออนไลน์ ที่คนในทีมยังไม่สามารถเข้าถึงได้ เป็นการพัฒนาของโลกออนไลน์ที่สมาชิกในกลุ่มก็ยังไม่สามารถเข้าถึง และทำให้มีอุปสรรคต่อการประสานงาน การจัดการงาน อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อประชาสัมพันธ์และการทำการตลาดเชิงรุกผ่านทางออนไลน์อีกด้วย

3. สถานการณ์โรคระบาด โควิด 19 ที่ส่งผลกระทบต่อกระแสมานิยมในการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบพักโฮมสเตย์ลดลงและการเตรียมความพร้อมของชุมชนต่อการรองรับ

แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวโดยชุมชนป้าชายเลนแห่งนี้ ก็ได้มีการจัดการกับปัญหาและอุปสรรคด้วยการปรับแผนงานตลอดเวลาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง และพยายามเรียนรู้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ก่อเกิดจากคนในชุมชนที่มีใจรักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยการพยายามสร้างรายได้ สร้างงาน สร้างอาชีพให้ตัวเองและคนในชุมชน โดยมีแรงผลักดันจากคำพูดจากคนที่ไม่เห็นด้วย แต่ด้วยใจที่มุ่งมั่นต่อการพัฒนาเชิงการท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนมาถึงปัจจุบัน มีทั้งการเผชิญทั้งปัญหา ความสำเร็จ มีการเรียนรู้จากประสบการณ์

โดยจากการศึกษาการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สรุปได้ว่า การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีผู้นำหรือประธานกลุ่มเป็นหลักในการบริหารจัดการทั้งหมด โดยมีเครือข่ายและฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติและประสานงานไปยังที่มีย่อยของตนเองเท่านั้น ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะนี้ส่งผลให้การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปสู่ความสำเร็จในการเป็นสุดยอดชุมชนชวนเที่ยวได้อย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตามพบปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืน คือ ด้านการบริหารจัดการที่เป็นไม่ได้เป็นระบบโดยมีแนวทางหรือรูปธรรมการดำเนินงานที่ชัดเจน การมีส่วนร่วมมีในชุมชนขอบเขตที่จำกัด การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีส่วนรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปัญหาดังกล่าวนับว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการสะท้อนร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวโดยตรง เนื่องจากความยั่งยืนและความมั่นคง จะต้องเกิดการขับเคลื่อนงานอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เพื่อที่จะได้เสนอแนะมุมมองต่อการพัฒนาได้อย่างครอบคลุมทุกมิติ และมีแผนแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนที่อยู่บนฐานของความเข้าใจร่วมกันของทุกคนที่เกี่ยวข้องต่อไป

บทที่ 6

วิเคราะห์ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ในการร่วมวิเคราะห์ข้อมูลศึกษาปัญหาสถานการณ์ วางแผนแนวทางการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งจากการวิจัยได้มีการเข้าพื้นที่เพื่อการทำกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ในการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน โดยแต่ละครั้งจะมีการวางแผนการปฏิบัติการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่องตามแผนงานที่กำหนดไว้ เพื่อนำมาสู่การจัดประชุมชาวบ้านในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วมกัน จนนำมาซึ่งแผนยุทธศาสตร์ทั้งหมด 5 แผนงาน 16 กลยุทธ์ นอกจากนี้ยังมีการนำแผนยุทธศาสตร์มาดำเนินการเพื่อพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมทั้งติดตามประเมินผล ซึ่งระยะเวลาในการปฏิบัติการจัดการเชิงยุทธศาสตร์จะอยู่ในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2563 และในบทนี้จะนำเสนอรายงานการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการแบ่งเป็น 3 ช่วงดังนี้

- 6.1 การประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน
- 6.2 การนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ
- 6.3 การสรุปผล

6.1 การประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน

กระบวนการประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน ได้มีขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งกระบวนการประชุมวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาที่นำไปสู่การวางแผนการพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยได้มีบทบาทในกระบวนการปฏิบัติการประชุมวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) บทบาทในการเป็นผู้นำในการวางแผนการดำเนินโครงการวิจัย 2) บทบาทการเป็นผู้กระตุ้น ให้คนเกิดการคิดวิเคราะห์ ตระหนักในปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไข 3) บทบาทผู้อำนวยความสะดวก เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้เป็นขั้นตอนและเหมาะสมกับวิถีชุมชน 4) บทบาทเป็นนักออกแบบที่ร่วมออกแบบกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน 5) บทบาทในการเป็นผู้ฟังที่ดี การสะท้อนปัญหา ความคิด

วิเคราะห์บนฐานของเหตุและผลความเข้าใจชุมชน 6) บทบาทของผู้สังเกต โดยสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ 7) บทบาทในการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลพร้อมทั้งการเป็นผู้รายงานผลวิจัย โดยจะเป็นการจัดทำข้อมูลให้เป็นขั้นตอนและสื่อสารที่เข้าใจง่าย ทั้งนี้ในกระบวนการจัดประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน สามารถจำแนกได้ 2 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1.1 ขั้นตอนเตรียมความพร้อมชุมชนวิจัย

การเตรียมชุมชนวิจัย มีกระบวนการ คือ การสนทนาพูดคุย สถานการณ์ปัญหาในภาพรวมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกับคนในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนการท่องเที่ยว ประกอบด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ประชาชนชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน อิหม่าม ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 และ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา ซึ่งจะจัดกระบวนการสนทนากลุ่มจะอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคม 2563 โดยมีการจัดกิจกรรม 2 ครั้ง ซึ่งในแต่ละครั้งจะใช้ช่วงเวลาครึ่งวันเช้า ตั้งแต่เวลา 09.00-12.00 น. เป็นหลัก เนื่องจากจะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านในชุมชนและผู้เข้าร่วมสะดวกมากที่สุด โดยมีสถานที่ในการจัดกระบวนการตามความสะดวกของแต่ละกลุ่ม แต่จะมีสถานที่หลัก คือ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งในขั้นการเตรียมความพร้อม ได้มีรายละเอียดกิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมครั้งที่ 1 การสนทนาประเด็นปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชนการท่องเที่ยวและแนวทางที่ต้องการพัฒนา ทั้งนี้ในแต่ละกลุ่มจะใช้กระบวนการจัดสนทนากลุ่มในประเด็นเดียวกัน คือ การทบทวนสถานการณ์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาต่อชุมชนการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นปัญหาและความต้องการ ซึ่งในกิจกรรมครั้งที่ 1 ได้จัดขึ้นในวันที่ 7-9 สิงหาคม 2563 มีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย 3 กลุ่ม โดยจะแบ่งตามความสะดวกในการเข้าร่วมการสนทนากลุ่มและความพร้อมในการให้ข้อมูล ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน 1 คน และครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 2 คน โดยจะมีการจัดสนทนากลุ่มในวันที่ 7 สิงหาคม 2563 ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน โดยมีผู้วิจัยนำการสนทนาในประเด็น คือ “การทบทวนปัญหา สถานการณ์ในการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการหาแนวทางการพัฒนา” ซึ่งใช้เวลาในการสนทนา 3 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 09.00-12.00 น. มีกระบวนการ คือ ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนมีการแลกเปลี่ยนกันโดยที่มีประเด็นเป็นกรอบกว้าง ๆ ในการสนทนา เพื่อเปิดโอกาสในการพูดคุยและการสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้น

สำหรับบรรยากาศการพูดคุยจะสังเกตเห็นได้ว่าผู้เข้าร่วมสนทนาจะมีการแสดงความคิดเห็นกันมากขึ้น และมีการสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในมุมมองของตนเอง โดยจะมีประธานกลุ่มเป็นผู้ร่วมกระตุ้นการแลกเปลี่ยนในบรรยากาศที่มีความสนุกสนานและเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้เข้าร่วมจะเป็นคนในชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของบ้านแหลมโฮมสเตย์ทั้งคณะกรรมการบ้านแหลมฯ ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยว และครูโรงเรียนที่เข้ามามีส่วนร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้การสนทนารอบรู้และมีความเป็นกันเอง

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน อีหม่าม 1 คน ตัวแทนประชาชนในชุมชนบ้านป่าชายเลน 6 คน โดยจะมีการจัดสนทนากลุ่มในวันที่ 8 สิงหาคม 2563 ณ บ้านผู้นำศาสนา โดยมีผู้วิจัยนำการสนทนาในประเด็น คือ การทบทวนปัญหาจากสถานการณ์ในการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนป่าชายเลน และการหาแนวทางการพัฒนา ซึ่งใช้เวลาในการสนทนา 3 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 09.00-12.00 น. และผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนก็จะมีการแลกเปลี่ยนกันตามประเด็นในมิติของชุมชนและศาสนาต่อการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมในชุมชน

สำหรับบรรยากาศการพูดคุยมีการแสดงความคิดเห็นกันอย่างมากถึงมิติของศาสนาอิสลามในชุมชนการท่องเที่ยวที่การจัดการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมเป็นหลักสำคัญพร้อมกับการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนที่จะสร้างความเข้าใจ ความสมดุลในการจัดการ ทั้งนี้เนื่องด้วยชุมชนมีการนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้ประเด็นการสนทนาในกลุ่มที่ 2 จะมุ่งเน้นมิติของการจัดการท่องเที่ยวในวิถีมุสลิมและการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน

กลุ่มที่ 3 คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าศาลา จำนวน 5 คน ซึ่งจะประกอบไปด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หัวหน้างานส่งเสริมการเกษตร ผู้ช่วยงานส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่งานนโยบายและแผน โดยเจ้าหน้าที่ผู้เข้าร่วมดังกล่าวจะเป็นผู้ที่ได้รับการแนะนำจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในการรับผิดชอบงานพัฒนาชุมชนของบ้านหน้าทัพ เพื่อมาร่วมวางแผนและการร่วมมือกันในการพัฒนางานชุมชน โดยจะเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อนำข้อมูลไปต่อยอดการพัฒนา

การสนทนากลุ่มครั้งนี้ ได้จัดขึ้นในวันที่ 9 สิงหาคม ได้ใช้เวลาในการสนทนาทั้งหมด 3 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 09.00-12.00 น. ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา โดยมีประเด็นการสนทนากลุ่ม คือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว” ทั้งนี้ได้มีการนำกระบวนการสนทนาโดยผู้วิจัย โดยผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้สะท้อนแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งบรรยากาศในการสนทนามีความเรียบง่าย ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคนที่เข้าร่วมสนทนาต่างมีบทบาทหน้าที่ในส่วนงานพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกันไป แต่ได้รับมอบหมายในการรับผิดชอบงานพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนร่วมกับผู้วิจัย ทำให้การพูดคุยจะเป็นไปในทิศทางของการพัฒนาชุมชน

2. กิจกรรมครั้งที่ 2 การพัฒนาโครงการกิจกรรมและร่วมตั้งประเด็นการวิจัย โดยจัดกิจกรรมขึ้นในวันที่ 10 สิงหาคม 2563 ตั้งแต่เวลา 09.00-12.00 น. ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยว โดยชุมชนป่าชายเลน ผู้เข้าร่วมประกอบด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ประชาชนชาวบ้าน 2 คน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน อิหม่าม 1 คน ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน 6 คน และตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา 2 คน ได้แก่ หัวหน้างานส่งเสริมการเกษตร ผู้ช่วยงานส่งเสริมการเกษตร รวมผู้เข้าร่วมทั้งหมด 24 คน ซึ่งในกิจกรรมครั้งที่ 2 เป็นการจัดกระบวนการประชุมเพื่อการสรุปประเด็นปัญหาสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อหาแนวทางการพัฒนาผ่านการสร้างภาพฝันในชุมชนที่ต้องการเดินไปข้างหน้า ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเห็นร่วมกัน

กระบวนการกิจกรรมครั้งนี้ คือ การให้ผู้เข้าร่วมช่วยกันสะท้อนปัญหา สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวและความต้องการในการพัฒนาในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งจะเป็นการนำข้อมูลจากการทำกิจกรรมครั้งที่ 1 ของแต่ละกลุ่มมานำเสนอร่วมกันในที่ประชุมกลางเพื่อสรุปหาประเด็นปัญหาในการพัฒนา ทั้งนี้ในการเลือกประเด็นปัญหาสำคัญที่จะนำมาเป็นหลักในการจัดการแก้ไขนั้นจะขึ้นอยู่กับว่าผู้เข้าร่วมสนใจปัญหาใด และปัญหามีความสำคัญเร่งด่วนอย่างไรบ้าง หากไม่แก้ไขอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน

ซึ่งในกระบวนการนี้จะเน้นให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมสะท้อนปัญหา ซึ่งจากการทำกระบวนการ พบว่า มีผู้เข้าร่วมกระบวนการจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยจะเป็นตัวแทนของแต่ละฝ่ายมาเข้าร่วม รวมทั้งหมด 24 คน เนื่องจากในช่วงวันเวลาดังกล่าวผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ ที่ไม่เข้าร่วมทำกิจกรรมนั้น มีภารกิจหน้าที่ส่วนตัวทำให้ไม่สามารถเข้าทำกิจกรรมได้ แต่จะเป็นการส่งตัวแทนของกลุ่มมาแทน ทั้งนี้ในการร่วมแสดงความคิดเห็น พบว่า ผู้เข้าร่วมมีการสะท้อนความคิดและมีส่วนร่วมในการระดมความคิดร่วมกันเป็นอย่างดี และมีการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างกันของผู้ร่วมอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งเห็นพ้องต้องกันในการพัฒนาประเด็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

6.1.2 ขั้นตอนการออกแบบเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์

เมื่อได้สร้างความเข้าใจถึงประเด็นปัญหา สาเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ร่วมคิดค้นโจทย์การวิจัยแล้ว ก็นำมาสู่การร่วมออกแบบทิศทางในการทำกิจกรรม คือ การทำกระบวนการวิเคราะห์ปัญหา เพื่อหาแนวทางในการพัฒนา โดยมีการจัดกระบวนการในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม 2563 ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ป่าชายเลน มีผู้เข้าร่วมซึ่งประกอบไปด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน อีหม่าม ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา และผู้ที่สนใจอยากเข้าร่วมการพัฒนา ซึ่งในขั้นนี้ได้มีกิจกรรมทั้งหมด 3 ครั้ง โดยมีรายละเอียดกิจกรรมดังนี้

1. กิจกรรมครั้งที่ 1 “กิจกรรมการออกแบบกระบวนการเก็บข้อมูลและการวางแผนการดำเนินการ” ในวันที่ 11 สิงหาคม 2563 เวลา 10.00-12.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน โดยที่ผู้วิจัยและคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน รวมจำนวน 11 คน ได้ร่วมออกแบบกระบวนการในการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางแก้ไขและการพัฒนาชุมชน โดยการทำกระบวนการสนทนากลุ่มภายในทีมวิจัย พร้อมทั้งกำหนดช่วงระยะเวลาในการเก็บข้อมูล คือ ช่วงระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน เพื่อที่จะวางแผนการจัดทำกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ต่อไป

ทั้งนี้ได้สรุปกิจกรรมกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) การเก็บข้อมูลบริบทชุมชนป่าชายเลน

กิจกรรมช่วงระหว่างวันที่ 12-31 สิงหาคม 2563 ซึ่งระยะเวลาทำกระบวนการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก จะอยู่ในช่วงระยะเวลา 3 ชั่วโมง และช่วงเวลาจะขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้เข้าร่วมหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน อีหม่าม ประชาชนชุมชนป่าชายเลน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 12 คน ซึ่งจะมีผู้วิจัยเป็นหลักในการนำสัมภาษณ์เชิงลึก และในกระบวนการสนทนากลุ่มเฉพาะสำหรับประชาชนในชุมชนป่าชายเลน จำนวน 6 คน ในประเด็นเกี่ยวกับบริบทชุมชน สำหรับสถานที่ในการสนทนากลุ่มจะขึ้นอยู่กับความสะดวกของกลุ่มเป้าหมาย อาทิ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน และร้านน้ำชาห้องเรือที่ 2

สำหรับบรรยากาศในการทำกระบวนการ พบว่า ผู้เข้าร่วมจะเน้นการพูดคุยที่เป็นวงชาวบ้านที่เป็นธรรมชาติ แต่ก็ต้องมีการตั้งประเด็นการพูดคุยเป็นหลัก ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมในการพูดคุยกันมากและมีการกระตุ้นการพูดคุยกันอย่างต่อเนื่อง

2) การเก็บข้อมูลการจัดการท่องเที่ยว

กิจกรรม วันที่ 23 กันยายน 2563 เวลา 13.00-14.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน เป็นการสนทนากลุ่มร่วมกับคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จำนวน 10 คน มีประเด็นการสนทนา คือ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวก ที่พัก กิจกรรม การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม พร้อมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ในกระบวนการสนทนาได้มีการแบ่งบทบาทกัน คือ ผู้วิจัยจะคอยเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันในวงสนทนาและจดบันทึก พร้อมทั้งสรุปในแต่ละประเด็น

ก่อนจะเกิดการเริ่มประเด็นใหม่ ซึ่งจะมีประธานกลุ่มและเลขานุการกลุ่ม เป็นผู้ร่วมกระตุ้นและตั้งประเด็นการสนทนาร่วมกัน

สำหรับบรรยากาศในการพูดคุย พบว่า ผู้เข้าร่วมทั้งหมดเป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน และมีบทบาทหน้าที่สำคัญในชุมชนการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการสนทนาประเด็นการจัดการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และได้เห็นถึงความกระตือรือร้นของผู้ร่วมมากขึ้น

3) การเตรียมพร้อม “การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนแนวการพัฒนา”

กิจกรรม วันที่ 29 กันยายน 2563 เวลา 13.00-16.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่มเพื่อการวางแผนกระบวนการร่วมกับคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ตัวแทนจากผู้นำศาสนา 1 คน และตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา 1 คน เป็นผู้ทำหน้าที่ในการเป็นวิทยากรกระบวนการของการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนการพัฒนา คือ นายวิสูตร อะหลี เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล รวมผู้เข้าร่วมทั้งหมด 13 คน ซึ่งผู้เข้าร่วมดังกล่าวจะเป็นตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่พร้อมและสะดวกในวันเวลานี้ เนื่องจากผู้เข้าร่วมอื่น ๆ ติดภารกิจที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้

ทั้งนี้ในกระบวนการสนทนากลุ่มได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ คือ ผู้วิจัยทำหน้าที่ในการนำกระบวนการสนทนาและบันทึกข้อมูล โดยที่มีประธานกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนคอยกระตุ้นในการพูดคุยและนำวางแผนกระบวนการครั้งต่อไป ซึ่งกระบวนการประชุมเตรียมความพร้อม ดังนี้

1. การนำเสนอสรุปผลการเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

2. การออกแบบวางแผน “กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน” และแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในกิจกรรม

จากกระบวนการวางแผน พบว่า บรรยากาศในการพูดคุยเกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้เข้าร่วมทุกคนมีความคุ้นชินในการสนทนากลุ่มกันมากขึ้น และประเด็นในการสนทนาดังนั้นเป็นปัญหาและแนวทางการพัฒนาที่ทุกคนเห็นร่วมกันในชุมชนที่มีการเสนอประเด็นร่วมกัน ทำให้บรรยากาศในการพูดคุยเกิดการแลกเปลี่ยนกัน ทั้งนี้ได้มีประธานและเลขานุการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน เป็นผู้ร่วมนำกระบวนการสนทนาให้เป็นไปได้ด้วยดี

2. กิจกรรมครั้งที่ 2 “การจัดกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน” ในวันที่ 6 ตุลาคม 2563 เวลา 13.00-16.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

ผู้เข้าร่วมประกอบไปด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ประชาชนชาวบ้าน 2 คน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ตัวแทนอิหม่าม 1 คน ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน 10 คน ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 2 คน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา 3 คน วิทยากรกระบวนการ 1 คน และชาวบ้านจากบ้านแหลม หมู่ 14 ที่สนใจ 5 คน รวมทั้งหมด 37 คน

สำหรับการแบ่งบทบาทหน้าที่ในกระบวนการดำเนินการประชุม ดังนี้ 1) วิทยากรกระบวนการหรือกระบวนการ คือ นายวิสูตร อะหลี 2) การสรุปบันทึกและนำกระบวนการกลุ่มย่อย คือ เลขาธิการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและผู้วิจัย

กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการได้มีประเด็นการวิเคราะห์ปัญหาหารือร่วมกัน ดังนี้

- 1) การทบทวนเป้าหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2) ความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 3) สถานการณ์ปัญหา ความสำเร็จที่ผ่านมา/สิ่งที่อยากเห็น
- 4) สิ่งที่ยากเห็นในชุมชนการท่องเที่ยว
- 5) การวิเคราะห์ SWOT Analysis ชุมชนการท่องเที่ยว
- 6) การออกแบบแนวทางการพัฒนา

ทั้งนี้จากกระบวนการกิจกรรมการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนการพัฒนาพบว่า ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ เป็นอย่างมาก เนื่องจากกระบวนการจะเน้นให้ผู้เข้าร่วมแต่ละคนได้นำเสนอความคิดเห็นทุกคนในมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งยังมีการเปิดวงสนทนากลุ่มย่อยให้ผู้เข้าร่วมจากกลุ่มต่าง ๆ ได้ระดมความคิดเห็นร่วมกันและนำเสนอภาพรวม เพื่อหาแนวทางการพัฒนาร่วม ทำให้บรรยากาศในการทำกิจกรรมมีความสนุกสนานและมีความตึงเครียดบางช่วงเวลา อาทิ ประเด็นการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาในภาพรวมของการท่องเที่ยว โดยพบว่าผู้เข้าร่วมจะมีการนำเสนอความคิดเห็นออกมามาก และมีการถกประเด็นกันนานพอสมควร โดยเฉพาะประเด็นศาสนากับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในระหว่างกิจกรรมก็ได้มีการผ่อนคลายบรรยากาศในกระบวนการ โดยการพักเวลาว่าง 15 นาที พร้อมทั้งในผู้เข้าร่วมทุกคนสะท้อนกระบวนการและเสนอแนะการทำกระบวนการสนทนากลุ่มร่วมกันอีกครั้ง เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับกระบวนการให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์มากขึ้น

ทั้งนี้จากผลการดำเนินกิจกรรม พบว่า เดิมทีการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนนั้น แม้ว่าจะมีการดำเนินงานมา 8 ปี แต่ยังไม่ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ของการท่องเที่ยวชุมชนอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งจากกระบวนการในการออกแบบวางแผนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในวันที่ 6 ตุลาคม 2563 นี้ ได้มีการประชุมวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการพัฒนาร่วมกันของทุกภาคส่วน ผ่านประเด็นสำคัญ ได้แก่ การทบทวนเป้าหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน สถานการณ์ปัญหา ความสำเร็จของการท่องเที่ยวที่ผ่านมา และสิ่งที่อยากเห็น สิ่งที่อยากเห็นในชุมชนการท่องเที่ยว เป็นต้น จนนำมาสู่การได้ข้อสรุป เพื่อเป็นวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนร่วมกัน พร้อมกับการวิเคราะห์ SWOT Analysis ชุมชนการท่องเที่ยวป่าชายเลน ดังนี้

วิสัยทัศน์ “การจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และส่งเสริม
การพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน”

ตารางที่ 6.1 ตารางการวิเคราะห์ SWOT Analysis

<p>จุดแข็ง ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้นำมีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีวิสัยทัศน์และเป้าหมายในการบริการท่องเที่ยวชัดเจน คือ บริการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความสุข 2. บุคลากรในองค์กรมีความพร้อมในการเปิดรับโอกาสการพัฒนาศักยภาพและทักษะต่าง ๆ เพื่อการบริการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ 3. องค์กรมีบุคลากรที่มีทักษะความเชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายด้าน 4. องค์กรมีทรัพยากรที่เอื้ออำนวยในการดำเนินการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของวิถีชุมชนมุสลิมและประมงท้องถิ่น 5. องค์กรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง 	<p>จุดอ่อน ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การบริหารจัดการขององค์กรยังไม่เป็นระบบและมีแผนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่ชัดเจน 2. บุคลากรการบริการท่องเที่ยวไม่เพียงพอต่อการให้บริการเป็นมาตรฐานแก่นักท่องเที่ยว 3. กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนยังไม่สร้างแรงดึงดูดใจและมีความหลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวและเพิ่มช่องทางการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น 4. การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่ชัดเจน ไม่สามารถดึงศักยภาพชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันได้ 5. ขาดร้านค้าเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์และสินค้าชุมชนที่ชัดเจนและสะดวกในเข้าถึงได้ง่าย เพื่อบริการนักท่องเที่ยว
<p>โอกาส ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวกระแสรองในประเทศและกระแสการท่องเที่ยวชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้น 2. เครือข่ายภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาในพื้นที่ มีความพร้อมในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน 3. กระแสโซเชียลมีเดีย ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงข้อมูลและบริการท่องเที่ยวมากขึ้น 4. ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีจะเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ที่หลากหลาย 	<p>อุปสรรค ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การเจริญเติบโตของการพัฒนาส่งผลต่อการจัดการที่ขาดขอบเขตที่จำกัดในชุมชน 2. สถานการณ์โรคระบาด โควิด 19 ส่งผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลง 3. การพัฒนาของเทคโนโลยีที่รวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงได้เท่าทัน 4. การสนับสนุนจากหน่วยงานไม่ต่อเนื่องและมีทิศทางการส่งเสริมที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการพัฒนาของชุมชน

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

จากวิสัยทัศน์และการวิเคราะห์ SWOT Analysis นำมาสู่การวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา ระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยกระบวนการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ร่วมกันของผู้เข้าร่วม สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.2 ตารางยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ยุทธศาสตร์	กลยุทธ์
ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและพัฒนาศักยภาพของบุคลากรของการทำงานท่องเที่ยวโดยชุมชน	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 บูรณาการการทำงานผ่านกลไกการขับเคลื่อนทั้งระบบ ตั้งแต่ระดับกลุ่มระดับชุมชน ระดับพื้นที่ ระดับนโยบาย เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อจัดทำแผนการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพและทักษะความรู้ในการบริหารจัดการและการบริการด้านการท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยจะเป็นการนำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูล สร้างระบบการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์ข้อมูลเพื่อการวางแผนและตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน</p>
ยุทธศาสตร์ที่ 2 การยกระดับการพัฒนาสินค้าและการบริการกิจกรรมการท่องเที่ยว	<p>กลยุทธ์ที่ 1 ส่งเสริมการพัฒนากลุ่มอาชีพในชุมชนเพื่อยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ นำมาสู่การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับศักยภาพและขีดความสามารถของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 การเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว มุ่งเน้นให้เกิดความเป็นธรรมในการกระจายรายได้และสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 สร้างการรับรู้และทางเลือกในการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นรูปธรรม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาเชิงพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวด้านโครงสร้างพื้นที่ชุมชน เพื่อการยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวและการบริการ</p> <p>กลยุทธ์ที่ 5 การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน</p>
ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน เพื่อสร้างความประทับใจและภูมิใจในวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมกองทุนออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชุมชน ในการจัดกิจกรรมการบริการสังคมในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยบูรณาการเชื่อมโยงกับเครือข่ายการท่องเที่ยวและเครือข่ายการพัฒนาในพื้นที่</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 การส่งเสริมกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อการกระตุ้นกิจกรรมการท่องเที่ยวและรายได้ในชุมชน</p>
ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมการตลาดเชิงรุกด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การตลาดสร้างสรรค์เพื่อการกระตุ้นการท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาการตลาดเชิงรุก เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน</p>

ยุทธศาสตร์	กลยุทธ์
ยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและภาคีเครือข่าย	กลยุทธ์ที่ 1 การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างเสริมความสัมพันธ์ในชุมชน กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการพัฒนาชุมชนและภาคีเครือข่าย

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

3. กิจกรรมครั้งที่ 3 “การจัดกระบวนการคืนข้อมูลสู่ชุมชนและการนำเสนอข้อมูลจากกระบวนการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์” ในวันที่ 19 ตุลาคม 2563 เวลา 09.00-12.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

ผู้เข้าร่วมการคืนข้อมูล ประกอบด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ประชาชนชาวบ้าน 2 คน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ตัวแทนอิหม่าม 1 คน ตัวแทนประชาชนในชุมชนป่าชายเลน 5 คน รวมทั้งหมด 21 คน โดยมีผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำกระบวนการคืนข้อมูลและกระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน พร้อมกับบันทึกข้อมูลข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากการประชุม และประธานการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้เป็นผู้ร่วมนำกระบวนการคืนข้อมูลในการคัดเลือกประเด็นกิจกรรมการพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์และการออกแบบกิจกรรม

มีกระบวนการดังนี้

1. การสรุปกิจกรรมครั้งที่ 2 “การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน” คือ ทบทวนการวิเคราะห์ SWOT Analysis พร้อมด้วยประเด็นดังต่อไปนี้ 1) วิสัยทัศน์ 2) พันธกิจ 3) ค่านิยมร่วม 4) การกำหนดเป้าประสงค์ 5) ตัวชี้วัด 6) วัตถุประสงค์ 7) ทบทวนประเด็นยุทธศาสตร์ที่ต้องมีการพัฒนาอย่างเร่งด่วน 8) กำหนดกิจกรรมการพัฒนาและวัตถุประสงค์ เป้าหมายในกิจกรรมที่เลือก 9) วางแผนการดำเนินกิจกรรมและประเมินผลกิจกรรม

2. การคัดเลือกประเด็นในการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ โดยมีการตั้งเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้ 1) สำคัญ เร่งด่วน 2) สำคัญ แต่ไม่เร่งด่วน และ 3) ไม่สำคัญ ไม่เร่งด่วน

จากกระบวนการพบว่า ผู้เข้าร่วมในเวทีคืนข้อมูลจะเป็นตัวแทนจากฝ่ายต่าง ๆ ที่สะดวกในการเข้าร่วม ซึ่งจะมีจำนวนน้อยกว่ากิจกรรมครั้งที่ 2 “การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน” เนื่องจากผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ ในชุมชน ไม่สะดวกเข้าร่วม เพราะมีเหตุจำเป็นในเรื่องของการทำงานและธุระส่วนตัว แต่จะส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่อรับฟังการคืนข้อมูลและคัดเลือกประเด็นกิจกรรมการพัฒนาและรับหน้าที่ในการประสานงานต่อให้ผู้ที่ไม่ได้เข้า

ร่วมรับทราบ โดยผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งทางคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและผู้วิจัยจะประสานการคืนข้อมูลกิจกรรมการพัฒนาเป็นรายกรณีตามความสะดวกของแต่ละฝ่าย เพื่อให้ได้รับทราบการคืนข้อมูล การเสนอแนะ และการพัฒนาร่วมกัน โดยสรุปการคืนข้อมูลในรูปแบบของการส่งเอกสารให้แต่ละฝ่ายผ่านช่องทางสื่อออนไลน์

6.2 การนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ

การนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติจะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนการพัฒนา โดยจะเป็นการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการพัฒนาในองค์กร เป็นกิจกรรมจากการคัดเลือกยุทธศาสตร์ที่เห็นร่วมกันถึงความสำคัญที่ต้องเร่งพัฒนา ประกอบกับเป็นการสรุปประเด็นและคัดเลือกกิจกรรมจากความพร้อมในช่วงเวลาที่จำกัด ตามกำลังของชาวบ้านที่มีอยู่ โดยจะมีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่การท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลนในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน โดยในแต่ละกิจกรรมจะมีระยะเวลาในการดำเนินการครึ่งวันเช้า คือ ตั้งแต่เวลา 08.00-12.00 น. เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนมีข้อจำกัดด้านเวลา ทำให้ต้องมีการกระชับเวลาในการทำกิจกรรมให้เร็วมากขึ้น

สำหรับการนำแผนไปปฏิบัติ มีผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินการ คือ คณะกรรมการบ้านท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและผู้นำชุมชนป่าชายเลนหรือผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมและผู้สนใจในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรม

จากข้อสรุปได้มีการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ที่ชุมชนเลือกร่วมกัน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและพัฒนาศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย 2 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 คือ การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ในกรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน และกลยุทธ์ที่ 3 คือ การพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้มีการบริการที่มีประสิทธิภาพ ในกรณีศึกษากิจกรรมการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ชุมชน ในที่นี้จะอธิบายรายละเอียดของกิจกรรมการพัฒนา ดังนี้

6.2.1 กรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน

เป็นกิจกรรมภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 1 ตามแผนกลยุทธ์ที่ 1 คือ การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้มีการดำเนินกิจกรรมเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม

2563 เวลา 09.00-12.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีวัตถุประสงค์เพื่อการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการวางแผนการบริหารงานใหม่ในองค์กรอย่างเป็นระบบ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1. ปัจจัยที่นำเข้าสู่กระบวนการกิจกรรม ได้แก่ คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน ผู้วิจัย และตัวแทนสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน อาทิ ฝ่ายบ้านพัก ฝ่ายอาหารและแม่บ้าน ฝ่ายกลุ่มอาชีพ ฝ่ายเรือประมงพื้นบ้าน เป็นต้น รวมทั้งหมด 20 คน พร้อมด้วยโครงสร้างแผนผังองค์กรและวัสดุอุปกรณ์กิจกรรม คือ กระดาษบุรูป ปากกาเคมี เป็นต้น

2. กระบวนการในการทำกิจกรรม นำโดยประธานคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเป็นผู้นำกระบวนการในการสนทนาและผู้วิจัยเป็นผู้ช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนกัน ดังนี้

1) มีการประชุมทีมคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายบ้านแหลมโสมสเดย์ รับทราบในเป้าหมายของกิจกรรมการพัฒนาโครงสร้างและการวางแผนระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น

2) การจัดกระบวนการระดมความคิดเห็นในการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแต่ละฝ่ายงานอย่างเป็นระบบ แบ่งการทำงานเป็นฝ่ายต่าง ๆ มอบหมายหน้าที่ในการดำเนินงาน ดังนี้

บัญชี เลขอาธิการ หัวหน้าฝ่ายบริการต่าง ๆ และหัวหน้าสนับสนุน (มักคุเทศน์) ซึ่งในแต่ละฝ่ายจะมี บทบาทหน้าที่รับผิดชอบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 6.3 บทบาทหน้าที่ในการดำเนินงาน

ฝ่ายกิจกรรมตามโครงสร้าง	บทบาทการดำเนินงาน
ฝ่ายที่พักโฮมสเตย์	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าฝ่ายบ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชน โดยมีหน้าที่ในการประสานงานบ้านพักในชุมชนทั้งหมด จำนวน 14 หลัง 30 ห้อง ในการหมุนเวียนรับนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการกระจายอย่างทั่วถึงทุกคน - การตรวจความเรียบร้อยและมาตรฐานบ้านพักโฮมสเตย์เพื่อให้พร้อมต่อการรองรับนักท่องเที่ยว
ฝ่ายประกันภัย	<ul style="list-style-type: none"> - ทำประกันการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวและดูแลเรื่องความปลอดภัย
ฝ่ายเรือประมง	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าฝ่ายเรือประมงที่คอยดูแลเรือประมงที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายบ้านแหลมโฮมสเตย์ และจัดการตารางเดินเรือในการรับนักท่องเที่ยวให้หมุนเวียนกันอย่างทั่วถึงทุกลำ
ฝ่ายสปา	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหน้าที่ในการนวดสปาแก่นักท่องเที่ยว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์การนวดสปา
ฝ่ายตำรวจอาสาการท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหน้าที่ดูแลความปลอดภัยของชุมชนการท่องเที่ยวและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
ฝ่ายปรับปรุงภูมิทัศน์	<ul style="list-style-type: none"> - ดูแลภูมิทัศน์ในพื้นที่การท่องเที่ยวให้มีความสวยงาม
ฝ่ายอาหารและแม่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - ดูแลด้านอาหารของนักท่องเที่ยวและบริการในพื้นที่ศูนย์กลางบ้านแหลมโฮมสเตย์
ฝ่ายกลุ่มออมทรัพย์บ้านแหลมโฮมสเตย์	<ul style="list-style-type: none"> - ดูแลเรื่องการออมทรัพย์และการช่วยเหลือด้านทุนการเงินของสมาชิกบ้านแหลมโฮมสเตย์ พร้อมทั้งการจัดการจัดกิจกรรมเพื่อสังคม
ฝ่ายต้นกล้าโกงกางและพันธุ์ไม้	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหน้าที่ในการเพาะต้นกล้าโกงกางและการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ในป่าชายเลน พร้อมกับเป็นผู้รับผิดชอบในการกระจายงานให้คนในชุมชนหาต้นกล้าโกงกางมาขายให้บ้านแหลมโฮมสเตย์

ฝ่ายกิจกรรมตามโครงสร้าง	บทบาทการดำเนินงาน
ฝ่ายผลิตภัณฑจากธรรมชาติ	- ดูแลผลิตภัณฑของชุมชนการท่องเที่ยว ทั้งด้านการผลิตภัณฑ การขายและการพัฒนาผลิตภัณฑ
ฝ่ายประชาสัมพันธ์	- ทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และดูแลเพจการท่องเที่ยวของบ้านแหลมโฮมสเตย์เพื่อการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง - ศูนย์กลางในการรับการติดต่อและคอยให้คำแนะนำนักท่องเที่ยวที่สนใจท่องเที่ยวในชุมชน ที่มีการติดต่อผ่านมาทาง Facebook พร้อมทั้งการประสานงานกับฝ่ายบริหารเพื่อนำเข้าสู่การวางแผนรับนักท่องเที่ยวร่วมกับฝ่ายต่าง ๆ - จัดทำฐานข้อมูลนักท่องเที่ยว
ฝ่ายบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศน์)	- หัวหน้ามัคคุเทศน์หรือไกด์นำเที่ยวที่คอยให้บริการนักท่องเที่ยว - สรรหาผู้ที่สนใจอยากจะมีส่วนร่วมในการให้บริการนำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวเข้าร่วมทำงานด้วยและวางแผนการจัดมัคคุเทศน์เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวแต่ละครั้ง
หัวหน้าสนับสนุน (มัคคุเทศน์)	- ดูแลการพัฒนามัคคุเทศน์และการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริการท่องเที่ยวกับหน่วยงานต่าง ๆ
หัวหน้าฝ่ายบริการต่าง	- ดูแล ติดตาม และตรวจสอบการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ ให้ดำเนินงานไปตามแผนงานที่วางไว้
เลขาธิการ	- ผู้ช่วยประธานในการบริหารจัดการงาน เชื่อมโยงกับเครือข่ายหน่วยงานภายนอกในการพัฒนาการท่องเที่ยว
บัญชี	- บันทึกบัญชีรายรับรายจ่ายของการท่องเที่ยว
รองประธาน 1	- การวางแผนการตลาดของบ้านแหลมโฮมสเตย์ ให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจในปัจจุบัน
ฝ่ายเศรษฐกิจและการตลาด	
รองประธาน 2	- การวางแผนการพัฒนาผลิตภัณฑจากธรรมชาติในบ้านแหลมโฮมสเตย์และผลิตภัณฑต่าง ๆ ในชุมชน
ฝ่ายผลิตภัณฑ	
รองประธาน 3 ฝ่าย สิ่งแวดล้อมและสังคม	- การวางแผนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนการท่องเที่ยวและการพัฒนาสังคม
ประธาน	- ดูแลการทำงานโดยภาพรวมของฝ่ายต่าง ๆ โดยจะเป็นผู้ที่คอยให้คำชี้แนะสนับสนุนกิจกรรมการต่าง ๆ
ที่ปรึกษาฝ่ายชุมชน	- คอยให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนให้เกิด

ฝ่ายกิจกรรมตามโครงสร้าง	บทบาทการดำเนินงาน
ที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ	การมีส่วนร่วมกัน - เป็นที่ปรึกษาในเชิงวิชาการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการสร้างเครือข่ายภายนอก เพื่อยกระดับการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน
บอร์ดบริหาร	- มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการพัฒนา ติดตามการนำแนวทางไปปฏิบัติ ประเมินผลผู้บริหารหรือประธาน พร้อมทั้งให้คำแนะนำ ดูแลกำกับการทำงานให้เป็นไปตามแผนงาน

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

จากภาพรวมของการทำกิจกรรมการวางแผนผังโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการอธิบายรูปแบบโครงสร้างและการบริหารภาพรวมได้ คือ การบริหารจัดการแผนงานนั้น โดยแต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าฝ่ายเพื่อประสานงานลงไปยังสมาชิก ซึ่งจะมีบทบาทหน้าที่ตามความรับผิดชอบตามฝ่ายที่มีตามโครงสร้าง

ทั้งนี้ในรูปแบบของการวางแผนโครงสร้างกลุ่มในรูปแบบต้นไม้ นั้น เป็นแนวคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ในการขับเคลื่อนแผนงาน ที่เปรียบองค์กรเสมือนต้นไม้ โดยที่ฝ่ายบริหารขององค์กร/กลุ่มจะต้องเป็นฐานรากของต้นไม้ที่จะคอยช่วยค้ำจุน ลำต้นและดอกไม้ให้สามารถแผ่กระจายไปวงกว้าง ซึ่งฐานรากของต้นไม้ประกอบด้วย ประธาน และรองประธานในแต่ละฝ่ายที่มีบทบาทหน้าที่ขับเคลื่อนและการหาโอกาสในการเติบโตด้านต่าง ๆ ให้แก่เครือข่ายและสมาชิก

สำหรับในส่วนลำต้นนั้น จะเป็นแกนของต้นไม้ที่จะคอยช่วยเป็นแรงสนับสนุนในการกระจายการดำเนินงานในแต่ละฝ่ายต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งลำต้นประกอบไปด้วย ฝ่ายบัญชี เลขาธิการ การสนับสนุน (ไกด์) และหัวหน้าฝ่ายบริการต่าง ๆ และในส่วนของดอกไม้ของต้นไม้จะเปรียบเสมือนฝ่ายต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีการแผ่ขยายออกกว้างขวาง โดยฝ่ายต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นผู้ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมและสามารถกระจายผลประโยชน์ไปยังส่วนต่าง ๆ ในชุมชนได้ โดยสามารถที่จะเพิ่มกิ่งก้านการมีส่วนร่วมได้อย่างต่อเนื่องตามการเติบโตของต้นไม้หรือการเติบโตของกลุ่ม/องค์กร

พร้อมกันนี้ในส่วนของการสนับสนุนฐานรากที่เข้มแข็งนั้น ได้มีที่ปรึกษาและบอร์ดบริหารของกลุ่มในการช่วยหนุนเสริมการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน พร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษาและชี้แนะแนวทางการจัดการท่องเที่ยวให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและสมดุลในชุมชน เพื่อให้ต้นไม้ได้ยืนหยัดอย่างยั่งยืนในชุมชน แม้ว่าจะมีปัญหาหรืออุปสรรคเข้ามา หากกลุ่มมีฐานรากที่เข้มแข็ง ก็จะสามารถต่อสู้การผ่านไป

ผลผลิตจากกิจกรรม ดังนี้

มีระบบการบริหารงานตามโครงสร้างมีความชัดเจน โดยที่แต่ละฝ่ายจะรู้ถึงบทบาทความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง และมีการวางแผนการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้น พร้อมกับการประสานที่เป็นระบบ โดยแต่ละส่วนงานได้มีการประสานและเตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินกิจกรรมรับนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้สร้างความชัดเจนในกระบวนการทำงานมากขึ้น

ผลลัพธ์จากกิจกรรม ดังนี้

จากการดำเนินงานตามแผนกิจกรรมที่วางไว้ตามโครงสร้างองค์กร ได้มีการประเมินผลการบริหารงานตามโครงสร้าง ผ่านกระบวนการทบทวนหลังการปฏิบัติการดำเนินงานตามโครงสร้างตั้งแต่วันที่ 23 ตุลาคมถึงเดือน 31 พฤศจิกายน 2563 พบว่า การที่มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีการแบ่งบทบาทการดำเนินงานไว้อย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดระบบการประสานงานและการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการกระจายงานไปยังฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งมีหัวหน้าฝ่ายเป็นผู้รับผิดชอบในการกระจายงานแก่เครือข่ายที่มีเป้าหมายของกิจกรรมท่องเที่ยวเป็นกรอบการดำเนินงาน คือ การบริการนักท่องเที่ยวให้มีความสุขที่สุด ส่งผลให้เกิดการบริหารงานคุณภาพมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งมีแผนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในทุกอาทิตย์

สำหรับในการปรับปรุง พบว่า การทำหน้าที่ในบทบาทที่รับผิดชอบบางฝ่าย ยังต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงเพิ่มเติม ได้แก่ 1) การนำเที่ยวหรือการบริการรับนักท่องเที่ยว และการสร้างกิจกรรมนันทนาการในกิจกรรมท่องเที่ยวซึ่งเป็นบทบาทของฝ่ายนำเที่ยวหรือฝ่ายบริการท่องเที่ยว (มัคคุเทศน์) ยังไม่ได้มีการทำตามบทบาทหน้าที่มากนัก และจำนวนของผู้นำเที่ยว(มัคคุเทศน์) ยังไม่เพียงพอต่อนักท่องเที่ยวที่ทำกิจกรรม ทำให้การดำเนินกิจกรรมบางครั้งไม่น่าสนใจ 2) ฝ่ายการบัญชี ยังไม่ได้มีการจัดทำข้อมูลบัญชีรายจ่ายอย่างเป็นระบบชัดเจน 3) บอร์ดบริหารยังมีจำนวนน้อยเกินไปทำให้การตรวจสอบแผนงาน การติดตามประเมินผลการดำเนินงานยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร โดยยังมีการให้อำนาจแก่ประธานกลุ่มเป็นหลัก ดังนั้นการบริหารจัดการแผนงานของบ้านแหลมโฮมสเตย์ จะต้องมีการปรับปรุงเพิ่มเติมในการสร้างความเข้าใจและการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่รับผิดชอบมากขึ้น

6.2.2 กรณีศึกษากิจกรรมการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ในชุมชน

เป็นกิจกรรมภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 1 ตามแผนกลยุทธ์ที่ 3 คือ การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวให้มีการบริการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้มีการดำเนินกิจกรรมเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2563 เวลา 09.00-12.00 น. สถานที่ ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาภาคเอกชนในการบริการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1) ปัจจัยที่นำเข้าสู่กระบวนการกิจกรรม ได้แก่ ตัวแทนคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 10 คน วิทยากรหรือภาคเอกชนอาชีพชุมชนป่าชายเลน 1 คน คือ นายพาดิ์ เจาะแหลมหมัน และผู้วิจัย รวมทั้งหมด 11 คน พร้อมด้วยประเด็นในการพัฒนาศักยภาพภาคเอกชน และการสรุปบันทึกกิจกรรม

2) กระบวนการกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ อธิบายได้ดังนี้

กระบวนการกิจกรรมมีการนำโดยคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน คือ รองประธานและประธาน เป็นผู้นำกระบวนการในการทำกิจกรรมตามแผนงานกิจกรรมซึ่งมีวิทยากรที่เป็นภาคเอกชนเป็นผู้ให้ความรู้ในการเป็นภาคเอกชนและมีประธานกลุ่มเป็นวิทยากรร่วมโดยผู้วิจัยมีบทบาทในการเป็นผู้สังเกตการณ์และช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนกัน ทั้งนี้ในกระบวนการเรียนรู้แต่ละช่วงของกิจกรรม จะใช้กระบวนการสนทนากลุ่มที่เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน ของสมาชิกผู้สนใจเป็นภาคเอกชนประจำบ้านแหลมโฮมสเตย์ วิทยากรที่เป็นภาคเอกชน และผู้เข้าร่วมจากคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งกระบวนการกิจกรรมพัฒนาศักยภาพภาคเอกชน มีรายละเอียดขั้นตอน ดังนี้

(1) การชี้แจงกระบวนการและวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพภาคเอกชนเพื่อการบริการที่มีประสิทธิภาพ

(2) การเปิดวงสนทนา “หลักสูตรกิจกรรมเสริมศักยภาพการเป็นภาคเอกชน” มีประเด็นดังนี้ 2.1) ความสำคัญ และบทบาทของภาคเอกชน 2.2) คุณสมบัติของภาคเอกชน 2.3) ภาคเอกชนต่อหลักการปฏิบัติในชุมชนการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนป่าชายเลน 2.4) Work shop การฝึกปฏิบัติการเป็นภาคเอกชนในกิจกรรมการรับนักท่องเที่ยวเบื้องต้น สำหรับหลักสูตรกิจกรรมในการเป็นภาคเอกชนที่ดี จะเป็นเนื้อหาการพัฒนา

ศักยภาพที่มาจากการศึกษาและการสะท้อนประสบการณ์ร่วมกันของคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนและวิทยากรหรือภาคเอกชนที่เห็นสมควรว่าควรมีเป็นเบื้องต้น และสามารถที่จะสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ที่สนใจอยากพัฒนาศักยภาพตัวเอง ด้วยภาษาที่สื่อสารอย่างเข้าใจได้ง่าย ซึ่งสรุปรายละเอียดเนื้อหาได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.4 ประเด็นการพัฒนาศักยภาพภาคเอกชนชุมชนป่าชายเลน

ประเด็นการพัฒนาศักยภาพ	รายละเอียด
1. ความสำคัญ และบทบาทของ มัคคุเทศน์	<p><u>ความสำคัญ:</u> มัคคุเทศก์เป็นผู้นำนักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ โดยให้บริการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ความเพลิดเพลินสนุกสนานได้รับความสะดวกสบายและได้รับความปลอดภัยจนนำมาสู่การได้รับความพึงพอใจและประทับใจ</p> <p><u>บทบาท:</u> การเป็นนักพูด การเป็นนักแสดงหรือนักนันทนาการ การเป็นนักบริการ การเป็นนักกึ่งวิชาการความรู้</p> <p><u>หน้าที่สำคัญ:</u> 1) หน้าที่รับเข้านักท่องเที่ยว 2) หน้าที่นำเที่ยว 3) หน้าที่ส่งออกนักท่องเที่ยว</p>
2. คุณสมบัติของมัคคุเทศน์	<p>1) มีมนุษยสัมพันธ์ดี /สร้างอารมณ์ขัน 2) มีความรู้ดีในแหล่งท่องเที่ยว 3) มีวาทศิลป์ 6) มีจิตวิญญาณรักและตั้งใจในงานการเป็นมัคคุเทศก์ 4) มีความรับผิดชอบสูงตรงต่อเวลา 5) มีความอดทนอดกลั้นรับได้ทุกสถานการณ์ 6) มีสติปัญญา และไหวพริบที่ดี 7) มีความสามารถในการใช้ภาษา 8) มีความยืดหยุ่น แก้ปัญหาได้รวดเร็ว 9) มีความพยายามสรรค์สร้างแต่สิ่งที่ดี ให้แก่นักท่องเที่ยวในทุกวิถีทาง 10) มีความสามารถสรรค์สร้างให้นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกและมีส่วนร่วมในการเดินทาง</p>
3. มัคคุเทศน์ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านแหลมโฮมสเตย์	<p>กิจกรรมการเล่ารายละเอียดการท่องเที่ยวในชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว</p>
4. Workshop การฝึกปฏิบัติการเป็นมัคคุเทศน์ในกิจกรรมการรับนักท่องเที่ยว	<p>กิจกรรม Workshop การฝึกเป็นมัคคุเทศน์ โดยการจำลองสถานการณ์รับนักท่องเที่ยวกันภายในกลุ่มย่อย พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนและเสนอแนะหลังกิจกรรม และการวางแผนรับนักท่องเที่ยว จำนวน 20 นาที</p>

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

3) การวางแผนฝึกปฏิบัติการเป็นมัคคุเทศน์ในช่วงระหว่างวันที่ 24 ตุลาคม ถึง 29 พฤศจิกายน 2563 โดยมีการสรุปจำนวนผู้ที่เข้าร่วมพัฒนาศักยภาพในการเป็นมัคคุเทศน์

ทดลองรับนักท่องเที่ยว และมีการวางแผนการดำเนินงานรับนักท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อสรุปผลการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผลผลิตจากกิจกรรม ดังนี้

จากการทำกิจกรรมพัฒนาศักยภาพการเป็นมัคคุเทศน์ โดยมีผู้สนใจเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์จำนวน 10 คน ซึ่งมี 5 คนที่มีความสามารถในการนำเที่ยวได้เป็นพื้นฐาน ทำให้การทำกิจกรรมเกิดการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น มีการสอนงานกันและกันของผู้เข้าร่วมเอง ทั้งนี้จากผลการดำเนินการได้มีมัคคุเทศน์จากการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 2 คนที่มีความพร้อมและความสนใจในการเป็นมัคคุเทศน์ที่จะฝึกปฏิบัติรับนักท่องเที่ยว ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม ถึงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2563 รวมระยะเวลา 37 วัน โดยมีการนำเที่ยวตามโปรแกรมท่องเที่ยว และมีการวางแผนการรับนักท่องเที่ยวทั้งก่อนและหลังการปฏิบัติการ

อย่างไรก็ตามจากจำนวนมัคคุเทศน์ที่จะฝึกปฏิบัติรับนักท่องเที่ยว จำนวน 2 คนนั้น ยังถือว่าเป็นจำนวนมัคคุเทศน์ที่น้อยมาก เมื่อเทียบกับปริมาณของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน โดยสาเหตุที่ได้มัคคุเทศน์เพื่อบริการรับนักท่องเที่ยวเพียง 2 คนนั้น เนื่องจากผู้ที่สนใจเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์อีก 8 คนที่เหลือ นั้น มีความจำเป็นที่ต้องไปปฏิบัติงานอย่างอื่น ซึ่งไม่สะดวกที่จะเข้าร่วมเป็นมัคคุเทศน์ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ นอกจากนี้ทางคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนที่เข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ ก็ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการบริการนักท่องเที่ยวร่วมกัน พร้อมทั้งยังเป็นกำลังสนับสนุนในการร่วมรับนักท่องเที่ยวด้วย

ผลลัพธ์จากกิจกรรม ดังนี้

จากการเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพการเป็นมัคคุเทศน์แล้ว และมีการเริ่มฝึกปฏิบัตินำเที่ยวของมัคคุเทศน์ ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม ถึงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2563 เป็นระยะจำนวน 37 วัน ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งได้มีการสรุปกิจกรรมจากการทบทวนหลังการปฏิบัติการในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2563 โดยการสนทนากลุ่มร่วมกันของคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มัคคุเทศน์ที่ฝึกปฏิบัติการและผู้วิจัย ผลลัพธ์พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มีการให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งในด้านการให้ความรู้ การแนะนำกิจกรรมท่องเที่ยวและการพานักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมตามโปรแกรมชุมชนมากขึ้น พร้อมทั้งยังมีการให้นักท่องเที่ยวได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการท่องเที่ยวกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชุมชนและชาวบ้าน

ทั้งนี้ในการดำเนินการก่อนนำนักท่องเที่ยวมัคคุเทศน์จะมีการเตรียมงานกับทีมคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเพื่อวางแผนโปรแกรมการรับนักท่องเที่ยว และการนำเที่ยวที่ตอบสนองต่อความวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่ม เพื่อเตรียมความพร้อมของข้อมูลการให้ความรู้และสร้างกิจกรรมสัมพันธ์ร่วมกับนักท่องเที่ยว

สำหรับผลลัพธ์ที่ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาเพิ่มเติม คือ จากผลการปฏิบัติงานนำเทียวนักท่องเที่ยวจากช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แม้มัคคุเทศน์จำนวน 2 คน ที่มีปฏิบัติการนำเที่ยวได้เป็นอย่างดี แต่ก็ยังพบว่าจำนวนของมัคคุเทศน์ยังน้อยเกินไป ไม่เพียงพอต่อการต้อนรับและการให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง ทำให้นักท่องเที่ยวขาดการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ในกิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างทำกิจกรรม ตัวอย่างเช่น ในกรณีที่นักท่องเที่ยวต้องลงเรือทำกิจกรรมกลางทะเล 6-7 ลำ โดยจะมีนักท่องเที่ยวละละ 5-6 คน อาจจะต้องใช้มัคคุเทศน์ประจำเรือในแต่ละลำอย่างน้อยลำละ 1 คน ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ควรจะต้องมีมัคคุเทศน์อย่างน้อย 7 คน ที่เป็นผู้นำเที่ยวประจำชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งสามารถที่จะดึงเด็ก เยาวชนในชุมชน เข้ามาฝึกการเป็นมัคคุเทศน์ชุมชนได้ เพื่อความทั่วถึงในการบริการนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและการสร้างการมีส่วนร่วมที่มากขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับคนในชุมชนเอง

6.2.3 กิจกรรมที่ 3 การร่างธรรมนูญการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีมุสลิม ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกลยุทธ์ที่ 1 การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติในการท่องเที่ยววิถีชุมชนมุสลิมแก่นักท่องเที่ยว และข้อปฏิบัติร่วมของคนในชุมชนการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ จากสถานการณ์อุทกภัยในพื้นที่ภาคใต้ โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ก็ได้รับผลกระทบจากภัยครั้งนี้ด้วย พร้อมกับสถานการณ์มาตรการป้องกันโรคระบาดโควิด 19 ทำให้การดำเนินกิจกรรมที่ 3 คือ กิจกรรมการร่างธรรมนูญการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีมุสลิม ที่มีการวางแผนการดำเนินกิจกรรมในวันที่ 9 ธันวาคม 2563 ต้องยกเลิกการจัดกิจกรรมไป ส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวนี้ถูกยกไปเป็นแผนการปฏิบัติของชุมชนป่าชายเลนในครั้งต่อไป

6.3 สรุปผล

จากการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ โดยมีการคัดเลือกกิจกรรมจากผู้เข้าร่วมทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามข้อจำกัดของเวลาของชาวบ้านในชุมชนและความพร้อมในการดำเนินงาน ประกอบไปด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน และกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ในชุมชน โดยมีการดำเนินกิจกรรมในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน 2563 ทั้งนี้ในการดำเนินกิจกรรมได้มีการสรุปผลการปฏิบัติกิจกรรมโดยเป็นการประเมินภาพรวมของการดำเนินงานตั้งแต่ปัจจัยนำเข้ากิจกรรม

กระบวนการกิจกรรม ผลผลิตที่ได้และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม นำไปสู่ข้อเสนอแนะในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อการพัฒนาในครั้งต่อไปให้ดีขึ้น โดยในครั้งนี้จะเป็นการอธิบายรายละเอียดการสรุปผลกิจกรรมของกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

6.3.1 สรุปกรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน

ตามแผนกลยุทธ์ที่ 1 คือ การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้มีการดำเนินกิจกรรมเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2563 มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมเพื่อการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการวางแผนการบริหารงานใหม่ในองค์กรอย่างเป็นระบบ ซึ่งจากการดำเนินกิจกรรมได้มีการสรุปผล ดังนี้

1. ปัจจัยนำเข้าในการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ ผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ที่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในหน้าที่รับผิดชอบ พร้อมทั้งมีความสนใจในการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งในการบริการและการพยายามหาทางเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานขององค์กร ทั้งนี้ในส่วนของโครงสร้างองค์กรยังได้เกิดการสร้างแผนงานที่ชัดเจนมากขึ้นในการวางบทบาทหน้าที่ของสมาชิกบ้านแหลมโฮมสเตย์

2. กระบวนการ ได้แก่

1) มีการประชุมแผนงานก่อนการดำเนินกิจกรรมรับนักท่องเที่ยวเพื่อวางแผนการทำงานและการรายงานจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนสัปดาห์ละ 1 ครั้ง พร้อมกับการสรุปงาน

2) มีการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ในแต่ละฝ่ายรับผิดชอบ ดังนี้

ตารางที่ 6.5 ตารางสรุปการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่โครงสร้างองค์กร

ฝ่ายกิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
ฝ่ายที่พักโฮมสเตย์	- มีการประสานงานบ้านพักในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเน้นที่จะประสานบ้านพักในพื้นที่ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยว โดยชุมชนป่าชายเลน เพื่อความง่ายต่อการจัดการกิจกรรมแก่นักท่องเที่ยว แต่ก็มีมีการกระจายงานแก่สมาชิกบ้านพักน้อยกว่าที่ควร
ฝ่ายประกันภัย	- ทุกครั้งที่มียกท่องเที่ยว จะมีการทำประกันการท่องเที่ยวดูแลความปลอดภัย
ฝ่ายเรือประมง	- หัวหน้าฝ่ายเรือประมงได้มีการจัดการตารางเดินเรือในการรับนักท่องเที่ยวให้หมุนเวียนกัน

ฝ่ายกิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
ฝ่ายสปา	- มีบริการนวดสปาแก่นักท่องเที่ยว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์การนวดสปาอย่างต่อเนื่อง
ฝ่ายตำรวจอาสาการ ท่องเที่ยว	- จะเข้ามาตรวจดูแลความปลอดภัยของชุมชนการท่องเที่ยวและเข้ามาเยี่ยม นักท่องเที่ยวทุกครั้งที่มีกิจกรรม
ฝ่ายปรับปรุงภูมิทัศน์	- มีการจัดการเรื่องทิ้งขยะ ถังคัดแยกขยะ แล้วนำขยะประเภทขวดไปขายได้ โดยจะมีการนำเด็กในบริเวณร่องเรือที่มีฐานะยากจน มาช่วยกันเก็บขยะ พร้อมทั้งคัดแยกขยะ โดยมีค่าตอบแทนให้คนละ 20-30 บาท และมีการเลี้ยง ข้าว พร้อมกับช่วยเหลือเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ตามความกรณีของเด็กแต่ละ คน
ฝ่ายอาหารและ แม่บ้าน	- มีการดูแลด้านอาหารของนักท่องเที่ยวและการบริการในพื้นที่ศูนย์กลาง บริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน
ฝ่ายกลุ่มออมทรัพย์ บ้านแหลมโฮมสเตย์	- มีเก็บเงินออมทรัพย์ทุกเดือน และการนำเงินจากรายได้ของการท่องเที่ยว 3% เข้ากลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้มีการนำเงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาช่วยครอบครัว ที่ยากจนในชุมชนในการสนับสนุนด้านอาหาร และการศึกษาของเด็ก ๆ
ฝ่ายต้นกล้าโกงกาง และพันธุ์ไม้	- มีการเพาะต้นกล้าโกงกางในโรงเรือน พร้อมทั้งมีการหาต้นกล้าโกงกางจาก ในป่าชายเลนมาไว้ทำกิจกรรมกับนักท่องเที่ยว
ฝ่ายผลิตภัณฑ์จาก ธรรมชาติ	- มีการดูแลผลิตภัณฑ์ของชุมชนการท่องเที่ยว ทั้งด้านการผลิตภัณฑ์ การ จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งทำบัญชีรายได้จากการขายในทุก ๆ ครั้ง
ฝ่ายประชาสัมพันธ์	- มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว กิจกรรมท่องเที่ยวและกิจกรรมต่าง ๆ ใน ชุมชน พร้อมทั้งดูแลเพจการท่องเที่ยว เพื่อการนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยว อย่างต่อเนื่อง - ศูนย์กลางในการรับการติดต่อและคอยให้คำแนะนำนักท่องเที่ยวที่สนใจ ท่องเที่ยวในชุมชน ที่มีการติดต่อผ่านมาทาง Facebook พร้อมทั้งการ ประสานงานกับฝ่ายบริหารเพื่อนำเข้าสู่การวางแผนรับนักท่องเที่ยวร่วมกับ ฝ่ายต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ก็ยังไม่ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลนักท่องเที่ยวที่เข้ามา ท่องเที่ยวแต่ละครั้ง
ฝ่ายบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศน์)	- สรรหาผู้ที่สนใจอยากจะมีส่วนร่วมในการให้บริการนำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว เข้าร่วมทำงานด้วยและวางแผนการจัดมัคคุเทศน์เพื่อบริการนักท่องเที่ยวแต่ ละครั้ง

ฝ่ายกิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
หัวหน้าสนับสนุน (มีคศุเทศน์)	- มีการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริการท่องเที่ยวเกี่ยวกับหน่วยงานต่าง ๆ และพัฒนาทักษะการพูดการนำเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังไม่สามารถให้บริการนำเที่ยวได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด ซึ่งจากการสรรหาผู้ที่สนใจจะเป็นผู้นำเที่ยวยังมีน้อยมาก ทำให้ยังเกิดปัญหาในการดำเนินการเพื่อบริการท่องเที่ยวที่ยังไม่ทั่วถึง
หัวหน้าฝ่ายบริการ	- มีการติดตามงานบ้างเล็กน้อยจากฝ่ายต่าง ๆ แต่ยังไม่มีการตรวจสอบการทำงานอย่างต่อเนื่อง เพียงติดตามงานให้เป็นที่ไปตามแผนกิจกรรมเป็นครั้ง ๆ
เลขาธิการ	- มีการทำงานโดยการประสานงานกับเครือข่ายท่องเที่ยวภายนอก คือ เครือข่ายท่องเที่ยวอำเภอท่าศาลา เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวในอำเภอ ร่วมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน
บัญชี	- เริ่มมีการเขียนบันทึกบัญชีรายรับรายจ่ายของการท่องเที่ยวมากขึ้น แต่อาจจะยังไม่เป็นระบบมากที่ควร
รองประธาน 1 ฝ่ายเศรษฐกิจและ การตลาด	- มีการวางแผนการตลาดของชุมชนป่าชายเลนเบื้องต้นในการทำตลาดเชิงรุก คือ การเร่งประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนผ่านสื่อ Facebook ตามกระแสท่องเที่ยวในปัจจุบัน
รองประธาน 2 ฝ่าย ผลิตภัณฑ์	- มีการวางแผนการขายสินค้าผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติในชุมชนป่าชายเลน และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในชุมชนผ่านสื่อออนไลน์มากขึ้นจากการไลฟ์สด ผ่านเพจ Facebook บ้านแหลมโฮมสเตย์
รองประธาน 3 สิ่งแวดล้อม/สังคม	- มีการวางแผนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนการท่องเที่ยว โดยการวางแผนจัดการขยะในพื้นที่การท่องเที่ยวในชุมชนร่วมกับชุมชนใกล้เคียงคือ บ้านแหลมหมู่ 14 โดยจะเป็นกิจกรรมจิตอาสารักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน
ประธาน	- มีการดูแลการทำงานโดยภาพรวมของฝ่ายต่าง ๆ โดยในบทบาทการทำงานก็ยังคงเป็นผู้ที่คอยกระจายงานตามฝ่ายต่าง ๆ เหมือนเดิม แต่จะมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม คือ การเรียกประชุม การวางแผนทีมงานและฝ่ายต่าง ๆ มากขึ้น ก่อนการเริ่มงานเพื่อตรวจสอบความพร้อมของแต่ละฝ่ายที่มาร่วมประชุมและดำเนินงานตามแผนที่วางไว้
ที่ปรึกษาฝ่ายชุมชน	- มีการให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มากขึ้น
ที่ปรึกษาฝ่าย	- ให้คำปรึกษาในเชิงวิชาการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการสร้าง

ฝ่ายกิจกรรม	ผลการดำเนินงาน
วิชาการ	เครือข่ายภายนอก โดยการเชิญการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเข้าร่วม เครือข่ายการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ และเป็นวิทยากรการท่องเที่ยวที่สร้างแรงบันดาลใจให้ชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย
บอร์คบริหาร	- บอร์คบริหารยังมีจำนวนน้อยเกินไปทำให้การตรวจสอบแผนงาน การติดตามประเมินผลการดำเนินงานยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร โดยยังมีการให้อำนาจแก่ประธานกลุ่มเป็นหลัก

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

3. ผลผลิต ดังนี้

การดำเนินงานได้มีการทำงานตามโครงสร้างที่วางไว้ แม้ว่าในกิจกรรมบางครั้ง อาจจะไม่เป็นไปตามระบบ แต่โดยรวมมีการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ซึ่งทำให้การบริหารจัดการงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นระบบ และเกิดการบริหารงานที่ดี

4. ผลลัพธ์ ดังนี้

จากการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ก็จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจากผลที่ได้ในการดำเนินงาน พบว่าส่วนใหญ่มีการดำเนินงานตามหน้าที่รับผิดชอบของตนเอง พร้อมทั้งยังมีการประชุมวางแผนงานทั้งก่อนเริ่มงานและหลังการดำเนินงาน เพื่อเป็นการสร้างความต่อเนื่องของระบบการบริหารงานและการประสานที่ทั่วถึง ชัดเจนแก่ทุกฝ่าย แต่ในส่วนของ การดำเนินงานของประธานกลุ่มก็ยังคงมีการรวมอำนาจในการกระจายงานไว้อยู่ในบางกิจกรรม ซึ่งก็พยายามมีการปรับเพิ่มขึ้น ทั้งยังมีบอร์คบริหารในการคอยควบคุมดูแลการดำเนินงานของทุกฝ่ายและประธาน โดยยังถือว่าจำนวนของบอร์คยังมีน้อยเกินไป ทำให้การทำงานตามบทบาทที่รับผิดชอบอย่างไม่ชัดเจน ดังนั้น ในส่วนของบอร์คบริหารควรจะมีการเพิ่มสมาชิกเข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วมในบอร์คบริหารมากขึ้น และควรมีประธานกลุ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการเพื่อรายงานความก้าวหน้าและสถานการณ์ในการดำเนินงานในภาพรวมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้

6.3.2 สรุปกรณีศึกษากิจกรรมอบรมพัฒนามัคคุเทศน์

ตามแผนกลยุทธ์ที่ 3 คือ การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวให้มีการบริการที่มีประสิทธิภาพ มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนามัคคุเทศน์ในการบริการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งได้มีการดำเนินกิจกรรมเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2563 เวลา 09.00-12.00 น. ทั้งนี้มีช่วงเวลาในการฝึกปฏิบัติรับนักท่องเที่ยวหลังการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมพัฒนามัคคุเทศน์ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม ถึง 29 พฤศจิกายน 2563 ซึ่งจากการดำเนินกิจกรรมอบรมได้มีการสรุปผล ดังนี้

1) ปัจจัยนำเข้าในกิจกรรม พบว่า มีตัวแทนคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน สนใจเข้าร่วมฝึกพัฒนาเป็นมัคคุเทศน์ จำนวน 10 คน พร้อมกับมีมัคคุเทศน์การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน 1 คน คือ นายพาดิ์ เจาะแหลมหมัน เป็นวิทยากรในการนำฝึกอบรม ซึ่งในจำนวน 10 คนของผู้สนใจเข้าร่วม จะมี 5 คน ที่มีความสามารถในการนำเที่ยวได้ ซึ่งจะเป็นการนำเที่ยวในรูปแบบชาวบ้าน โดยมีความสนใจที่อยากจะเข้ามาเรียนรู้เพิ่มเติมในการเป็นมัคคุเทศน์ เพื่อพัฒนาศักยภาพตัวเองเพิ่มเติมในกรณีที่มีเวลาว่างและสะดวกในการร่วมเป็นมัคคุเทศน์ประจำ

ทั้งนี้ในการพัฒนามัคคุเทศน์ควรจะมีการตั้งเด็ก เยาวชนในชุมชนเข้าร่วมด้วย เพื่อฝึกการเป็นมัคคุเทศน์น้อย ซึ่งจะเป็นการสร้างแนวทางให้กับเยาวชนในพื้นที่ชุมชนได้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนการท่องเที่ยว ทั้งยังสร้างมัคคุเทศน์คนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น นอกจากนี้ในด้านการวางแผนประเด็นในการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ มีการถอดมาจากประสบการณ์ของวิทยากร มาเป็นการประเด็นเพื่อการแลกเปลี่ยนในกิจกรรมฝึกอบรม

2) กระบวนการ พบว่า มีคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเป็นผู้นำกระบวนการในการทำกิจกรรมตามแผนงานกิจกรรมโดยทำให้บรรยากาศในการทำกิจกรรมมีความสนุกสนานมากขึ้นเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน และมีวิทยากรเป็นผู้ให้ความรู้ในการเป็นมัคคุเทศน์พร้อมกับแลกเปลี่ยนประเด็น

กระบวนการอบรมสามารถแบ่งได้ ดังนี้

(1) วันที่ทำกระบวนการฝึกอบรม วันที่ 23 ตุลาคม 2563 จะใช้เวลาครึ่งวันเช้า คือตั้งแต่เวลา 09.00 -12.00 น. เนื่องจากการทำกิจกรรมในชุมชนจะเลือกใช้วิธีการนำเสนอจะผู้เข้าร่วมที่มีการเสนอช่วงเวลาที่เหมาะสมร่วมกัน โดยที่ไม่กระทบกับงานส่วนอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การอบรมแต่ละครั้งจึงมักจะใช้เวลาภาคเช้าครึ่งวันเท่านั้น ซึ่งหากประเมินในกระบวนการอบรม จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาเพียงแค่วันเดียว อาจจะยังไม่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากเท่าที่ควร และจะทำให้เวลาในการทำกระบวนการมีความเร่งรีบ

(2) กระบวนการฝึกปฏิบัติรับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะใช้เวลา 37 วัน จากวันที่ทำกระบวนการฝึกอบรม ซึ่งวางแผนอยู่ในช่วงระหว่างวันที่ 24 ตุลาคม ถึง 29 พฤศจิกายน 2563

ทั้งนี้จากกระบวนการฝึกอบรม สามารถสรุปผลรายละเอียด ดังนี้

1) กระบวนการปฏิบัติตามแผนกิจกรรม ได้มีชี้แจงกระบวนการ และวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์เพื่อการบริหารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมเข้าใจถึงเป้าหมายในการอบรมร่วมกัน กล่าวคือ “การเป็นผู้นำเที่ยวในชุมชนที่มีคุณภาพ ในการบริการ ซึ่งสำคัญต่อนักท่องเที่ยวในการสื่อสารข้อมูลความรู้ แหล่งท่องเที่ยว สร้างความประทับใจแรกในการท่องเที่ยว และมีความสำคัญต่อการสร้างเศรษฐกิจที่ดีในชุมชนการบริการที่นำมาซึ่งความประทับใจของนักท่องเที่ยว ทั้งยังส่งผลไปถึงการกระตุ้นการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชนอีกด้วย ซึ่งทั้งหมดจะมาจากการสร้างความประทับใจการเข้ามาท่องเที่ยว นำโดยมัคคุเทศน์หรือผู้นำเที่ยวจะเป็นประตูลูกสำคัญ” ซึ่งจากการชี้แจงก็สามารถทำให้ผู้เข้าร่วมมีความสนใจมากขึ้นในการเข้าร่วมกิจกรรม

2) จากเนื้อหากิจกรรมเสริมศักยภาพการเป็นมัคคุเทศน์ พบว่า ในแต่ละกระบวนการเรียนรู้จะใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่เป็นมัคคุเทศน์ประจำการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ วิทยากร และผู้เข้าร่วมที่สนใจ โดยได้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกันทั้งการนำเที่ยวและกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการบรรยายในระหว่างการนำเที่ยว ทั้งนี้ในประเด็นฝึกอบรมสามารถสรุปผลได้ดังนี้

ตารางที่ 6.6 ตารางสรุปผลประเด็นการพัฒนาศักยภาพ

ประเด็นการพัฒนาศักยภาพ	สรุปผลประเด็นการพัฒนา
ความสำคัญ และบทบาทของมัคคุเทศน์	พบว่า มีการให้ความสำคัญชัดเจนและบทบาทได้อย่างเข้าใจ ซึ่งจะอธิบายจะประสบการณ์ของผู้นำกระบวนการเป็นหลัก บรรยากาศในการแลกเปลี่ยนจะเป็นการพูดคุยถามไถ่กันมากกว่าจะมีความเป็นเชิงวิชาการ ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจมากขึ้นในรูปแบบภาษาของชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของเชิงเนื้อหา ประเด็นที่อธิบายดังกล่าวอาจจะยังไม่ครอบคลุมของการเป็นมัคคุเทศน์มืออาชีพเบื้องต้นมากนัก
คุณสมบัติของมัคคุเทศน์	พบว่า จากคุณสมบัติ ทั้ง 10 ประการ เป็นสิ่งที่มัคคุเทศน์จะต้องมีในเบื้องต้น โดยได้มีการอธิบายได้อย่างเข้าใจ เข้าถึงกับผู้เข้าร่วมเป็นอย่างดี และมีการสร้างบรรยากาศในการแลกเปลี่ยนในแต่ละคุณสมบัติ เพื่อกระตุ้นความเข้าใจ
มัคคุเทศน์ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว	พบว่า มีการแลกเปลี่ยนกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อ

ประเด็นการพัฒนาศักยภาพ	สรุปผลประเด็นการพัฒนา
บ้านแหลมโฮมสเตย์	<p>ทบทวนว่าชุมชนมีกิจกรรมอะไร และแต่ละกิจกรรมมีจุดเด่นในตัวเองอย่างไร ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมได้เห็นภาพของการทำกิจกรรมและเกิดการสร้างพื้นที่ให้ผู้รู้ในกิจกรรมนั้น ๆ อธิบายกิจกรรม โดยเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่ได้ให้ผู้เข้าร่วมมีการฝึกพูดในที่ชุมชน ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญของมัคคุเทศน์ คือ การอธิบาย บรรยายกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนต่อนักท่องเที่ยว</p>
<p>Work shop การฝึกปฏิบัติการเป็นมัคคุเทศน์ในกิจกรรมการรับนักท่องเที่ยว</p>	<p>พบว่า ในกิจกรรมมีการ Workshop การฝึกเป็นมัคคุเทศน์ ทำให้ผู้เข้าร่วมได้มีการฝึกพูดและคาดเดาว่านักท่องเที่ยวจะมีความต้องการและมีพฤติกรรมแบบไหน แล้วเราเป็นเจ้าของบ้านจะมีวิธีการรับมืออย่างไร พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนและเสนอแนะหลังกิจกรรม ซึ่งในประเด็นการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จะเป็นการ “สร้างบรรยากาศและสร้างการมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยวอย่างไรให้มีความสุขมากที่สุด” ซึ่งคำตอบก็ขึ้นอยู่กับเทคนิคและสไตล์ของแต่ละคน</p> <p>โดยจากกิจกรรมนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้ได้ แต่อาจจะยังไม่ครบทุกด้านและตอบข้อสงสัยได้ทุกประเด็น เนื่องจากประสบการณ์ในการจัดการปัญหาหรือการสร้างการเรียนรู้ของแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน ดังนั้น การรับรู้เข้าใจ และการปฏิบัติก็จะต่างกันตามบุคลิกของมัคคุเทศน์แต่ละคน</p> <p>ในส่วนของการวางแผนรับนักท่องเที่ยวหลังจากการทำกิจกรรมฝึกอบรม ก็พบว่า มีการวางแผนโดยการร่วมรับสมัครผู้ที่สนใจอยากเข้าร่วมในการรับนักท่องเที่ยว โดยเลือกจากความพร้อม และความสะดวกในช่วงเวลาที่มีนักท่องเที่ยวมา</p> <p>สรุปได้ว่ามี 2 คน ที่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ และได้มีการกำหนดวันเวลาพร้อมทั้งกิจกรรมในการรับนักท่องเที่ยวร่วมกัน อย่างไรก็ตามจากการฝึกอบรม 10 คน แต่มีผู้ที่จะเป็นมัคคุเทศน์ในการรับนักท่องเที่ยว 2 คน ก็ยังถือว่าน้อยมาก</p>

ประเด็นการพัฒนาศักยภาพ	สรุปผลประเด็นการพัฒนา
	และในการรับนักท่องเที่ยวอาจจะมีไม่สามารถต้อนรับได้อย่างทั่วถึงในบางกิจกรรม

โดยผู้วิจัย: วิภาภรณ์ เครือจันทร์ (2563)

3. ผลผลิต ดังนี้

เกิดการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เข้าร่วมในการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวต่อนักท่องเที่ยวมากขึ้นและการฝึกการพูดในชุมชน แต่ในจำนวนผู้เข้าร่วม 10 คน ต่อการได้มัคคุเทศน์ที่ประจำบ้านแหลมโอสมสเตย์เพิ่มขึ้นจำนวน 2 คน ซึ่งก็ยังคงถือว่าน้อยมาก ทั้งยังขาดการดึงช่วงวัยอื่น ๆ เข้ามาร่วมฝึกอบรมด้วย เช่น เด็ก เยาวชนในชุมชน ที่สนใจในการเป็นมัคคุเทศน์ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะสามารถช่วยสร้างเสน่ห์ในการนำเที่ยวให้กับชุมชนได้ดี พร้อมทั้งการเป็นฝึกเป็นมัคคุเทศน์จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิต และการทำงานของเด็ก เยาวชนได้

4. ผลลัพธ์ ดังนี้

จากการดำเนินงานพัฒนามัคคุเทศน์และมีการนำมัคคุเทศน์ปฏิบัติการนำเที่ยว รวมระยะเวลา 37 วัน ตั้งแต่วันที่ 24 ตุลาคม ถึง 29 พฤศจิกายน 2563 ผลพบว่า ได้เกิดการนำเที่ยวที่มีการพัฒนาการบริการรักนักท่องเที่ยวที่ดีมากขึ้น แม้ว่าในจำนวนมัคคุเทศน์ 2 คนต่อการนำเที่ยวในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมาก จะทำให้การบรรยายและการกระตุ้นการท่องเที่ยวยังไม่ทั่วถึงมากนัก แต่ก็พบการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาที่เกิดขึ้น คือ มัคคุเทศน์หรือผู้นำเที่ยว ได้มีความพยายามในการสร้างบรรยากาศมากขึ้น มีการพูดที่ฉะฉานมากขึ้น มีการชี้แจงรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ และการเชิญชวนนักท่องเที่ยวทำกิจกรรม

กล่าวโดยสรุป ภาพรวมจากการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้กระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ สรุปได้ว่ามีกระบวนการหลัก 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการเตรียมความพร้อมชุมชนวิจัย 2) ขั้นการออกแบบเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ 3) ขั้นนำแผนไปปฏิบัติการพัฒนากิจกรรมทางเลือก 4) ขั้นการสรุปผลเพื่อเสนอแนะการพัฒนาต่อไป โดยในแต่ละขั้นตอนจะมีกิจกรรมการพัฒนาที่เน้นการใช้กระบวนการกลุ่ม ตั้งแต่ขั้นการเตรียมความพร้อม เพื่อการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนทาง จนนำมาสู่การวางแผนการพัฒนาในขั้นของการออกแบบเครื่องมือและเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์พร้อมทั้งหาทางเลือกในการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ และนำมาสู่ขั้นสรุปผลเพื่อประเมินว่ากิจกรรมที่ดำเนินการมีผลเป็นอย่างไร ควรจะมีการพัฒนาเพิ่มเติมในด้านใดบ้าง

จากการดำเนินการ พบว่า แนวทางในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้มีแผนยุทธศาสตร์ทั้งหมด 5 แผนงาน 16 กลยุทธ์ พร้อมทั้งได้มีการคัดเลือกแผนยุทธศาสตร์ที่ใช้การปฏิบัติโดยเลือกจากการตั้งเกณฑ์คัดเลือก คือ ความสำคัญที่เร่งด่วน พร้อมด้วยข้อจำกัดในด้านเวลาและความพร้อมของชุมชน ทั้งนี้สามารถสรุปการแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ ดังนี้ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและพัฒนาบุคลากรของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย 2 กลยุทธ์ ได้แก่ แผนกลยุทธ์ที่ 1 คือ การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ในกรณีศึกษากิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน และแผนกลยุทธ์ที่ 3 คือ การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวให้มีการบริการที่มีประสิทธิภาพ ในกรณีศึกษากิจกรรมการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ชุมชน

การนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ พบว่า ส่วนใหญ่มีการดำเนินงานตามแผนงานได้อย่างเป็นระบบมากขึ้นตามโครงสร้างองค์กร ซึ่งจากเดิมที่มีการนำและการส่งการที่ประธานเป็นหลักทุกกิจกรรม ทั้งการบริหารจัดการและการบริการนำเที่ยวในชุมชน (มัคคุเทศน์) แต่ในปัจจุบันได้มีการกระจายบทบาทหน้าที่มากขึ้นตามความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย นอกจากนี้ยังมีการประชุมพูดคุยกันเพิ่มขึ้น โดยมีการวางแผนงานรวมทั้งก่อนรับนักท่องเที่ยวและการสรุปงานหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม พร้อมทั้งยังมีการสะท้อนการพัฒนาต่อกันมากขึ้น นอกจากนี้ในแผนกิจกรรมของการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ ได้มี 1 กิจกรรมที่ไม่สามารถดำเนินการได้ คือ กิจกรรมที่ 3 การร่างธรรมนูญการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีมุสลิม ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกลยุทธ์ที่ 1 การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน เนื่องจากกำหนดภารกิจกรรมอยู่ในช่วงที่ชุมชนมีสถานการณ์ที่กำลังประสบกับอุทกภัย พร้อมด้วยมาตรการจากสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ทำให้การดำเนินกิจกรรม ต้องยกเลิกการจัดกิจกรรมไป

ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นจากการนำแผนไปปฏิบัติมีทิศทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นและเป็นที่น่าพึงพอใจของผู้เข้าร่วมทุกคน แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีส่วนที่ต้องมีการพัฒนาเพิ่มเติมเช่นกัน คือ การบริหารงานในบางกิจกรรมจะยังใช้ระบบที่มีประธานกลุ่มเข้ามามีบทบาทหลัก เนื่องจากยังมีความกังวลในการกระจายงานที่ต้องอาศัยความรวดเร็วของคณะทำงานและให้ทันต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้ประธานกลุ่มทำหน้าที่ทุกอย่างเป็นหลักเพียงผู้เดียว ด้วยเหตุนี้จึงมีการทบทวนการบริหารงานและการวางแผนงานกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีการรับงานกันได้อย่างทันท่วงที กระจายงานอย่างทั่วถึงประสานงานกันอย่างชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้น ทั้งยังสร้างความเข้าใจต่อกันในการดำเนินการตามหน้าที่ของแต่ละฝ่าย เพื่อประสิทธิภาพของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

บทที่ 7

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหา อุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน สามารถสรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนมุสลิมที่มีการนับถือศาสนาอิสลาม พร้อมกันนี้ยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทะเล โดยมีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ทั้งนี้คนส่วนใหญ่มีการอยู่รวมกลุ่มกันตามร้านน้ำชาในทุกช่วงเวลา ซึ่งจะเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนี้ด้วยความที่เป็นชุมชนมุสลิม จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนที่เหนียวแน่น มีความเป็นเครือญาติกันสูง และมีวิถีการดำรงชีวิตตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด

ทั้งนี้ในชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นจุดเด่นของชุมชน คือ ป่าชายเลนในบริเวณทะเลอ่าวไทย หรือเรียกได้ว่า อ่าวทองคำ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน แหล่งอาหารทะเล และสิ่งแวดล้อมที่สวยงาม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของชุมชนที่เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ ทำให้ชุมชนได้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้ยังคงอุดมสมบูรณ์ จนนำมาสู่การพัฒนาจากการริเริ่มของคนในชุมชนกันเองด้วยแนวคิดในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนที่มีการจัดการโดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการดำเนินการโดยกลุ่มคนในชุมชนที่สนใจในการทำการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการจัด

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มาจากการสร้างขึ้นมาจากผ่านทุนที่มีในชุมชน คือ ป่าชายเลนและอ่าวทองคำ ซึ่งได้มีคติประจำใจในการจัดการท่องเที่ยวคือ “ที่นี่ไม่มีอะไร มีแต่หัวใจและความสุข” ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวในที่แห่งนี้จึงเน้นไปที่การสร้างความสุขให้นักท่องเที่ยวด้วยหัวใจของชุมชน ผ่านวิถีชีวิตของชุมชนที่เรียบง่าย ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมที่ดี ดำเนินการอยู่บนพื้นฐานของความเป็นชุมชนชาวประมงดั้งเดิมที่ไม่ได้มีการเติมแต่งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตชาวประมงและวัฒนธรรมชุมชนมุสลิมร่วมด้วย

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนมีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดจากคนในชุมชนที่รวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน หรือที่เรียกว่าคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ซึ่งมีประธานเป็นผู้นำหลักในการจัดการท่องเที่ยวทั้งหมด ในการจัดการท่องเที่ยวนั้นมีการวางแผนกิจกรรมการดำเนินงานต่อวันหรือรายกิจกรรมตามโปรแกรมแต่ละครั้งไปพร้อมกันนี้มีการประสานงานไปยังสมาชิกของการท่องเที่ยวในการเตรียมงานเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวตามบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ อาทิ บ้านพักโฮมสเตย์ อาหาร อาคารสถานที่ เรือประมง ต้นกล้าโกงกาง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นการประสานงานจากประธานเป็นหลัก ทั้งนี้ในการจัดการท่องเที่ยวนั้นจะมีกลุ่มคณะทำงานหลักที่ประจำศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเพื่อให้ง่ายต่อการจัดการที่เร่งด่วนและเป็นหลักในการบริการนักท่องเที่ยว คือ กลุ่มคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

การดำเนินงานได้มีการวางแผนเป้าหมายของการบริการท่องเที่ยว คือ “การทำให้นักท่องเที่ยวมีความสุขมากที่สุด” ส่งผลให้การจัดการจะต้องบริการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวมากที่สุด และผู้บริหารจัดการหลัก คือ ประธานกลุ่มและสมาชิกที่เป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน มีการวางแผนการท่องเที่ยวเป็นครั้ง ๆ ไปในแต่ละวัน ชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวไว้ 2 รูปแบบ คือ 1) แบบ 1 day Trip และ 2) แบบ 1 วัน 2 คืน ส่วนใหญ่แล้วนักท่องเที่ยวจะนิยมทำกิจกรรมแบบ 1 day Trip ซึ่งเน้นการทำกิจกรรมในช่วงเช้าที่เป็นจุดเด่นหลักของการท่องเที่ยวแห่งนี้ คือ กิจกรรมจับกาแพ แลหวัน กิจกรรมสปาโคลนกลางและปลูกป่าชายเลน ด้วยเหตุนี้ทำให้การจัดการท่องเที่ยวมีการกระจุกตัวในพื้นที่เดียว คือ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ในบริเวณร่องเรือ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ส่งผลให้การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวในแต่ละครั้งขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและการจัดการก็ยังไม่เอื้อให้เกิดการกระจายกิจกรรมให้ทั่วถึงในชุมชนและเกิดความน่าสนใจที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวใช้บริการท่องเที่ยวอื่น ๆ เพื่อพักโฮมสเตย์ชุมชน

การจัดการบ้านพักโฮมสเตย์ขาดความต่อเนื่องในการรับนักท่องเที่ยว ทำให้การมีส่วนร่วมของบ้านพักลดน้อยลง การบริหารจัดการบ้านพักโฮมสเตย์นั้นมีการประสานงานจากประธานเป็นหลัก และมีการจัดคิวการรับนักท่องเที่ยวเข้าพักเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ให้บ้านพักได้ทั่วถึง พร้อมกัน

นี้ในส่วนที่บ้านพักยังมีการเปิดรับสมาชิกในชุมชนที่สนใจสามารถเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการทำบ้านพักโฮมสเตย์ได้ ประธานกลุ่มและสมาชิกที่ทำบ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชนป่าชายเลนจะเข้าไปให้คำชี้แนะในการทำบ้านพักเพื่อให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้

สำหรับการอำนวยความสะดวกในพื้นที่การท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้มีการบริการรถซาเล้งพานักท่องเที่ยวไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และการบริการต่าง ๆ ตามที่นักท่องเที่ยวต้องการ ในส่วนของความสะดวกด้านการบริการร้านค้าชุมชนนั้น พบว่า มีร้านค้าชุมชนที่หลากหลาย แต่ก็ยังไม่มีการบริการให้นักท่องเที่ยวได้สามารถเข้าถึงได้ง่าย และยังไม่มีการจำหน่ายสินค้าของชุมชนอย่างชัดเจน ส่วนใหญ่เน้นการบริการสินค้า ณ ศูนย์กลางบริการท่องเที่ยวเพียงที่เดียวเท่านั้น ทำให้นักท่องเที่ยวไม่เข้าใช้บริการร้านค้าในชุมชนมากนัก

จากการบริการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการจัดตั้งกองทุนออมทรัพย์ชุมชนป่าชายเลน ออมเดือนละ 50 บาท และการแบ่งกำไรจากรายได้ของการท่องเที่ยว เข้ากองทุน 3% เพื่อการออมและช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม พร้อมทั้งยังมีการนำเงินไปใช้ในการพัฒนาชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ อีกด้วย

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีการจัดการโดยการดึงคนในชุมชนที่สนใจเข้ามาเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยว ผ่านการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว การเป็นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน และการเข้ามาค้าขายสินค้าชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยว การจะเข้ามามีส่วนร่วมได้นั้น ต้องได้รับการประสานงานจากประธานกลุ่มเป็นหลัก ในแต่ละครั้งของการรับนักท่องเที่ยว ชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับที่การประสานงานของกลุ่มคณะกรรมการท่องเที่ยวในการเข้าถึงชุมชนและการมีแผนงานที่ชัดเจนในการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการท่องเที่ยวอีกด้วย

การดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านมาตลอดระยะเวลา 8 ปี พบปัญหา ดังนี้ 1) ขาดการวางแผนการทำงานประจำปีอย่างเป็นระบบ 2) ขาดการจัดโครงสร้างองค์การที่เป็นระบบและการดำเนินงานตามหน้าที่อย่างเป็นระบบ 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่ชัดเจน มีขอบเขตอย่างจำกัด ทั้งในด้านเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวและการร่วมรับประโยชน์ 4) กิจกรรมไม่ค่อยดึงดูดใจ และ 5) บ้านพักโฮมสเตย์ยังมีการเตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวน้อย

ปัญหาความไม่เป็นระบบของโครงสร้างและการขาดการวางแผน ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ ไม่มีคนหลักในการคอยประสานงานเพื่อกระจายงานแก่ทีมแต่ละฝ่าย ขาดการประชุมเพื่อวางแผนร่วมกันในการจัดการท่องเที่ยว คนนำเที่ยวหรือมัคคุเทศน์ไม่เพียงพอและไม่มีความเข้าใจในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามวิถีชุมชนมุสลิม ทั้งยังส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวน้อยลง ดังนั้นจึงนำมาสู่การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เน้นความสำคัญการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนได้

การปฏิบัติการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชน มีกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ร่วมกับชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ประกอบไปด้วย คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ผู้นำชุมชน/ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยว ครูโรงเรียน ประชาชนชุมชนป่าชายเลน หน่วยงานภาครัฐตลอดจนผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน มาร่วมวางแผนกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน มีเป้าหมายเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนให้มีทิศทางที่ชัดเจน มีแผนการดำเนินงานที่ครอบคลุมทุกมิติของชุมชน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ พร้อมทั้งการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างแท้จริงของคนในชุมชน

กระบวนการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมีกระบวนการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ เน้นการสนทนากลุ่มเป็นกระบวนการหลัก เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมทุกคนได้มีการแลกเปลี่ยนร่วมกันโดยมีกิจกรรมหลักสำคัญ ๆ 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 การประชุมวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน ซึ่งจะเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชน การออกแบบเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ จนนำมาสู่การได้มาซึ่งผลผลิตคือ แผนยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแหลมโฮมสเตย์ สำหรับช่วงที่ 2 เป็นช่วงของการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ มีการคัดเลือกกิจกรรมภายใต้ยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญซึ่งต้องนำไปปฏิบัติอย่างเร่งด่วนตามความพร้อมและความสะดวกของชุมชนการท่องเที่ยว เนื่องจากการนำแผนไปปฏิบัตินั้น ชุมชนจะต้องเป็นผู้คัดเลือกและเป็นหลักในการปฏิบัติการพัฒนาให้เกิดผลลัพธ์ และในช่วงที่ 3 เป็นการคืนข้อมูลชุมชนและกลุ่มการท่องเที่ยวเพื่อทบทวนแผนงานและการเสนอแนะแผนแนวทางการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีแผนยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้เกิดแผนยุทธศาสตร์ทั้งหมด 5 ด้าน 16 กลยุทธ์ ในช่วงของการนำแผนไปปฏิบัติมีกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมการพัฒนาโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงานที่เป็นกิจกรรมการวางแผนการพัฒนาระบบการจัดการขององค์กรใหม่ การวางโครงสร้างการดำเนินงานที่ชัดเจนมากขึ้น และ 2) กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศน์ชุมชน ที่มีการให้ความรู้และการฝึกทักษะการเป็นมัคคุเทศน์ พร้อมทั้งมีการฝึกปฏิบัติการรับนักท่องเที่ยวเป็นระยะเวลากว่า 1 เดือนในชุมชนการท่องเที่ยวแห่งนี้

จากกรณีศึกษากิจกรรมที่นำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ 2 กิจกรรมดังกล่าว ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ 1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนมากขึ้น มีการวางบทบาทการ

ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ทั้งการประสานงานที่ชัดเจนและความเข้าใจร่วมกันระหว่างสมาชิกการ
ท่องเที่ยวและชุมชนมากขึ้น 2) การบริการนำเที่ยวของมัคคุเทศน์และสมาชิกการท่องเที่ยวที่บริการ
แก่นักท่องเที่ยวมีการพัฒนาที่ดีขึ้น มีการสร้างการมีส่วนร่วมกับนักท่องเที่ยวมากขึ้น มีความพยายาม
ที่จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนมากขึ้นและมีการสื่อสารที่
ฉะฉานและชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตามจากประเด็นที่ต้องปรับปรุงและพัฒนาเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องจากผลการปฏิบัติ
กิจกรรมดังกล่าวนี้ คือ 1) การดำเนินงานบางครั้งยังคงเป็นบทบาทของประธานกลุ่ม ขาดการ
กระจายการตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ดังนั้นควรจะมีการทบทวนและให้ความสำคัญกับ
บทบาทตามโครงสร้าง และการมีส่วนร่วมมากขึ้น 2) จำนวนของผู้ที่สนใจเป็นมัคคุเทศน์ชุมชนน้อย
เกินไปสำหรับบริการให้ทั่วถึง เพราะสมาชิกและผู้สนใจในชุมชนมีภารกิจที่ไม่สามารถเข้าร่วมเป็น
มัคคุเทศน์ได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ควรมีการดึงเด็ก เยาวชนในชุมชนเข้ามาร่วมเป็นมัคคุเทศน์ชุมชน
 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการบริการท่องเที่ยวร่วมด้วย

การวิจัยครั้งนี้ได้เกิดปัญหาอุปสรรคในระหว่างการทำโครงการ ทำให้จำเป็นต้องปรับแผนการ
ปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ที่จะต้องมีการกระชับกิจกรรมในสั้นลง และบางกิจกรรมก็
ไม่สามารถดำเนินการได้ อุปสรรคดังกล่าวคือ 1) สถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ที่ส่งผลให้การจั
กิจกรรมเชิงกระบวนการกลุ่ม จะต้องมีการกระชับเวลาในการสนทนาให้สั้นลง และมีการกระจายกลุ่ม
การสนทนาเป็นฝ่าย ๆ เพื่อป้องกันการรวมกลุ่มใหญ่ในช่วงการควบคุมมาตรการสถานการณ์โควิด ทำ
ให้การวางแผนจัดกระบวนการกลุ่มหรือเวทีการประชุม ต้องรอช่วงจังหวะเวลาที่มาตรการเริ่มผ่อน
คลาย และขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนและผู้เข้าร่วมเป็นหลัก 2) ในระหว่างการนำแผนไปปฏิบัติ
เกิดสถานการณ์อุทกภัยในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งชุมชนการท่องเที่ยวแห่งนี้ก็เป็นหนึ่งในชุมชนที่ได้รับ
ผลกระทบจากน้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมการนำแผนไปปฏิบัติได้ครบทุกกิจกรรมที่เลือก
โดยต้องยกเลิกไป 1 กิจกรรม คือ กิจกรรมการร่างธรรมนูญการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีมุสลิม และนำ
แผนของกิจกรรมดังกล่าวนี้ไปเป็นแผนของอนาคตต่อไป

จากภาพรวมของการทำวิจัยในพื้นที่ มีข้อสังเกตที่เห็นได้ชัด คือ 1) กระบวนการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์และความเหมาะสม
ซึ่งผู้เข้าร่วมทุกภาคส่วนและชุมชนการท่องเที่ยวก็ได้มีการมาร่วมวางแผนกระบวนการให้สามารถ
ดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องในบริบทที่มีข้อจำกัด 2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการ
นำเทคนิคกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวใน
มิติต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยที่เข้ามาสนับสนุนมากขึ้นและมีพลังในการนำเสนอความต้องการและการ
พัฒนาชุมชนของตนเองอย่างมั่นใจ ซึ่งข้อสังเกตนี้สะท้อนให้เห็นการพัฒนาที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนนำ
ผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยตรง ก่อเกิดผลการพัฒนาชุมชนได้ พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาผู้มี

ส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวให้มีทักษะในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อการพัฒนา ตั้งแต่การคิด ปัญหาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา เก็บข้อมูล ร่วมแก้ไขปัญหา จนถึงการประยุกต์ใช้ข้อมูลเพื่อการพัฒนา และสุดท้ายคือเกิดการเสริมพลังชุมชน ซึ่งเกิดจากชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน และวิเคราะห์ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นและตระหนักถึงพลังของตนเองในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตัวเองให้ดีขึ้น

7.2 อภิปรายผล

7.2.1 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทุกคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมคิด กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์อย่างโปร่งใส จะต้องมีการกระจายผลประโยชน์ภายในชุมชนอย่างทั่วถึงเป็นธรรมและที่สำคัญคือ มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชน และมีชุมชนเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เป็นคนเมืองใหญ่ ที่สนใจอยากเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม การสัมผัสธรรมชาติ พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนการคนภายนอก

ทั้งนี้การจะตอบสนองต่อความต้องการนักท่องเที่ยวนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนชุมชนกับคนในเมืองใหญ่ เช่น อาหาร ห้องน้ำ หรือที่พักอาศัย จะต้องอาศัยเสมอและตลอดเวลา หรือแม้แต่กิจกรรมการท่องเที่ยว ที่จะต้องสร้างขึ้นเพื่อให้ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งในส่วนนี้ก็จะทำให้การเตรียมความพร้อมเพื่อต้อนรับหรือตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวสำหรับชุมชนนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายเลย โดยเฉพาะกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ต้องการจัดการเพียงผู้เดียวหรือมีการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่มีส่วนร่วมกับคนในชุมชน

ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันในการดำเนินงานที่เชื่อมโยงระหว่างกันและพร้อมบริการนักท่องเที่ยว เช่น ที่พักโฮมสเตย์ กิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน อาหารท้องถิ่น ร้านค้าชุมชน เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิด “คลาสเตอร์การท่องเที่ยว” ของ Porter (1998, pp.81) อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2561, น.32) ที่แสดงให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวที่นั่นไม่เพียงแต่ต้องการสัมผัสเสน่ห์ที่ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเกิดจาก “ประสิทธิภาพของการหนุนเสริมระหว่างกันของภาคธุรกิจ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้า และการเดินทาง ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคลัสเตอร์นั้นจะมีการพึ่งพิงต่อกัน ซึ่งการดำเนินงานที่ดีของหน่วยหนึ่งจะส่งผลต่อความสำเร็จ

ของส่วนอื่น ๆ ในวงจรด้วย เพราะจะเกิดแรงกระตุ้นที่จะประสานงานและการรวมตัวกันเพื่อเสริมการดำเนินงานและการบริการระหว่างกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้วิธีการที่จะดึงนักท่องเที่ยวให้อยู่ร่วมทำกิจกรรมในชุมชนมากขึ้นนั้น จะต้องพิจารณาถึงเรื่องกิจกรรมที่หลากหลายให้สามารถเลือกได้หรือการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมเพิ่มเติมที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้ได้ใช้เวลาทั้งวันในชุมชน หรืออาจจะใช้เวลามากขึ้นตามโปรแกรมท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน เป็นต้น ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น จะต้องคำนึงถึง 2 ปัจจัย สำคัญ คือ 1) การดึงชาวบ้านในชุมชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรม เช่น การร่วมทำโฮมสเตย์ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหรือกิจกรรมในชุมชน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าในชุมชนการท่องเที่ยว เป็นต้น และ 2) การสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องตอบสนองต่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องเน้นสำคัญในเรื่องของการจัดการที่ดีและเป็นระบบเป็นหลัก

สำหรับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ พบว่า ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านยังขาดความรู้เรื่องการจัดการที่เป็นระบบ ฉะนั้นสิ่งที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนมีการจัดการท่องเที่ยว คือ ผู้นำที่มีความมุ่งมั่นอยากจะทำกรท่องเที่ยวโดยชุมชน และมีทรัพยากรป่าชายเลนที่ดึงดูดใจในการทำกิจกรรม ได้แก่ สปาโคลนและการล่องทะเลจิบกาแฟ แลตะวันยามเช้า ด้วยเหตุนี้ทำให้โจทย์ที่ชาวบ้านในชุมชนตั้งไว้ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ ทำอย่างไรให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาและได้รับความสุขมากที่สุด ซึ่งชาวบ้านก็ได้ตอบโจทย์ตรงนี้โดยการเตรียมที่พักโฮมสเตย์ เตรียมเรือ เตรียมการบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวให้ประทับใจมากที่สุด แต่กระนั้นก็เป็น การดำเนินงานกิจกรรมในลักษณะของงานประจำวัน เฉพาะหน้าเป็นครั้ง ๆ ไป ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวนี้ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแห่งนี้ขาดการจัดการที่เป็นระบบ ทั้งในด้านการวางแผนงานในการพัฒนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การเชื่อมโยงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วย

ทั้งนี้สำหรับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ที่ชาวบ้านพยายามมุ่งเน้นการสร้างคามพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว นั้น ก็พบว่าชาวบ้านสามารถทำได้ดีมาก โดยสิ่งที่สร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้ มี 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมสปาโคลน พร้อมกับจิบกาแฟ แลตะวันในยามเช้า และอีกกิจกรรมคือ การทานอาหารทะเลที่สดใหม่ของชุมชน ในชุดอาหารบุฟเฟต์ ข้าวมันโคลนทะเลที่ทานคู่กับอาหารทะเลตามฤดูกาล ทั้งนี้เนื่องจากอยากสร้างความประทับใจในด้านอาหารทะเลชุมชน ทำให้เกิดการสร้างนวัตกรรมอาหารใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็ทำให้ชุมชนเริ่มมีนักท่องเที่ยวมากขึ้น อย่างไรก็ตามเนื่องการดำเนินงานนั้นขาดการวางแผนที่เป็นระบบ จึงส่งผลที่อาจจะก่อให้เกิดการสร้างปัญหาระยะยาว เช่น ฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชนเป็นเพียงแค่มอเดลที่

วางไว้แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง และในส่วนบ้านพักโฮมสเตย์ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร คือ ยังไม่ดีพอในการรองรับนักท่องเที่ยว และไม่มีการกระจายการมีส่วนร่วมในการรับนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง เป็นต้น

ดังนั้นทำให้ส่วนใหญ่แล้วนักท่องเที่ยวมักจะมาเที่ยวแค่ช่วงเวลาครึ่งวันเช้า ทำกิจกรรมของสปาโคลน จิบกาแฟ แลตวัน ปลูกป่าชายเลน และการทานอาหารทะเลในช่วงกลางวัน แล้วกลับ ทั้งนี้เพราะชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง จึงไม่เกิดการสร้างกิจกรรมที่เป็นแรงดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวที่ต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามถ้ามองถึงการพัฒนาในระยะยาวนั้น หากการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้รับความนิยมมากขึ้น จะก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับชุมชนในเรื่องของผลประโยชน์ เพราะหลักการของการท่องเที่ยวแห่งนี้ จะเน้นการขายมากกว่า เน้นการพัฒนาเชิงระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

7.2.2 หัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สะท้อนให้เห็นปัจจัยหลักที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน เปรียบเสมือนหัวใจสำคัญที่ควรมีในชุมชนการท่องเที่ยว ดังเช่น วรพงศ์ ผูกฤ (2562) อธิบายถึง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ จะต้องมีความสำคัญของการพัฒนา คือ ศักยภาพของการท่องเที่ยวจะต้องอยู่บนพื้นฐานของชุมชน/วัฒนธรรม/สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวจะต้องอนุรักษ์และใช้อย่างรู้คุณค่า การท่องเที่ยวจะต้องมีการบริหารจัดการที่เหมาะสมเข้ากับบริบทและสถานการณ์ได้ดี และการท่องเที่ยวจะต้องมีการกระจายรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม/ยุติธรรม พร้อมกันนี้ ปุณยวีร์ วิเศษสุนทรสกุลและคณะ (2563, น.27-30) ยังค้นพบว่า ศักยภาพที่เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การกระจายรายได้ที่ทั่วถึงและเป็นธรรม การบริการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีความเป็นมิตร สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า หัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีความสอดคล้องกับแนวทางของทั้ง 2 ท่านดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ได้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์
- 2) ความยุติธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์ โดยจะต้องมีการสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชน มีการกระจายงานอย่างทั่วถึงแก่สมาชิกในชุมชน และได้มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชนร่วมด้วย

3) คุณภาพมาตรฐานในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาจากเมืองใหญ่ ทำให้มีความต้องการรับบริการแบบคนเมือง ดังนั้น ในชุมชนการท่องเที่ยวจะต้องมีการตรวจคุณภาพมาตรฐานการบริการท่องเที่ยวด้วยคนในชุมชนกันเองอย่างต่อเนื่อง

4) การรักษาความสะอาดในชุมชนการท่องเที่ยว ทั้งในพื้นที่บริการและแหล่งท่องเที่ยว

5) การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องคำนึงถึงการดูแลรักษาทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน ไม่ทำลายวิถีชีวิตหรือทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ เนื่องจากเสน่ห์การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญ คือ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

6) คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดีและเป็นมิตรกับนักท่องเที่ยว ซึ่งนับว่าเป็นศักยภาพของชุมชนการท่องเที่ยวที่สำคัญ เนื่องจากคนในชุมชนเป็นผู้ที่รู้และเข้าใจชุมชนมากที่สุด สามารถที่จะบอกเล่าเรื่องราวและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ดังนั้นคนในชุมชนการท่องเที่ยวจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งยังมีความเป็นมิตรกับนักท่องเที่ยว เช่น การทักทายเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างยิ้มแย้ม การให้คำแนะนำและการพูดคุยกับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

7.2.3 หน่วยงานสนับสนุนภายนอกที่เข้าไปส่งเสริม

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีการดำเนินการโดยชาวบ้านนั้น นับว่าเป็นเรื่องใหม่ที่คนในชุมชนจะต้องมีการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรชุมชนทั้งด้านธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คน ความรู้ วัฒนธรรม ให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีจุดเด่นและดึงดูดความสนใจแก่นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะต้องมีการผลักดันการพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การสนับสนุนจากหน่วยงานในการพัฒนาการท่องเที่ยวก็เป็นส่วนสำคัญ หากมีทิศทางการพัฒนาที่ตรงจุดระหว่างปัญหาชุมชนกับการสนับสนุนของหน่วยงาน โดยพบว่า จากการพัฒนาที่ผ่านมาส่วนใหญ่นั้น หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนมักจะมีจุดประสงค์หรือเป้าหมายจากองค์กรตนเองเป็นที่ตั้ง ซึ่งทำให้การพัฒนาของหน่วยงานและปัญหาในชุมชนการท่องเที่ยวไม่มีความสอดคล้องกัน ซึ่งหากปล่อยไปเรื่อย ๆ ก็จะส่งผลให้เกิดปัญหาระยะยาวที่แนวทางการพัฒนาไม่ได้ไปในทิศทางเดียวกันและไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไม่ตรงจุด ซึ่งในชุมชนการท่องเที่ยวนั้นปัญหาที่สำคัญที่มักจะมีบ่อย คือ ขาดการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ทั้งในด้านการวางแผน การบริหารงาน เป็นต้น ทั้งนี้จากการที่หน่วยงานมีรูปแบบการสนับสนุนในลักษณะดังกล่าว จะทำให้ท้ายที่สุดแล้วปัญหาที่แท้จริงของชุมชนการท่องเที่ยวก็จะไม่สามารถได้รับการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาผ่านการสนับสนุนของหน่วยงานได้

สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ มีการสนับสนุนจากอย่างต่อเนื่อง จากหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน หน่วยงานสนับสนุน เช่น มหาวิทยาลัยในพื้นที่ใกล้เคียงกับ ชุมชนการท่องเที่ยว จะเน้นการสนับสนุนเรื่องการพัฒนาเชิงนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในชุมชน การท่องเที่ยว และการพัฒนาด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอก ทั้งนี้ยังมีมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่สนใจเข้ามาสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เน้นไปเฉพาะเรื่อง เช่น การตลาดของผลิตภัณฑ์ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ การสื่อสารการตลาด เป็นต้น นอกจากนี้ใน ส่วนของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ จะเน้นการพัฒนาด้านทรัพยากรชายฝั่งและสิ่งแวดล้อม พร้อมกับมี หน่วยงานที่เป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งระดับอำเภอและจังหวัดนครศรีธรรมราช ก็จะ เน้นการสนับสนุนในด้านความร่วมมือของเครือข่ายการท่องเที่ยวเท่านั้น

ซึ่งจากการสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกโดยส่วนใหญ่แล้ว จะพบว่าหน่วยงานที่ ลงไปจะมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของตัวเองในการเข้าชุมชนอย่างชัดเจน โดยยังไม่ได้มีการสร้าง กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ หรือการทำงานของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน ตัวอย่างเช่น การพัฒนาของกลุ่มหน่วยงานแห่งหนึ่ง ที่มีโครงการสร้างศูนย์เรียนรู้ วิทยาศาสตร์ทางทะเลในป่าชายเลนของชุมชนการท่องเที่ยวบ้านแหลมโฮมสเตย์ เพื่อกระตุ้นการ ท่องเที่ยวในชุมชนเชิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่โครงการดังกล่าวไม่ได้ตอบสนองความต้องการ ของชุมชนและปัญหาที่แท้จริง เนื่องจากไม่ได้เป็นการพัฒนาที่ถูกสะท้อนออกมาจากคนในชุมชน ทำให้โครงการดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการในชุมชนได้ เพราะการก่อสร้างนั้นจะส่งผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมป่าชายเลนในชุมชนและรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไม่เหมือนเดิม เป็นต้น

จากรูปแบบการสนับสนุนของหน่วยงานดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นถึงการสนับสนุนของ หน่วยงาน ที่ส่วนใหญ่ยังไม่ได้เข้าถึงจุดหลักของปัญหาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญ ไม่ได้มี การค้นหาความต้องการหรือปัญหาที่ชุมชนการท่องเที่ยวนั้นต้องการสนับสนุนหรือควรแก้ไขและ พัฒนา โดยเฉพาะในด้านการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน แห่งนี้ยังคงมีปัญหาในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวมาอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าในขณะเดียวกันที่การ สนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ นั้น ได้ผลักดันให้บ้านแหลมโฮมสเตย์ประสบความสำเร็จในการเป็นสุด ยอดการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ตาม

7.2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะเป็นการเจาะเข้าถึงปัญหาใจกลางสำคัญ ของชาวบ้านในการทำท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยจะเป็นการไปดูว่าชาวบ้านนั้นมีปัญหาอะไร และ จะต้องมีการวางแผนการแก้ปัญหาอย่างไรร่วมกันของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะมีบทบาทในการเป็นเพียงผู้

เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาด้วยกัน โดยหัวใจหลักของการแก้ปัญหาและการปฏิบัติการพัฒนาจะอยู่ที่เจ้าของปัญหาหรือชุมชนนั่นเอง โดยการวิจัยในลักษณะนี้จะเป็นการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยตรง พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาชุมชนให้มีทักษะในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อการพัฒนา ตั้งแต่การคิดปัญหาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา เก็บข้อมูล ร่วมแก้ไขปัญหา จนถึงการประยุกต์ใช้ข้อมูลเพื่อการพัฒนา และสุดท้ายคือเกิดการเสริมพลังชุมชน จากการที่ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน และวิเคราะห์ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นและตระหนักถึงพลังของตัวเองในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตัวเองให้ดีขึ้น

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนร่วมกับชาวบ้าน พบว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับชาวบ้านมากที่สุดในการแก้ปัญหามหาการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งในกระบวนการวิจัยนั้นจะเป็นการลงเข้าไปในชุมชนโดยที่ยังไม่ได้มีการตั้งประเด็นปัญหาไว้ก่อน แต่จะเป็นการลงไปร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการนำมาซึ่งการร่วมทำกระบวนการวิจัยร่วมกัน ร่วมสรุป และร่วมสะท้อนปัญหา นอกจากนี้การวิจัยในลักษณะนี้ยังช่วยฝึกฝนและพัฒนาศักยภาพชาวบ้านในการวิเคราะห์ปัญหาได้เอง ซึ่งจะเป็นการวางรากฐานการพัฒนาระยะยาวให้ชาวบ้านสามารถที่จะดำเนินการต่อได้เมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

ซึ่งจากการวิเคราะห์ปัญหาการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ชาวบ้านมีปัญหาเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ คือ ไม่มีแผนงานในการดำเนินงานที่ชัดเจนและเห็นทิศทางการพัฒนา ไม่มีโครงสร้าง ไม่มีกรมการจัดการท่องเที่ยวที่เป็นระบบ ทำให้เกิดกระบวนการวางแผนแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น ซึ่งใช้เทคนิคการจัดการเชิงยุทธศาสตร์มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาและการพัฒนา เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีแผนการพัฒนาที่ชัดเจนมากขึ้น มีทิศทางในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ โดยได้มีการจัดกระบวนการสนทนากลุ่มและการจัดเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ การพัฒนาโจทย์ร่วมกัน การวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการร่วมเก็บข้อมูล การปฏิบัติการพัฒนาตามแผนกิจกรรม และการประเมินผลกิจกรรม เพื่อนำมาซึ่งแผนแนวทางเชิงยุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้

สำหรับการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่นั้น ได้เกิดอุปสรรคที่เป็นข้อจำกัดของการวิจัย ส่งผลให้กระบวนการวิจัยต้องมีการปรับในสั้นลงและไม่สามารถจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง คือ ในช่วงต้นปี 2563 ตั้งแต่ช่วงเดือนมกราคมเป็นต้นมา ได้มีสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ทำให้การปฏิบัติการวิจัยไม่สามารถทำให้พื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงเดือนมีนาคมถึง

เดือนพฤษภาคมจะอยู่ในช่วงของมาตรการป้องกันโรคระบาดที่อยู่ระดับสูง ทำให้ต้องงดการเดินทางข้ามจังหวัดไปยังพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยได้

ทั้งนี้จะสามารถเริ่มเปิดให้เดินทางเข้าพื้นที่ได้ในช่วงเดือนกรกฎาคม แต่ก็ยังคงรักษามาตรการเว้นระยะห่างกันในพื้นที่ และการทำกระบวนการกลุ่มจะต้องมีการปรับให้เป็นกลุ่มที่เล็กลง เพื่อให้มีการเว้นระยะห่างในระหว่างการสนทนา พร้อมทั้งมีการปรับแผนการวิจัยให้กระชับและสั้นลง เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของชุมชน เพราะนอกจากชุมชนจะต้องปฏิบัติตามมาตรการป้องกันโรคระบาดโควิด 19 แล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม เป็นช่วงที่ชุมชนกำลังเข้าสู่ฤดูฝนและเจอมรสุมฝนตกหนัก ซึ่งตามแผนการวิจัยจะอยู่ในช่วงของการปฏิบัติการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนแนวทางการพัฒนา พร้อมทั้งการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ ทำให้ต้องมีการปรับกระบวนการและแผนการปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์

นอกจากนี้ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2563 เป็นต้นมานั้น ชุมชนได้ประสบกับฝนตกหนักส่งผลให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมฉับพลัน จึงทำให้ต้องมีการยกเลิกกิจกรรมนำแผนยุทธศาสตร์ที่เหลือไปปฏิบัติและมีการปรับแผนกิจกรรมให้อยู่ในแผนการพัฒนาต่อยอดของชุมชนต่อไป เพื่อดำเนินการต่อในช่วงที่สถานการณ์คลี่คลายและชุมชนมีความพร้อมอีกครั้ง นอกจากนี้ในช่วงต้นปี 2564 คือ เดือนมกราคม ก็เริ่มมีสถานการณ์ของโควิด 19 อีกครั้ง และมีมาตรการชะลอการเดินทางข้ามจังหวัด ทำให้การวิจัยจะต้องสิ้นสุดลงและนำเสนอเป็นข้อเสนอแนะในการปฏิบัติการต่อไปร่วมกับชุมชน

7.3 ข้อเสนอแนะ

7.3.1 ข้อเสนอแนะต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดช่วงระยะที่ผ่านมา บ้านแหลมโฮมสเตย์ได้มีการพัฒนาตนเองมาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในด้านพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่มีระบบมากขึ้น และทั้งนี้เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนมีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างเข้มแข็ง พร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ต่าง ๆ และมีความต่อเนื่องในการพัฒนา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อชุมชนป่าชายเลน ดังนี้

- 1) การพัฒนาคนรุ่นใหม่ในชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการฝึกเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยว โดยเป็นการพัฒนาบุคลากรทางการนำเที่ยวในชุมชน เพื่อรองรับ

การบริการนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการสร้างคน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ ทั้งนี้ในการพัฒนาศักยภาพเด็ก เยาวชนในชุมชนให้มีความรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะเป็นสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาสานต่อบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชนได้มีคุณภาพ

2) การผลักดันให้คณะกรรมการและสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนมีส่วนร่วมในบทบาทของตนเองมากขึ้น การให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานตามแผนงานอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการรับรู้แผนงาน การตัดสินใจร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว พร้อมทั้งการจัดประชุมเพื่อการทบทวนแผนงานและการติดตามอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้ในส่วนของผู้นำควรมีการลดบทบาทการนำลง และเพิ่มกระบวนการพูดคุยกันมากขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่น ๆ ได้มีความกล้าแสดงออกมากขึ้น

3) การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนหรือการประชาสัมพันธ์ในชุมชนเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนที่มากขึ้น ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสและสร้างความเข้าใจแก่ชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนอย่างทั่วถึง

4) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์แปลกใหม่ โดยพยายามเชื่อมโยงกิจกรรมและการพักโฮมสเตย์เข้าด้วยกัน เพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวสนใจทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวันและใช้บริการบ้านพักโฮมสเตย์ ทั้งยังเป็นการกระจายให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากขึ้น ผ่านช่องทางของร่วมทำกิจกรรมและร่วมบริการบ้านพักโฮมสเตย์

5) การให้ความสำคัญกับระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มากขึ้น โดยการกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบระบบการดำเนินงาน แผนงานต่อเดือนหรือต่อปี เพื่อที่จะทำให้องค์กรมองเห็นภาพรวมของระบบมากขึ้นและสามารถจะวางแผนการพัฒนาหรือรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

6) การส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนให้ทั่วถึง เพื่อสร้างความตระหนักใจการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันในทิศทางเดียวกัน ทั้งยังสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ทุกบทบาทเพื่อให้เกิดการสนับสนุนงานกันภายในองค์กร ซึ่งจะยังส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการที่ดีด้วย

7.3.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากการร่วมทำงานกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงาน ซึ่งผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกับชุมชน ดังนี้

1) หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาของชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ ควรวางบทบาทในฐานะพี่เลี้ยง ที่คอยให้คำปรึกษาและสนับสนุนการพัฒนาในรูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ที่คิดริเริ่มการพัฒนาด้วยตัวเอง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาและเป็นผู้ที่รู้ เข้าใจ เข้าถึง ปัญหาและความต้องการของตนเองมากที่สุด ดังนั้น การทำงานร่วมกับชุมชนจึงควรเน้นในการสนับสนุนแนวคิดและหนุนเสริมการพัฒนา พร้อมทั้งควรมีการติดตาม ประเมิน ตรวจสอบ และปรับปรุงร่วมกันกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสูงสุด

2) การเข้ามาร่วมพัฒนาหรือทำกิจกรรมโครงการร่วมกับชุมชน จะต้องคำนึงถึงจุดยืนของชุมชนเป็นสำคัญ คือ “การจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน” เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้งานหรือโครงการมีความสอดคล้องกับแนวทางของชุมชนการท่องเที่ยว และได้รับความร่วมมือจากชุมชนการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาได้ตรงตามเป้าหมายของชุมชนและหน่วยงาน

3) การมีโครงการหนุนเสริมงานพัฒนาในชุมชนตามแผนยุทธศาสตร์ที่ชุมชนได้วางแผนไว้ โดยสามารถบูรณาการแผนงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเข้ารวมกับแผนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่าย ทั้งยังเป็นการติดตามการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อให้การพัฒนาที่มีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น

4) มหาวิทยาลัยในพื้นที่ท้องถิ่น สามารถดึงพื้นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนเป็นแหล่งวิจัยเชิงการพัฒนา เพื่อเปิดเป็นห้องเรียนชุมชนให้นักศึกษาและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ได้

5) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถนำเอาการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนไปเป็นหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ โดยเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้

7.3.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลนแห่งนี้ได้ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) การศึกษาการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ครบทุกแผนงาน เพื่อการพัฒนาและปรับปรุงแผนอย่างต่อเนื่องและเป็นการทบทวนแผนการพัฒนาในทุกปีของชุมชนป่าชายเลน พร้อมทั้งยังเป็นการตรวจสอบว่าหากนำรูปแบบนี้ไปใช้กับชุมชนอื่น ๆ จะมีข้อจำกัด จุดเด่น จุดด้อย อย่างไรบ้าง พร้อมทั้งชุมชนที่นำไปใช้ มีแนวทางการประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง

2) การศึกษาการจัดการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจในการท่องเที่ยวในการเข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยว สามารถเข้าใจ เข้าถึง ชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับการบริหารจัดการที่สมดุลในมิติของสังคม วัฒนธรรมในชุมชน ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและปฏิบัติตามวิถีชุมชนอย่างมีความสุขที่เป็นการเรียนรู้สิ่งใหม่

บรรณานุกรม

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2555). นโยบายด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย. *วารสารการท่องเที่ยวและกีฬา*, 52(8), 30.
- กาญจนา วัฒนสุนทร. (2556). *เทคนิคการรวบรวมและการจัดการข้อมูลโครงการ Research Zone (2013): Phase 79*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.). กรุงเทพฯ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2542). *รายงานขั้นสุดท้ายเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.
- เจตน์ อินสองใจและคณะ. (2557). *การจัดการทรัพยากรน้ำในลำน้ำมีดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำมีด ตำบลเปือ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอำนาจเจริญ*. (รายงานการวิจัย). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชอบ เข้มกลัดและโกวิท พวงงาม. (2547). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเชิงประยุกต์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2554). *การท่องเที่ยวกับการพัฒนา: พินิจหลวงพระบางผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แขน ชื่นศิวา. (2538). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต) สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ฐิรชญา มณีเนตร. (2552). *ไทยศึกษาเพื่อการท่องเที่ยว. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- ณัฐินี ทองดี. (2558). *การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ณัฐพัชร มณีโรจน์. (2560). *การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. *วารสารการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, 13(2), 30-32.
- ถิรพร แสงพิรุณ และสุนนรตี นิมเนตพันธ์. (2559). *การจัดกิจกรรมนันทนาการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองรางจระเข้ อำเภอสระบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, 12(1), 47-64.
- ทศพล มิตรวงศ์. (2560). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบางน้ำผึ้ง จังหวัด*

- สมุทรปราการ.(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
กรุงเทพฯ.
- ทิพย์สุดา พุ่มจรและคณะ.(2556). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดย
ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนลัดคอก จังหวัดตราด. (ปรัชญา
ดุขฎฐิบัณฑิต) มหาวิทยาลัยศิลปากร.กรุงเทพฯ.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2552). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่าง
ยั่งยืนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจ
จานุเบกษา.
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. (2553).ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ บนเส้นทางยุทธศาสตร์
R3A (เชียงราย - คนหมิง). (ดุขฎฐิบัณฑิต) สาขาวิชาสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.เชียงราย.
- ธนพล จันท์เรืองฤทธิ์. (2561). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.กรุงเทพฯ.
- ธนภูมิ แสวงผล. (2555). สหวิทยาการด้านการจัดการการท่องเที่ยวแนวเศรษฐกิจพอเพียง.
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2562 จาก
<https://sites.google.com/site/tanapoomza/com>.
- ธวัช เบญจาทิกุล. (2529). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชาวนาในการพัฒนาหมู่บ้านชาวเขา
ขณะเลิกการประกวดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา
จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี 2527. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- นงลักษณ์ จันทาทากุล และนรินทร์ สังข์รักษา. (2556). การศึกษาศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรมของชุมชนบ้านหัวเขาจีน. วารสารวิทยบริการ, 24(2), 143-156.
- บัณฑิต อ่อนดำและคณะ. (2544). การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. เชียงใหม่:
ห้างหุ้นส่วนจำกัดเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: เพลสแอนไอซ์.
- ปทุมพร แก้วคำและคณะ. (2561). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านฮ่องแอ้. วารสารวิทยาลัยดุสิต
ธานี. 12(3), 133-149.
- ประดิพันธ์ อุปรมัย. (2551). การสร้างพลังทีมงานตามหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียง. นนทบุรี: ศูนย์

- ฝึกอบรมเทคโนโลยีการพิมพ์แห่งชาติ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปาริฉัตร ศรีหะรัฐและพรพิมล ขำเพชร. (2561). การท่องเที่ยวโดยชุมชน:ทางเลือกใหม่สู่ความยั่งยืน. วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี. 12 (3), 25.
- บุญยวีร์ วิเศษสุนทรสกุลและคณะ. (2563). แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดนครราชสีมา.วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนาสังคม. 10 (3), 27-30.
- พจนา สวนศรีและสมภพ ยี่จ่อหอ.(2556). คู่มือมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชียงใหม่.สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน.เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- พยอม ธรรมบุตร. (2549). เอกสารประกอบการสอนสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2549. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรหมภัสสร ชุณห์บุญญทิพย์. (2560).การท่องเที่ยวชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมพื้นที่ชุ่มน้ำหนองไขววน บ้านดอนแดง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม. วารสารการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ. 13(2), 15-16.
- พิฑูรย์ ทองฉิม .(2557). การจัดการความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มธุรส ปราบโพธิ์. (2545). โสมสเด็จกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. วารสารธุรกิจท่องเที่ยว. 15(5), 20-29.
- มาศศุภา นิมบุญจาซ. (2558). การศึกษาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีผลต่อความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขาสันหนอก้าว (อุทยานแห่งชาติเขาแหลม). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ.
- มูลนิธิมันพัฒนา. (2562). สืบสานสู่ปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ส.พิจิตรการพิมพ์ จำกัด.
- ลัดดาวร ดวงบุปผา. (2557). กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านย้อยเมืองแบง แขวงอุดมไชย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- วรพงศ์ ผูกภู. (2562). ปรัชญาการท่องเที่ยวโดยชุมชน.สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2564 จาก <https://www.randdcreation.com/content/>
- วรรณดี สุทธิรักษากร. (2557). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและกระบวนการทางสำนึก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- วรารณณ์ ตระกูลสฤกษ์ดี. (2549). การทำงานเป็นทีม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- วาริชต์ มัธยมบุรุษ. (2552). รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่พำนักระยะ

ยาวในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- วีระพล ทองมา. (2559). การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตพื้นที่ป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2562 สืบค้นจาก www.dnp.go.th.
- ศศิวิมล คงเถื่อน. (2560). ผลของการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนบึงสีไฟจังหวัดพิจิตร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก.(2561). การท่องเที่ยวโดยชุมชน. หน่วยวิเคราะห์เศรษฐกิจฐานรากส่วนเศรษฐกิจฐานราก. ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก ธนาคารออมสิน ธนาคารออมสิน. เดือนพฤษภาคม.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2557). การท่องเที่ยวโดยชุมชน.ออนไลน์ สืบค้นเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2563 สืบค้นจาก <https://nokhook215.blogspot.com/>.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2560). ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ.สืบค้นเมื่อ 11 กรกฎาคม 2562 สืบค้นจาก www.cbt-i.or.th.
- สนทยา พลศรี. (2556). การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ. (2548). ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนาและมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2561). การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การวิจัยภายใต้โครงการวิจัยเชิงบูรณาการการขับเคลื่อนการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ศูนย์ศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม.(2561). ธรรมภิบาลและความรับผิดชอบทางสังคม.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2559).การสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ.หนังสืออิเล็กทรอนิกส์.สืบค้นจาก<http://www.ocsc.go.th>.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.(2561). คู่มือการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของไทย. กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

- สินธุ์ สโรบล. (2557). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. *ประชาคมวิจัย*. ฉบับที่ 57. สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2562 จาก <http://rescom.trf.or.th>.
- สุจิตรา สามัคคีธรรม สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และสุวิมล ไชยพันธ์พงษ์.(2561). การจัดการทรัพยากรร่วม: แนวคิดทฤษฎีและการประยุกต์ใช้. *วารสารร่วมพฤษ*. 36(2) พฤษภาคม-สิงหาคม.
- สุดถนอม ตันเจริญ.(2560). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ ชุมชนบางชั้นแตก จ.สมุทรสงคราม. *วารสารการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*. 13(2), 28-29.
- เสรี พงศ์พิศ. (2547). *ร้อยคำที่ควรรู้*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- อมาวลี อัมพันศิริรัตน์และพิมพ์มล วงศ์ไชยา. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ลักษณะสำคัญและการประยุกต์ใช้ในชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 36(6), 193-200.
- อรทัย ก๊กผล. (2552). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: จริยสุนิหวงศ์การพิมพ์.
- อรรถพล ใจงาม. (2557). *การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อำพล จินดาวัฒน์. (2546). *การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม: มิติใหม่ของการสร้าง เสริมสุขภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ.
- อุษาวดี พูลพิพัฒน์. (2545). การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย. *จุลสารการท่องเที่ยว*. 21(4).
- Aaae Donnellon. (2008). *ทักษะการบริหารทีม LEADING TEAMS*. แปลโดย ไพโรจน์ บาลัน. หน้า 18-22. กรุงเทพฯ: บริษัท แอคทีฟ พรินท์ จำกัด
- Buhalis, D. (2000). "Marketing the competitive destination in the future." *Tourism Management*. 21,1:97-116.
- Pelasol, J. (2012). "Igcabugao: A Potential Tourist Destination in the Southern Part of Iloilo, Philippines. International. JPAIR Multi-Disciplinary Research is being certified for QMS ISO 9001:2008 by the Anglo Japanese American Registrars of the United Kingdom. 8, March 2012, 90-97.
- Richards, G. & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution

to the serial reproduction of culture. *Tourism Management*, 27 (2006), 1209–1223.

Sudthanom Tancharoen. (2017). Community Based Tourism Management and Sustainable Tourism Development of Bangkoktaek Samutsongkhram Province. *Journal of International and Thai Tourism*. 13 (2), 1-24.

Weaver, David B. (1998). *Ecotourism in the Less Developed World*. New York: CAB International

ภาคผนวก ก
ยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
การท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน จังหวัดนครศรีธรรมราช
ปี 2563-2564

วิสัยทัศน์ (Vision) “การจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน”

พันธกิจ (Mission)

1. เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการทำงานเชิงบูรณาการเชื่อมโยงทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนทั้งด้านสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์ เศรษฐกิจชุมชนมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง พร้อมการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนวิถีมุสลิมอย่างสมดุล

2. พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในวิถีชุมชนมุสลิมให้เกิดคุณภาพ สอดคล้องต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและเกิดการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงในชุมชน

3. มุ่งพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรมทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ส่งเสริมการพัฒนากลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยความสัมพันธ์ในชุมชน

5. สร้างการมีส่วนร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเชื่อมโยงการทำงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

ค่านิยมร่วม

1. ช่วยเหลือ คือ การสนับสนุนและช่วยเหลือคนในชุมชน เพราะทุกคนคือญาติพี่น้องกัน

2. ฟันฟู คือ การฟันฟูทรัพยากรชุมชน กระตุ้นให้ตระหนักถึงการใช้อย่างรู้คุณค่าเพื่อการอนุรักษ์

3. อนุรักษ์ คือ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม

4. องค์กรแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรม คือ บุคลากรพร้อมที่จะเรียนรู้และมีการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อขับเคลื่อนองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่พร้อมรับต่อการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาด้วยการส่งเสริมนวัตกรรมทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก (SWOT) ดังนี้

<p>จุดแข็ง ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้มีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีวิสัยทัศน์และเป้าหมายในการบริการท่องเที่ยวชัดเจน คือ บริการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความสุข 2. บุคลากรในองค์กรมีความพร้อมในการเปิดรับโอกาสการพัฒนาศักยภาพและทักษะต่าง ๆ เพื่อการบริการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ 3. องค์กรมีบุคลากรที่มีทักษะความเชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายด้าน 4. องค์กรมีทรัพยากรที่เอื้ออำนวยในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวบนพื้นฐานของวิถีชุมชนมุสลิมและประมงท้องถิ่น 5. องค์กรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง 	<p>จุดอ่อน ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การบริหารจัดการขององค์กรยังไม่เป็นระบบและมีแผนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่ชัดเจน 2. บุคลากรบริการท่องเที่ยวไม่เพียงพอต่อการให้บริการเป็นมีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยว 3. กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนยังไม่สร้างแรงดึงดูดใจและมีความหลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวและเพิ่มช่องทางการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น 4. การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่ชัดเจน ไม่สามารถดึงศักยภาพชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันได้ 5. ขาดราคาค่าเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์และสินค้าชุมชนที่ชัดเจนและสะดวกใจเข้าถึงได้ง่าย เพื่อบริการนักท่องเที่ยว
<p>โอกาส ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวกระแสรองในประเทศและกระแสการท่องเที่ยวชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้น 2. เครือข่ายภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษาในพื้นที่ มีความพร้อมในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน 3. กระแสโซเชียลมีเดีย ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงข้อมูลและบริการท่องเที่ยวมากขึ้น 	<p>อุปสรรค ได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การเจริญเติบโตของการพัฒนาส่งผลต่อการจัดการที่ขาดขอบเขตที่จำกัดในชุมชน 2. สถานการณ์โรคระบาด โควิด 19 ส่งผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลง 3. การพัฒนาของเทคโนโลยีที่รวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงได้เท่าทัน 4. การสนับสนุนจากหน่วยงานไม่ต่อเนื่องและมีทิศทาง การส่งเสริมที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการพัฒนาของชุมชน

การกำหนดเป้าประสงค์

1. ชุมชนและสังคมมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากการสร้างรายได้เสริมในการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีจิตสำนึกในการพัฒนาโดยคำนึงถึงความสมดุลและความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน
3. เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่องทุกปี
4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะนำไปสู่การขับเคลื่อนกลไกการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการกำหนดกลยุทธ์และแนวทางในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเพื่อแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ
2. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างบูรณาการ มุ่งเน้นให้การท่องเที่ยว เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชน ส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมด้วยธำรงค์ไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชนมุสลิม
3. เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว และวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม

ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนา ดังนี้

ยุทธศาสตร์	กลยุทธ์
<p>ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและพัฒนาบุคลากรของกองการท่องเที่ยวชุมชน</p>	<p style="text-align: center;">กลยุทธ์</p> <p>กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 บูรณาการการทำงานผ่านกลไกการขับเคลื่อนทั้งระบบ ตั้งแต่ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ระดับพื้นที่ ระดับนโยบาย เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อจัดทำแผนการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพและทักษะความรู้ในการบริหารจัดการและการบริการด้านการท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยจะเป็นการนำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูล สร้างระบบการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์ข้อมูลเพื่อการวางแผนและตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน</p>
<p>ยุทธศาสตร์ที่ 2 การยกระดับการพัฒนาสินค้าและการบริการกิจกรรมการท่องเที่ยว</p>	<p>กลยุทธ์ที่ 1 ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพและชื่อเสียงในชุมชนเพื่อยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ นำมาสู่การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับศักยภาพและขีดความสามารถของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 การเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว มุ่งเน้นให้เกิดความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ และสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนมุสลิม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 สร้างการรับรู้และทางเลือกในการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นรูปธรรม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาเชิงพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวด้านโครงสร้างพื้นที่ชุมชน เพื่อการยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวและการบริการ</p> <p>กลยุทธ์ที่ 5 การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน</p>
<p>ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน</p>	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน เพื่อสร้างความประทับใจในวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิม</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมกองทุนออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชุมชน ในการจัดกิจกรรมการบริการสังคมในชุมชนอย่างเป็น</p>

	<p>รูปธรรม โดยบูรณาการเชื่อมโยงกับเครือข่ายการท่องเที่ยวและเครือข่ายการพัฒนาในพื้นที่</p> <p>กลยุทธ์ที่ 3 การส่งเสริมกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อการกระตุ้นกิจกรรมการท่องเที่ยวและรายได้ในชุมชน</p>
<p>ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมการตลาดเชิงรุกด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์</p>	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การตลาดสร้างสรรค์เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาการตลาดเชิงรุก เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน</p>
<p>ยุทธศาสตร์ที่ 5 การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนและภาคีเครือข่าย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน</p>	<p>กลยุทธ์ที่ 1 การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน</p> <p>กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการพัฒนาชุมชน</p>

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

การศึกษาวิจัยเรื่อง เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในกรณีของชุมชนป่าชายเลน เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้วิจัยจึงแบ่งแนวทางการสัมภาษณ์ตามกระบวนการของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) ทุนชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) ประเด็นรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 3) ประเด็นการก่อสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 4) ประเด็นกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อการหาแนวทางพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ชุดที่ 1 ทุนชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 13 คน ประกอบด้วย ผู้รู้ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ชาวบ้านในชุมชน และผู้นำชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน โดยใช้วิธีการจดบันทึกตามประเด็นสัมภาษณ์และการร่วมสนทนากลุ่ม ในประเด็นดังนี้

- ทุนทางสังคม ชุมชนมีเครือข่ายการพัฒนาทางท่องเที่ยวและมีการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชุมชนอย่างไร
- ทุนทางปัญญา ชุมชนมีการอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร
- ทุนมนุษย์ คนในชุมชนมีความพร้อมและความเข้าใจในการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร
- ทุนการเงิน ชุมชนมีงบประมาณในการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากแหล่งใดบ้าง อย่างไร
- ทุนทางกายภาพ มีทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนอะไรบ้าง และชุมชนมีการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างไร

ชุดที่ 2 รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 14 คน คือ คณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ผู้เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ระดมสมองและจดบันทึกข้อมูลตามประเด็นการสนทนา ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา พัฒนาการองค์กร
 - องค์กรการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มต้นได้อย่างไร
 - มีแนวคิด/วิสัยทัศน์/เป้าหมายอย่างไร
2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการบริการความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง
3. มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและกระบวนการเรียนรู้เชิงการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง
4. มีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างไร
5. มีการจัดการที่หรือโฮมสเตย์ในชุมชนอย่างไร
6. มีการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร
 - การวางแผนการท่องเที่ยว การวางแผนงานท่องเที่ยวในแต่ละช่วงของฤดูกาล
 - การบริหารการประสาน ในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว
 - มีระบบการดูแลงานอย่างไรให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการ
 - มีระบบการตรวจสอบ ประเมินผล และการวางแผนอย่างไรบ้าง
 - มีการจัดสรรผลประโยชน์ แก่สมาชิกและชุมชนอย่างไร เพื่อการพัฒนาชุมชน
7. กิจกรรมการดำเนินงานและผลการดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นอย่างไร
 - จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมา มีกิจกรรมอะไรมาบ้าง
 - ผลจากการทำกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จและได้รับการตอบรับที่มีอะไร เป็นอย่างไร
 - ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเป็นอย่างไร
8. แหล่งงบประมาณ
 - องค์กรการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้งบประมาณสนับสนุนจากที่ไหนบ้าง
 - ได้งบประมาณประเภทไหนบ้าง อย่างไร
9. เครือข่ายที่สนับสนุน
 - มีหน่วยงานใดเข้ามาสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านไหน อย่างไร
 - มีการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมกับภายนอกชุมชนและภายในชุมชนอย่างไร

ชุดที่ 3 การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 7 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา ครูโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 8 เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนี้

1. มีการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร
2. การสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไร

ชุดที่ 4 กระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อการหาแนวทางการพัฒนาระบบจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ใช้กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยใช้เทคนิคการ SWOT Analysis พร้อมกับการร่วมวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์ร่วมกัน โดยมีประเด็นคำถาม ดังนี้

1. เป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วม วิสัยทัศน์ และสิ่งที่อยากให้เกิดขึ้นในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอย่างไร

2. การวิเคราะห์ประเมินสถานการณ์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก

การวิเคราะห์ภายในองค์กร โดยหลัก 7s ได้แก่ กลยุทธ์ โครงสร้าง ระบบการดำเนินงาน บุคคล ทักษะ ผู้นำ ค่านิยมร่วม เพื่อเป็นประเด็นในการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน ดังคำถามต่อไปนี้

- จุดเด่นหรือจุดแข็งของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอย่างไร
- จุดด้อยหรือจุดอ่อนของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอย่างไร

การวิเคราะห์ภายนอกองค์กร โดยหลัก PEST ได้แก่ นโยบาย เศรษฐกิจ สังคม/วัฒนธรรม เทคโนโลยี เพื่อเป็นประเด็นในการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรค ดังคำถามต่อไปนี้

- โอกาสของการพัฒนาของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีอะไรบ้าง
- อุปสรรคหรือข้อจำกัดของการขับเคลื่อนงานหรือการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว

โดยชุมชนมีอะไรบ้าง

3. การระบุประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนา

4. การวางกลยุทธ์ในการหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

- จัดลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาและการพัฒนา จากสำคัญและเร่งด่วน สำคัญแต่ไม่เร่งด่วน ไม่สำคัญไม่เร่งด่วน อย่างไร

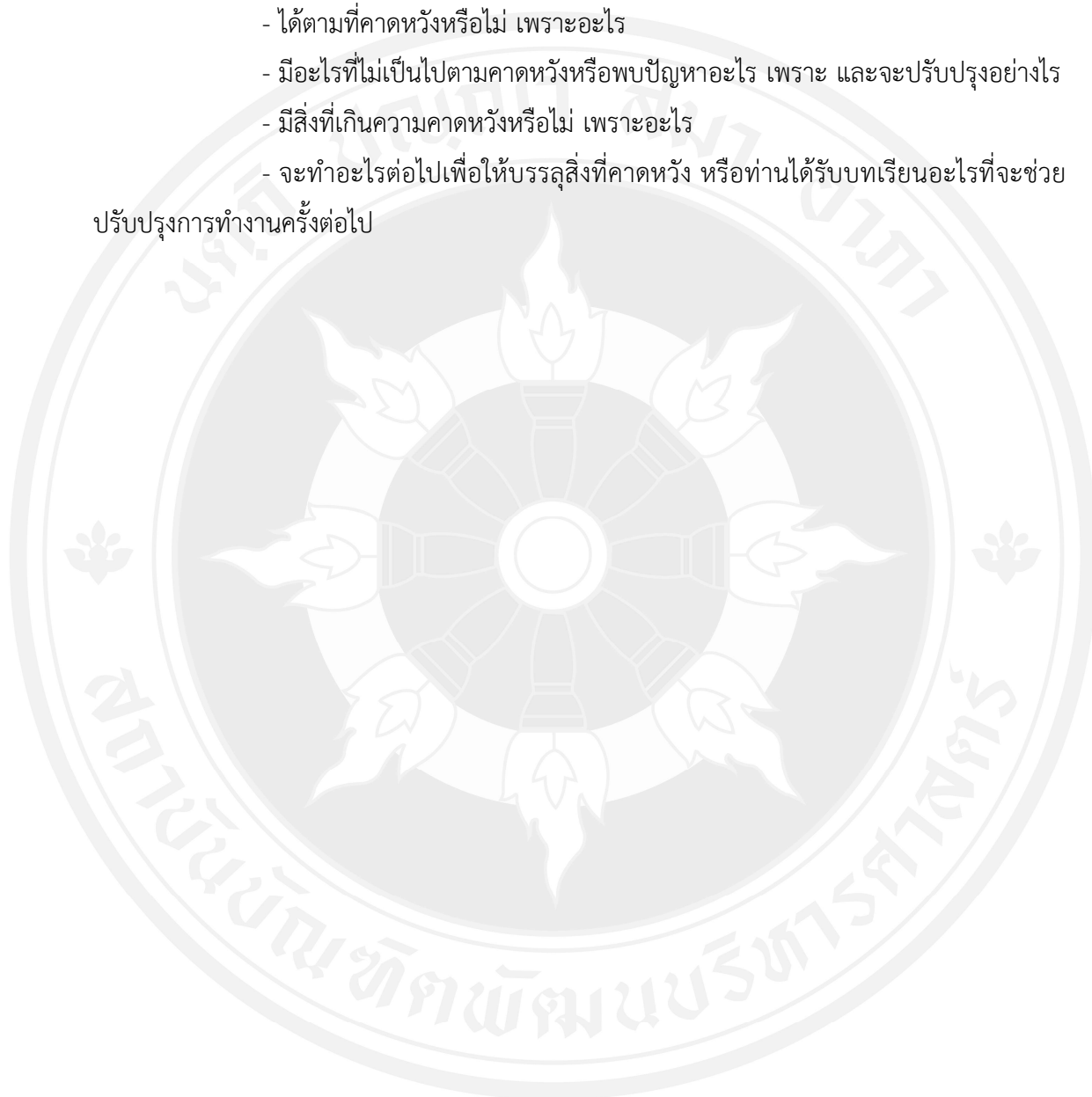
- ในสถานการณ์การท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน จะมีการวางแผนแนวทางการรองรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไรบ้าง

- มีการวางแผนการปฏิบัติการโครงการและกิจกรรมพัฒนาตามแผนกลยุทธ์อย่างไร

5. การติดตามและประเมินผล

6. ประเด็นการสนทนาในกระบวนการทบทวนหลังการปฏิบัติการกิจกรรม หรือการ After Action Review (AAR) คือ ทีมงานร่วมกันตอบคำถามภายหลังการทำงาน ดังนี้

- คาดหวังอะไรจากการทำงานครั้งนี้
- ได้ตามที่คาดหวังหรือไม่ เพราะอะไร
- มีอะไรที่ไม่เป็นไปตามคาดหวังหรือพบปัญหาอะไร เพราะอะไร และจะปรับปรุงอย่างไร
- มีสิ่งที่ไม่เกินความคาดหวังหรือไม่ เพราะอะไร
- จะทำอะไรต่อไปเพื่อให้บรรลุสิ่งที่คาดหวัง หรือท่านได้รับบทเรียนอะไรที่จะช่วยปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป

ภาคผนวก ค
ภาพประกอบการศึกษาวิจัย

ภาพที่ 1 การสนทนาประเด็นปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นในชุมชนการท่องเที่ยวและแนวทางที่ต้องการพัฒนา ร่วมกับคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 2 การสนทนากลุ่มร่วมกับผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยวโดยชุมชนและตัวแทนคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนป่าชายเลน ในการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนการท่องเที่ยว
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 3 การพัฒนาโครงการกิจกรรมและร่วมตั้งประเด็นการวิจัยร่วมกับคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน และประชาชนชุมชนป่าชายเลน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4 การเตรียมพร้อม “การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนแนวการพัฒนา” ร่วมกับคณะกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนและตัวแทนคนในชุมชนป่าชายเลน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 5 การเตรียมพร้อม “การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนแนวการพัฒนา” ร่วมกับวิทยากร
กระบวนการ อาจารย์วิสูตร อะทลี เลขาธิการองค์การบริหารส่วนตำบลท่าศาลา
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 6 การสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำเรือประมง นายไบตลเลาะ หวันหมาน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 7 การสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงในชุมชนป่าชายเลน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 8 การสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและบริการเรือประมงเพื่อ
การท่องเที่ยว
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 9 การร่วมสนทนากลุ่มกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอท่าศาลา
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 10 การจัดกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนพัฒนา
เชิงยุทธศาสตร์
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 11 การจัดกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์

ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 12 การจัดกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์

ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 13 การจัดกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการในการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผนพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์

ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

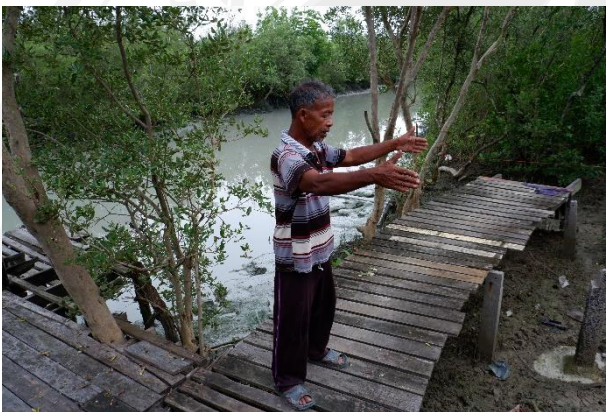

ภาพที่ 14 การจัดกระบวนการคืนข้อมูลสู่ชุมชนและการนำเสนอข้อมูลจากกระบวนการวิเคราะห์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์

ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 15 กิจกรรมการวางแผนโครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการแผนงาน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 16 กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพภาคชุมชนในชุมชน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 17 การทดลองการรับนักท่องเที่ยวหลังจากผ่านกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพภาคชุมชนและการวางแผนโครงการองค์กร การบริหารจัดการแผนงาน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย

ภาคผนวก ง
ใบรับรองโครงการวิจัยเพื่อขอรับการพิจารณารับรอง
คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

COA No. 2020/0055	Protocol ID No. ECNIDA 2020/0079
	
เอกสารรับรองโครงการวิจัย Certificate of Approval	
<p>คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ขอรับรองว่าโครงการวิจัยตามที่ระบุด้านล่างได้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และได้รับการรับรองตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ที่เป็นมาตรฐานสากล ได้แก่ ประกาศเมอซงกิ แนวทางการปฏิบัติการวิจัยทางคลินิกที่ดี และรายงานเบลมอนต์</p> <p>This is to certify that the research project identified below has received an approval on human research protection by the Ethics Committee in Human Research, National Institute of Development Administration, which is in full compliance with international guidelines of human research protection such as Declaration of Helsinki, CIOMS Guidelines, and the Belmont Report.</p>	
ชื่อโครงการ:	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนแห่งหนึ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
Project title:	Participatory Action Research in Development of Community Based Tourism Management System for Sustainable Development: A Case Study of A Mangrove Forest Community, Nakhon Si Thammarat Province
ผู้วิจัยหลัก:	นางสาววิภากรณ์ เครือจันทร์
Principal Investigator:	Miss Wipaporn Kruejan
อาจารย์ที่ปรึกษา:	รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
Advisor:	Associate Professor Dr.Somsak Samukkethum
สังกัด:	คณะพัฒนสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
Affiliation:	School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration
ประเภทการพิจารณา:	การพิจารณาแบบเร่งด่วน
Type of Protocol Review:	Expedited Review
 (ศาสตราจารย์ ดร.กัญญาณี เสนาสุ) ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ Chairperson of the Ethics Committee in Human Research, National Institute of Development Administration	
วันที่รับรอง:	25 สิงหาคม 2563
Approval Date:	August 25 th , 2020
วันหมดอายุการรับรอง:	24 สิงหาคม 2564
Expiration Date:	August 24 th , 2021

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล นางสาววิภาภรณ์ เครือจันทร์
ประวัติการศึกษา ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ปวญ อึ้งภากรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประสบการณ์การทำงาน - เจ้าหน้าที่ภาคสนาม มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการแบ่งปัน อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้การสนับสนุนของศูนย์ประชาสังคมและเอกชน สาธารณะประโยชน์ จังหวัดขอนแก่น

- ผู้ช่วยวิจัย” โครงการศึกษาการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบท: กรณีศึกษาพื้นที่ชนบทในประเทศไทย” โดยอาจารย์กนกวรรณ พวงประยงค์ และอาจารย์सानิต หนูนิล วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ปวญ อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ผู้ช่วยโครงการวิจัย “การพัฒนานวัตกรรมเพื่อการพัฒนา ในพื้นที่ยากจน” โดยอาจารย์กนกวรรณ พวงประยงค์ ภายใต้ทุนสนับสนุนร่วมของ สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ
- เจ้าหน้าที่บันทึกงานภาคสนาม งานประชุม สัมมนา และทีมกระบวนการร่วมกับสำนักงานศูนย์ประชาสังคม บริษัททำมาป็น
- ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยนักวิจัย โครงการ” องค์กรภาคประชาสังคมในประเทศไทย: เพิ่มศักยภาพการทำงานขององค์กรภาคประชาสังคมให้มีกระบวนการบริหารจัดการและการพัฒนา” ในทีมของวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ปวญ อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้ประสานงานโครงการพลังเครือข่ายนักสื่อสารเพื่อสร้างสังคมสุขภาวะ
- เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการพลังเครือข่ายนักสื่อสารเพื่อสร้างสังคมสุขภาวะ 2564 โดย กลุ่มคนตัว D บริษัททำมาป็น จำกัด สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)